

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A TARTALOMBÓL

HÍD IRODALMI DÍJ 1975.

NÉMETH ISTVÁN: ÉDESALMA

TOLNAI OTTÓ: AZ URALKODÓ CSÚCS

GOBBY FEHÉR GYULA: MÁSOKAT HÍVÓ HANG

BORI IMRE: OSKAR DAVIČO

BOSNYÁK ISTVÁN: EGY KÖRKÉRDÉS ANATÓMIÁJA

KÖNYV-
FILM-
SZÍNHÁZ-
FOLYÓIRAT-
KRITIKA

1976

Április

H Í D
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

XL. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, Bányai János, Blahó József, Bordás Győző,
dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László,
Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán,
Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szei István és
Vicsek Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József

Fő- és felelős szerkesztő: Bányai János

Szerkesztő: Bordás Győző

Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

A Híd Irodalmi Díj bíráló bizottságának jegyzőkönyve	409
<i>Szei István:</i> Vallomás a Műről	410
<i>Debreczeni József:</i> Vers kékben	413
Szerkesztői kommentár	413
<i>Németh István:</i> Édesalma	417
Szerkesztői kommentár	429
<i>Tolnai Ottó:</i> Az uralkodó csúcs	433
<i>Gobby Fehér Gyula:</i> Másokat hívó hang	455
<i>Pintér Lajos:</i> Purgatórium (XII.)	464

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Bori Imre:</i> Oskar Davičo	479
<i>Hódi Sándor:</i> Kozmikus magány	493
<i>Ládi István:</i> Dokumentumfilm és valóság	500
<i>Bosnyák István:</i> Egy körkérdés anatómiája	504

JEGYZŐKÖNYV

a Híd Irodalmi Díj bíráló bizottságának 1976. március 22-én tartott üléséről.

A Híd Irodalmi Díj bíráló bizottsága — Ács Károly, Bányai János, Csordás Mihály, Gion Nándor és Szeli István — utóbb megnevezett elnökletével megtartott ülésén határozatot hozott az 1975. évi Híd Irodalmi Díj odaítéléséről.

A bizottság tizennyolc irodalmi alkotást bírált el, amelyek 1975. január elseje és december 31-e között jelentek meg, s úgy döntött, hogy az 1975. évi Híd Irodalmi Díjat Debreczeni Józsefnek ítéli oda a *Hideg krematórium* című művéért.

A bizottság egyértelmű véleménye szerint a regény magas esztétikai szinten fejezi ki az egyed és a közösségi ember tragikus sors-élményét a második világháborúban. Debreczeni e műve átéltségének hitelességével és élményszerűségével, jelképiségének erejével, kifinomult írói eszközeivel maradandó és ma is időszerű dokumentuma a fasizmus dehumanizáló és személyiségromboló erőinek.

Újvidék, 1976. március 22-én.

A bíráló bizottság tagjai:

Ács Károly s. k.

Bányai János s. k.

Csordás Mihály s. k.

Gion Nándor s. k.

Szeli István s. k.

VALLOMÁS A MŰRŐL

(*abból az alkalomból, hogy a bíráló bizottság Debreczeni Hideg krematóriumának ítélte a Híd Irodalmi Díjat*)

SZELI ISTVÁN

Vannak könyvek, művek, alkotások, amelyekről már régen tud az irodalmi közvélemény: beiktatta, anyakönyvezte, a magáénak elfogadta, évtizedekig együtt élt vele — valójában anélkül, hogy igazán megismerte, kellően értékelte vagy mélyére hatolt volna. Debreczeni *Krematóriuma* is így élt velünk, bennünk és körülötünk: nem lappangva ugyan, mégsem az ember- és tudatalakítás szerepkörében, rangjával és értékével, ami minden igazán jelentős irodalmi alkotás sajátja és tartozéka. Jó negyed százada hogy megszületett, a kritika méltán köszöntötte is az író jó szemét és egészséges realista ösztöneit; bekerült az iskolai házi olvasmányok sorába vagy szemelvényanyagként az irodalmi olvasókönyvek műfaji példatárába. Széles körben tudtunk róla tehát, irodalmunk szerves részének ismertük és tartottuk, mint ahogy annyi mást is ez utóbbi harminc esztendő terméséből.

Aztán egyszer csak ismét és jogosan feléje fordult a figyelem, mert mint egy szupernova, hirtelen ragyogni kezdtek a fényei, megsokszorozódott az energiája, kitágult a tere, megnőtt az emancipációja, amikor pedig már-már emlékezetünk mélyebb rekeszeibe kezdett visszahúzódni Auschwitz regényének tapintható tárgyi anyaga és élményvilága. Vagy inkább: éppen ezért.

Miféle „csoda” zajlott itt le, úgyszólván a szemünk láttára? Vagy annak nevezhető-e egyáltalán ez az irodalmi reinkarnáció? Alkalmak játszottak-e itt közre, vagy valamilyen törvényszerűség teljesedett be?

Ez utóbbiról van szó esetünkben is. *Akkor*, 1950-ben, még csak

a fát láttuk, holott az író az erdőt rajzolta elénk; mesteri szintű kisrealizmusát dicsértük, azt értékeltük, hogy mennyire hiteles és pontos, milyen gondosan tartja számon figyelő szeme a tényeiben adott világot, nem mulasztván el a legapróbb részletet sem, a táborlakók „étrendjétől” kezdve kényszerreakcióik rögzítéséig mindent, ami egy objektív emberi helyzet hű ábrázolásának követelménye lehet. A *modell* és az *ábrázolat* még olyannyira közel állt egymáshoz, hogy még nem volt látható az az esztétikai többlet, amit a napló-regény már akkor is kínált az olvasónak, mert azt még teljesen elfedte a közel fekvő valóság. A valóság efemer elemeinek, egyszerűségeinek és vagylagosságának, a konkrétumoknak az elhalványodására és kilúgozódására volt szükség ahhoz, hogy az összefüggések teljessége, maga az emberi totalitás is feltűnjön előttünk: az, ami törvényszerű és nemcsak a pillanatra érvényes; az, ami állandó a szüntelen történésben, s ami nem múlhat el az idővel. De éppen a múlt idő sietett segítségünkre a mű üzeneteinek meghallásában, mert lefejtette róla a valóság felszíni rétegeit, azt, ami csak szemmel volt azonosítható az élet és az irodalom között; azt, ami csak „rész szerint igaz” elkülönítette attól, ami „egészben s mindig az”, miként Arany fogalmazta meg az *igaz* és a *való* dialektikáját. A látott, a szemléletben megragadott jelenség mögötti világ csak úgy és akkor kerülhetett meghatározó érték-elemként az alkotás központjába, hogy a hangsúly áttolódott amazokról ez utóbbira — az olvasóban is. Ehhez kellett tehát az alkotásban közvetlenül részt nem vevő erők és külső elemek „beavatkozása”: a múlt idő teremtette új dimenzió.

Debreczeni világról alkotott képe persze továbbra is a valóság foncsorán át mutatkozik meg, de a lényeg és a jelenség összefüggései ma már másképp érvényesülnek, mint negyed évszázaddal ezelőtt. Nemcsak az emberi felejtés és emlékezés lélektanának mechanizmusa következteben, hanem az azóta s ugyancsak az időfolyamatban bekövetkezett esztétikai szemléletváltozásunk miatt is, ami a jelentős műalkotás egyik posztulátumaként ma a lényeg láttatását feltételezi. Ez az igény (természetesen nemcsak az igény szintjén, hanem ténylegesen) kétségtelenül jelen volt írónkban már akkor is, s a mű tulajdonképpeni értékét is éppen az határozta meg, hogy a teljesség szemléletén alapult, amiből azonban a mi tapasztalathoz ragadt empirikus valóságtudatunk évtizedekkel ezelőtt csak a fasizmus instrumentáriumának gazdagságát, a ténybeli elemeket szűrte

ki, s ezzel egyben elfedte az általa bevilágított emberi „hinterlandot”, a „mögöttes terület” emberi vagy emberre tartozó dolgait: a lelki-tudati-erkölcsi aberrációkat, egy egész nemzedék végzetes sorsát, a táborokba kényszerítettek tartós sérüléseit, akik már szinte közömbösen fogadják tulajdon megszabadulásukat is, hiszen a megtörténtenek már nem lehet változtatni, s azok megváltoztatására többé nincs lehetősége az embernek. Akár innen, akár túl maradt a dróton, mint e sorok írója is.

Debreczeni művét — József Attila szavával szólva — „szemléleti egészként” csak ma tudjuk felfogni és értékelni, mert a benne akkor konstatált s bizonyára túlértékelt „reál-elemek”, valamint a mű mai távlatainkkal mérhető egésze közötti egyensúly csak ma állt helyre. Hivatkozzunk ismét a költő megfigyelésére: *„A művészi állandó mozzanata ezek szerint azt jelenti, hogy minden korban minden egyes műalkotás mint világegészet képviselő szemléleti egész jelenik meg. A művészi változó mozzanata pedig az az adott általános és adott társadalmi, amely a korrallal együtt változik és amelyből alakul ki az egész. Tehát a változó alkotja az állandót, és az állandó érvényesíti a változót. A változó szabja meg az állandó valóságát, s az állandó adja meg a változó érvényét.* Példásképpen kifejezve: Művet csak úgy alkothatunk, ha az alkotás pillanatában, fennálló formájú társadalomnak valóságos összefüggéseiből alkotjuk. Viszont ezek az összefüggések csak úgy érvényesek a művön (regényen stb.-n) belül, ha egyetlen szemléleti egészet alkotnak s mint végső szemléleti jelennek meg.”

Debreczeni ezt valósította meg. Az igazat mondta, nemcsak a valódit, amire nagy kortársa, József Attila kérte Thomas Mannt, a fehérek közt oly ritka európaiat.

DEBRECZENI JÓZSEF

VERS KÉKBEN

Jön egy idő, hogy minden kékebb egyre;
Kék leplet aggat túl a szomszéd,
Az ember csupa kék kapun megy be,
Tenyerén kék rögöt nyom szét . . .

Ki tudja, hogy van ez? Ki tette
E kék romlást. Hol a vajákos?
Szeme kedvét ki kékítette
Hogy álma alatt is kék a vánkos? . . .

Kék a szélrózsa; kék a kikelet,
Kék, ha ballagás, kék hogyha galopp . . .
S a fátyolfényű derengés felett
Még menyeye is kék, mint a halott.

Vérszín keszkenő, fiatal szív!
Pipacsvirág a réten!
De sohse voltatok ilyen piros még,
Mint most, alkonyi kékben! . . .

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(*Alkonyi kékben — piros.*) „Egyelőre csak művész” — írta Szenteleky Debreczeni József első verskötetének (*Történet*, 1925) előszavában, mintha csak a költőt igyekezett volna mente-

ni költészetünknek egy nem „művész” igénylő korszakában, közben Debreczeni költészetének későbbben is domináns meghatározóját mondta ki, azt hogy ez a költő mindvégig megmaradt művésznek, a világtérés és üldözés megpróbáltatásai között, és az alkotásra szánt nyugalmas évek időszakában egyaránt.

Költészetünk rövid történetében némileg rendhagyó költői magatartás ez. De éppen ezért kell odafigyelni rá. Még akkor is, ha Debreczeni József „művészi” versírása egyszer majd csak dokumentuma lesz költészetünknek. Mert még nem bizonyos, hogy a Szenteleky meghatározásában pillanatnyi helyzetet jelölő „egyelőre”, a beléfglalt előlegezés és bizalom jelzéseivel együtt, a végső megvalósítás, a realizáltság szintjeiig futtatta volna Debreczeni líráját, mint hogy az sem bizonyos még, hogy az ugyancsak Szentelekynél szereplő „csak” mindvégig megmaradt elsődleges jelentéskörében, vagy kiugrott abból, s már nem a keveset, hanem a többet, amit költő tehet a „legtöbbet” jelöli meg... A költészet történetének mindig voltak, és vannak is, ilyen paradox helyzetei. Amikor egy költői életmű lényegében lezárult, arányait, történeti helyét, szerepét jól ismerjük már, s mégsem tudunk egészen bizonyosat mondani értékeiről és jelentőségeiről, akkor nyilván nem(csak) a kritikuskokra és irodalomtörténészekre vár az értékelés és az értelmezés feladata, hanem az utódló költészetre és költőkre (is). Mert éppen a jelen költészete minősíti a múlt költészetét a legmegbízhatóbb módon, azzal, hogy hagyományaként elfogadja, vagy visszautasítja... Az új költészet ebben mindig könyörtelen és múltjával szemben sohasem lehet ártatlan. Mert Debreczeni József versei költészetünk múltjának a dokumentumai, még akkor is, ha igaz van az irodalomtörténészeknek, hiszen a tények mellette tanúskodnak, hogy Debreczeni József „irodalmisága majd csak 1945 után bontakozik ki valójában”, amikor „a véres valóság költőjeként kopogtat majd újra irodalmunkban, s háború és szenvedések dúlta múltja romjain kezdti újra építeni életművét”. (Bori Imre) Mert Debreczeni lírája bármilyen formában gazdagodott is, s gazdagodott, hiszen háború utáni költészetünkkel egyidőben

épült újra, mégsem szakította meg időben visszafelé kötő, de nem visszafelé húzó szálait. Nem mondott le az 1925-ben felmutatott költői jegyekről, verseinek megformáltsága, felépítésük hagyományos tisztasága, képsorainak festőisége mindvégig megmaradt, de elsősorban azokban a versekben — a *Vers kétkben* cíművel együtt —, melyekkel éppen az ötvenes évek elején (a *Tündöklő tájon*, 1949, című verskötete jelent meg akkor, s hamarosan utána a *Vacsoracsillag*, 1952) jelentős mértékben járult hozzá új költészetünknek az „erőtletetesen céltudatos és irányzatos” (Bori Imre) elvekből s költői programokból való kilépéséhez. Az 1953-ban megjelent két első kötet (Ács Károly: *Kéz a kilincsen* és Fehér Ferenc: *Jobbágyok unokái*) irodalomtörténeti szerepével vehetnénk össze Debreczeni két verskötetének, ismét, irodalomtörténeti szerepét, s akkor nyilvánvalóvá válna, hogy Debreczeni József a megújulóhoz éppenséggel nem „költői újdonságokkal” járult hozzá, hanem a múltban, saját költői múltjában gyökerező költészetfogalmának alapvonásaival. Paradox módon, az ötvenes évek elején, Debreczeni József új versei régi (de nem idejétmúlt) veretükkel, eseményekkel, felújító szándékukkal járultak hozzá a költészet körüli kérdések tisztázásához, s ezzel egyidőben az új költői témák, az új költészet-területek meghódításához.

Debreczeni József háború utáni lírájának ez a sajátos irodalomtörténeti szerepe később, a két válogatott verseket közlő kötet (*Belgrádi éjjél*, 1958 és *Dal legyen a jel*, 1966) megjelenésekor már megszűnt, ugyanakkor azonban éppen ezekben a kötetekben stabilizálódott mindaz, ami Debreczeni költészetét meghatározta, elsősorban mindaz, amit az ő lírája versírásunk múltjából, annak is egy meghatározott, úgy is mondhatnánk „nem-avantgarde”, vagy éppenséggel „nyugatos” múltjából megörözt. De erre a stabilizálódásra

már nem figyelt fel kellőképpen sem irodalmi kritikánk, sem a költészet új útjait kereső, a hatvanas évek elején fellépő költői nemzedék. S ha felfigyelt, akkor visszautasította Debreczeni múltat őrző költészetét, mert a maga törekvéseihez képest konvencionálisnak vélte, nem talált ezekben a versekben segítséget a maga nagy és sokszor már eleve elvetélt akarásaihoz. S most azt sem mondhatjuk, hogy tévedett. Mert mindaz, amit Debreczeni költészete megelőzött, elsősorban az, amit Szenteleky „csak művész”-nek tekint, lényegében idegen volt az új költők számára, s egyúttal részben azt is jelképezte, ami ellen, aminek ellenében ezek a költők felléptek. S ez egyúttal arra mutat, hogy az ötvenes évek legelőjén betöltött irodalomtörténeti szerep megszüntével Debreczeni József költészete egy új, hozzá nem méltó, s nyilván téves szerepkörbe jutott, olyan párbajtárs lett, aki eleve vesztrésre van ítélve... Holott Debreczeni költészete mit sem változott, nem is változhatott. Költészetünk útjai futottak másfelé, s rendszerint az ő útjával ellentétes irányba.

Debreczeni József költészete ebből a háború utáni irodalmunkban betöltött második szerepből is kilépett mostanáig, s ezzel kialakultak az igazi kritikai megközelítés, értékelés és értelmezés lehetőségei, bár — mondom — a kritika ezeket a lehetőségeket nem használhatja ki, legalábbis addig nem, amíg költészetünk — most már irodalomtörténeti szerepektől függetlenül — vállalja majd vagy nem vállalja Debreczeni líráját, mint *egyik*, jelenét meghatározó örökséget.

Egyelőre tehát csak arról beszélhetünk, hogy mit őrzött meg számunkra Debreczeni háború utáni költészete. Ezt példázhatja a *Vers kékekben*.

Mert a *Vers kékekben* talán nem a legmeggyőzőbb darabja Debreczeni lírájának, de felépítésében, képszerkezetében, élményanyagában, hangmeg-

egyezéseiben, alapotívumaiban sorra megmutatkoznak e líra meghatározó vonásai, ezért Debreczeni költészet-szemlélete egyik *összefoglalójának* is vehető. A vers „festőisége” pedig olyan állandó mozzanata ennek a költészetnek, melyet már a *Történet* versei is tartalmaztak. Azzal az eltéréssel, hogy amíg ott a festői vonások sokszor csak díszítették a verset, látványossá tették, itt a teljes költeményt hatják át; a festőiség tehát a *Vers kékekben* jelentésének nemcsak többé-kevésbé szerves eleme, hanem maga is jelentés, szinte az egész vers anyagát megadja. A festőiségnek ezt a hangsúlyozott szerepét húzza alá a versindító sor kiemelő fokozása (*kékebb*), de ugyanez a látszólag semleges grammatikai jel a kiemelés mellett a vers alapszínét — a kéket — árnyalások útján is elindítja. A kék árnyalása pedig a színt jelképekké minősíti. Már nem a kék színről van szó a versben, hanem a mindenség kékjéről. És a kék halálról.

A „Jön egy idő” fenyegetést és szorongást tartalmazó közlés indítja meg a kékeknek ezt a lépésről lépésre haladó átalakulását, s a „kék, mint a halott” hasonlat zárja le. Ezzel a vers első jelentésszintje is lezárul. Szándékosan lezárt szerkezet tehát a vers első három szakasza, teljes egészében a fundamentális szójelentés átminősülésének menetét tartalmazza. De mire a hasonlattal valóban lezárul ez a vers egység, addigra — minthogy a mindenség lett kék — el is tűnik a szín, önmagát falja fel, oly nagyméretűvé növekedett, és oly sűrűvé vált. Fény nem törheti már át a mindenséget beborító kéket, ezért lett e szín a halál másik neve. Mintha ecsetvonástól ecsetvonásig alakulna ki egy végül mindent megnevező, de önmagát is elpusztító teljesen kék vászonfelület, ami már semmi más nem lehet, mint maga a halál.

Nem véletlen leleménye ez a költőnek, az impresszionisták és követők,

talán a hiedelemvilágból merítve, egész költői és festői világukat kék lepellel vonták be, mert a kék nemcsak a halál, hanem a sötétből való kibontakozás, a látvány és az élmény első pillanatának is a színe. Debreczeni tehát járt utakon halad amikor *kékeversét* írja: a „zöld enyészettel” a „kék romlást” állítja párhuzamba, a kék halált, ahogyan a magyar költészet legújabb halott-verseit író Ratkó József mondja: „Mégiscsak ők tartják a földet, / drága halottaink. / Csont törik, *izom kékül*, foszlik / rajtuk a hús, az ing.” (*Mégiscsak ők*) Valami egészen definitív tehát ebben a versben a kék, ahogyan definitív a halál is, azzal, hogy mielőtt még a költő a halál-hasonlattal lezárná ezt a szerkezetet, a „fátyolfényű derengés” ambivalens jelentéséből következően — mert a szemfedő is fátyol, meg az ébredés előtt is fátyol lebeg — lehetővé teszi, hogy a vers zárószakasza, éles kontrasztot alkotva az első verssegységgel, az idézett metaforikus jelző második jelentéséből egy új jelentésszintet emeljen ki, s ezt ismét egy színnel teszi, a *pirossal*.

A piros pedig Debreczeni József költészetének ismétlődve visszatérő motívuma, egyszerű jelzőként jelenik meg az első kötet címadó versében:

Én főbenjáró bűnbe estem,
Mert piros arcú társat kerestem.
(*Történet*)

de ezt az egyszerű jelzőt, visszautalva, egy későbbi, 1936-ban készült vers, *A vers* című, a költő világlátásának és költői programjának jelévé minősíti át:

A vers:
piros jövőbe rés
és összeesküvés.

A piros tehát — éppúgy, mint a kék — a festőiség eleme Debreczeni Jó-

zsef verseiben, de ugyanakkor jelkép is, önmagán túlmutató jel.

A *Vers kékeben* a pirosnak ezt a kettségét aknázza ki. Festőiségét első sorban, azt, hogy kontrasztot alkot a halál kékjével, hogy az életet jelzi, másodsorban pedig azt, hogy kiutat jelöl, lehetőséget a mindenség kékjével szemben, a „fiatal szív”, a „pipacsvirág” lehetőségét. Meglepetés az első, zárt verssegység ilyen ellenpontozása, ugyanakkor azonban Debreczeni költészetének természetéből következik, annak nyíltságából, optimizmusából. És éppen ezt az utóbbit emeli ki a verszáró klasszikus, adoniszi szerkezet — „alkonyi kékeben” —, mely egyszerre megemeli a vers hangulatát, a pirosat még harsányabbá teszi, s a halál definitívításával szemben a mindig megismétlődő „sohasem voltatok ilyen piros” fokozást — ellentétben a versindító „kékebb” fokozásával — érvényesíti mint igazi lehetőséget, igazi távlatot.

A *Vers kékeben* költészerünk jelenében egy elmúlt költői korszak jegyeit őrzi meg, ez egyaránt megmutatkozik impresszionista festőiségén, zárt és kontrasztot kiemelő szerkezeti alapelvén, aminthogy megmutatkozik motívumainak, költői eszközeinek hagyományosságán, az újjal, az ún. korszerűvel sohasem kacérkodó költői eljárásain. Aligha lehetséges, hogy mindeből a mai költészet bármit is magáévá tehet a követés eszközeivel, ugyanakkor azonban nyilvánvaló az is, hogy mai — sokszor kishitű — költészerünk Debreczeni tudatos és következetes költői eljárását, azt, ahogyan ő mindenekelőtt kitarított korai költészet-eszménye, a *művészség*, mellett, még annak az árában is, hogy költői fejlődésével ellentmondott Szenteleky biztatásának és elvárásának, példaként vállalhatja, még akkor is, ha ezzel a hagyományos költői világgal — „egyelőre” — nincsenek érintkezési pontjai.

B. J.

ÉDESALMA

N É M E T H I S T V Á N

TÚL AZ ABLAKOMON

Az ablakomból, a fák koronája fölött, új lakóépületekre látni. Hosszú, magas, egyforma skatulyaházakra. Olyan tömötten állnak ezek a bérházak egymás mellett, mintha nem emberi hajléknak, hanem falnak, sőt börtönfalnak szánták volna őket. Nap közben egyhangú, szürke nagyvárosi tájkép. De alkonyatkor a falak hirtelen fölizzanak, fehérén izzanak, a millió ablak pedig egyszerre lángolni kezd. Ekkor a látvány lenyűgöző. A lenyugvó napot nem látom, az valahol messze a hátam mögött, a falakon túl van, de felgyújtja a szemben levő házakat, háztömböket, mintha egy pillanatra helyre szeretné hozni azt, amit a tervező mérnökök véglegesen elrontottak. Mintha egy óriási tükör előtt állnék, valójában úgy is van: szemben az épületek sima felületei egyszerűen csak visszatükrözik az alkonyatot. És ez mindig szebb, mint a valóság. Nagy díszteremben álltunk már tükör előtt; amit a tükör mutatott meg ebből a teremből, csodálatos módon az mindig szebb volt, mint ami akkor tárult eléink, amikor megfordultunk a „valóság” felé. Visszatérve az ablakomba: ezt a naplementében felragyogó, számomra legszebb nagyvárosi tájképet kezdik befalazni. Az utca túlsó oldalán ugyanis, a házuk, az ablakunk előtt már megásták egy új háztömb alapjait. Ezután majd erre a háztömbre az előtte álló, vagyis a mi háztömbünk szürke árnyékát festi minden alkonyat. Nem lesz kedvünk többé az ablakba állni. Mindinkább befelé fordulunk. Vagy csak a tükörnek fordítunk hátat?

TÉL

Reggelre elállt a hó. A betonjárdákon, a betonutakon, a betontereken el is olvadt addigra, csak a bokrokon és a veszteglő kocsik tetején maradt meg. És az utca túlsó oldalán! Azon a nagy telken, ahonnan még az ősszel eltakarították a kis családi házakat, hogy tavaszra bérházakat építsenek helyükre. A nagy telken bulldózerek simára gyalulták a talajt, ott most szintén megmaradt a hó. Olyan, mintha a négyszögletes telket egy óriási hófehér abrosszal terítették volna le. Világít az egész telek. Szobánkat semmi máshoz nem hasonlítható világosság árasztja el. Hóvilágosság.

Gyerekkori ismerősöm ez a világosság. Reggelre elállt a hó, már el is takarítottuk a ház körül, közben anyám befűtött a kemencébe, a szobát kiszellőztette, kitakarította, megreggeliztünk, és már a kemencének vetett háttal néztünk ki a havas világba, ahol nemcsak az utcát, fákat, a házakat, hanem még az eget is ez a semmi máshoz nem hasonlítható világosság öntötte el. A frissen esett hó reggeli világossága.

Most valószínűleg még az ágy alatt is hóvilágosság van, és a szekrény mögött is, a szoba sarkaiban, ahonnan alkonyattájt észrevétlenül szitakötőszárnyú, denevérszárny-fülű, griffmadár-lábú, bojtos farkú, puha fekete ördögök indulnak majd felém.

ÁTRENDZETT SZÍNPAD

Téli alkonyat, csonttá fagyott őszi sár az országúton, befújva gyér hóval. A kociút mellett gyalogút kanyarog. Egészen keskeny ez a gyalogút, csak libasorban haladhatnak rajta az emberek, mint a hóba vágott csapáson. A gyalogúton túl füves árokpart, megszáradt, szőke füvekkel, ágaskodó kemény fűszálakkal, fűszálcsonkokkal, számartövisbokrokkal, kórókkal, zörgő bogáncsokkal. Egymástól méltóságteljes távolságban öreg eperfák. Már csak a kérgük alatt élnek. Az utolsó évyűrűk tartják őket, belül elkorhadtak, tűztől, villámtól megszenesedtek. Mégis tartják magukat, s híven mutatják, milyen szélességben hömpölygött itt egykor az országút. Mostanára ennek az országútnak jóformán már csak az emléke maradt, úgyszintén az út két oldalán elterülő beláthatatlan tanyavilágnak is. Egyetlen hosszú, fehér falat látni csak, a fehérség előtt karcsú akácfatörzsek sorakoznak. A tanyához vezető úton szekér

közeledik. A szekér háttérében a szürke alkonyatú ég, a kerekek éppen a látóhatár peremén gurulnak. Azon túl kezdődik a Semmi. A tanya fehér faláig enyhén emelkedő, szurokfekete sík lap, befújva gyér hóval. Az országút a kiégett belsejű öreg eperfákkal, s az országút mellett kanyargó keskeny gyalogút fölkapaszkodik a látóhatár peremére, s ott hirtelen eltűnik, mindenestül belezuhan a Semmibe. És ezen a már-már felismerhetetlenségig átrendezett, tökéletesen kopárrá tett színpadon mégis otthon vagy. Talán egy pillanat megfoghatatlan varázsa ez. Talán épp a téli alkonyaté, amit réges-rég itt szívtál magadba.

CSILLAGOK HÜSÉGE

Semmit se látsz a faluból, mindent betakar a sötétség. Azt se tudod pontosan, hogy hol vagy, melyik utcában. Eltévedtél. Persze csak úgy, ahogy odahaza tévedhet el az ember. Pánik nélkül. Eltévedtél, s mégsem vesztetted el biztonságérzetedet. Tudod, hogy a nagy sötétség ellenére is rátalálsz a kivezető útra. Még csak türelmetlen sem vagy. Határozottan élvezed a helyzetet, amibe keveredtél: otthon vagy, mégse tudod pontosan, hogy merre induljál. Még nevetgélisz is magadban: negyedóránként üt a toronyóra, legfeljebb megvárod, s elindulsz a hang irányába. Vagy azért se a hang irányába fogsz elindulni, hanem éppen az ellenkező irányba, s mégis odatalálsz majd, ahova kell. Ahová akarsz. Ezért ilyen részegítően jó idehaza. A szülőfaluja örökös játszótere az embernek. Itt az is lehetséges, ami idegen környezetben abszurdum: sötét utcán kergetheted a nem létező fekete kutyát. Sőt néha el is csípheted. Ha szerencséd van és jókedved. S erre a bújócskára itt mindig van kedved. Itt minden bolondságra hajlandó vagy. Belekapaszkodsz a fák törzsébe, s forogsz, mint egy szédült, mint egy szerelmes. Addig járod a bolondját, míg teljesen meg nem kergülsz, mint Chagall hegedűsei, ügyefogyott zsidói. Aztán mégis abbahagyod. Talán épp valamelyik háztető gerincén térsz magadhoz, ott ülsz a köcsögcserepeken, kapaszkodsz a kéményben, s bámulod fejed fölött a csillagokat. És nem tudsz betelni a látvánnyal: a csillagok is hazataláltak, mind-egyik régi helyén ragyog, a Fiastyúk, a Göncölszekér, mind, mind, a legparányibb is, pontosan ott, ahol örökre megjegyezted őket magadnak gyerekkorod fényes éjszakáin.

KOCSMÁK UTCÁJA

Egyszer érdeemes volna már utánanézni, miért volt mindig olyan sok kiskocsmá a faluban. Volt idő, amikor negyvenkettőről is tudtak. Nem egész hétezer lelket számláló faluban negyvenkét kocsmát! Elképesztően sok. De miért kellett ennyi? Egyik ok talán az lehetett, hogy sem a faluban, sem a falu határában nem folyt jelentős szőlőtermelés. Így a bort, ha megszomjazott rá a hegyesi ember, csakis kocsmában szerezhetette be. A kocsmárosoknak nem kellett a zugkocsmárosokkal hadakozniuk, tiltott italkimérés itt sohase volt, virágozhatott hát a szabad italkimérés. Végigballagva a főutcán, számoljuk meg az egykori és ma is működő kocsmákat, vendéglőket. Csak a hosszan kígyózó főutcán. Topolya felől érkezve a faluba az első kocsmá a Sárga Csikó volt, az egykori bableves csárda, ahova még öregapám járogatott kártyázni és borozgatni. Rézsút, a túlsó oldalán ma is működik a Fekete Csikó, ha más cégér alatt is. Beljebb haladva a faluba, a nagymalomnál találjuk a harmadik kocsmát, innen alig kétszáz méterre pedig a negyediket, az úgynevezett Központit vagy Dömötör-féle kocsmát. Nem kell messzire mennünk, s máris a volt Faragó- vagy Nyakú-féle vendéglőbe értünk, jelenleg koporsósbolt. Innen csak át kell gyalogolni az utca túlsó oldalára, s máris a Babi-féle vendéglőben találjuk magunkat, néhány lépésre arrább pedig egy sarki kiskocsmá volt, majd a Szilágyi Gergő-féle kaszinó következett, most mellette, bent az utcában a Pokol-féle kisvendéglő. De még a templomon, a falu közepén se haladtunk túl, mert a mostani iskola falai között működött az egykori Nagykocsmá, a gyógyszertáron túl pedig a Sörös-féle kiskocsmá. Átjutva a Krivaja hídján, szemben a községházával állt a Hermec-féle vendéglő, aztán a szövetkezet büféje következett, ezután két működő kocsmába térhetünk be: a Nyirádi Máriáéba és a vele átellenben levőbe. Innen a falu széléig már csak két kocsmát találunk, igaz, az egyik, a kendergyár melletti, jelenleg nem dolgozik. Mennyi is ez összesen? Tizenhét. Ebből ma is nyitva van nyolc vagy kilenc. Elegendő lenne nemcsak a főutcának, hanem az egész falunak. De itt mindig több italkimérésre volt szükség, mint másutt. Miért? Egyszer már utána kellene nézni. Ha nyomról nyomra haladnánk, a gazdasági okok mellett talán rábukkannánk azokra a mélyen rejlő lelki okokra is, amelyek választ adnának már számtalanszor feltett kérdésünkre: miért vált ez a nép ilyen neki-keseredett, elszánt, önmagát pusztító kocsmázóvá?

ÉDESALMA

Egy asszony állít meg odahaza az utcán, egy fejkendős asszony, a mosolya valahonnan mintha ismerős volna. De csak a mosolya.

— Ugye, nem ismered meg? — kérdezi, és néz az arcomba mosolyogva, mintha csak ez az egyetlen arca volna, mintha egész életén át csak mosolygott volna.

Valahonnan a múltból néz rám egy kerítés mögül.

Bánt, hogy ő engem azonnal megismert, s én nem tudok rájönni, hogy ki lehet.

— Dehogynem — mondom lelkendezve —, már hogyan ismer-nélek!

Nevemen szólít, a keresztnevemen, sőt a becenevemen, úgy, ahogy édesanyám szólított. Tehát minden kétséget kizárva tudja, ki vagyok, ismer.

Én is őt, de csak a mosolyát. Bosszant és fájdalmas is egyben, hogy emlékeim s ismerőseim között nem tudom hová tenni. Csak az a mosolya. Egy idegen, egy fölismerhetetlenségig megváltozott arcról a megszólalásig azonos mosoly. Mikor láttam ezt a mosolyt, hogy annyira belém vésődött?

— Emlékszel még az édesalmára? — kérdezi. — Azóta se ettem olyan édesalmát, mint amilyen a ti kertetekben termett.

— Hát hogyan emlékeznék — mondom.

— Én azóta nem ettem olyat — folytatja. — A fiam hozott egyszer valahonnan egy sapkával, megkóstoltam, hiába, az nem a ti kertetekből való volt, az nem olyan volt. Az a fajta, és mégse az. Befutottam a konyhába. Bent a konyhába nekiestem a falnak. Ott már nem tudtam visszatartani. Kitört belőlem a sírás.

— Mindnyájunkkal megtörténik valami hasonló — mondom mosolyogva. — Különbén hogy vagytok?

— Megvagyunk. És ti?

— Mi is megvagyunk.

— Ugye, már nagyok a gyerekek?

— Bizony, megnőnek. És a tieid?

— Nagyok már azok is. Ne haragudj, hogy megszólítottalak.

— Ó, dehogy.

— Hát akkor szervusz.

— Szervusz. Üdvözlöm a tiéid.

— Én is üdvözlök mindenkit.

KÉT VILÁG

Mári néni csöppnyi tűnődés után, mintha magában még egyszer számba venné méhének gyümölcseit, miközben ráncos arcán lehetetlen, szemérmes mosoly suhan át, lassan, a megilletődöttség hangján sorolni kezdi:

— Első volt a Matyi, akivel nagyon megszenvedtem; egy évre rá jött a Boris, utána az ikrek, meghaltak torokgyíkban. Aztán született a János, utána megint ikrek jöttek, az Ilona meg a Piros. Nagyon lehúztak-lenyúztak, megbetegedtem. Amikor fölépültem és újra megerősödtem, szültem a Pétert. Péter után jött az István. István után a Rózsika érkezett, őutána már csak kettőt adott a jóisten: Annust meg a Jóskát. Tizenkét gyereket szültem, ebből tízet meghagyott, kettőt magához vett a Teremtő. Ennek így kellett lenni. Fő, hogy a tíz egészséges és mind a tíz megtalálta a boldogságát. Matyi bognár lett, Péter hentes, István a földdel bajlódik, a földdel meg sok jószággal, Jóska villanyszerelő, őt félttem, szegényt, a legjobban. A lányok az uruknak segítenek, úgy, ahogy a sors az aszszonyoknak ezt elrendelte.

Mári néniék közvetlen szomszédságában egy merőben más világ fogad.

Amíg a fiatalasszonnyal beszélgetek, egyetlen, öt éves forma, szemtelenségig csintalan kislányát ezekkel a szavakkal próbálja jobb belátásra bírni:

— Nono, Angyalka; azt nem szabad, Cukorbaba; megharagszik a bácsi, ha belecsípsz, Szépségem; gyere le az asztalról, Gyémántvirág; magadra rántod az edényeket, Kicsikincsem; még lelököd azt a kávécsészét, Cukibogár; jaj, azt ne tedd a fejedre, Egyetlenem; monddjad, hogy közsi szépen, Aranykalács; hagyd már azt a macskát, Édeske; ülj itt szépen, Anyamadara; le ne essél onnan, Cukorfalat.

Ez az egyetlen Cukorfalat, Cukorbaba, Édeske, Szépségem, Aranykalács, Gyémántvirág, Anyamadara, Kicsikincsem, Angyalka, Cukibogár és Egyetlenem egyébként, egészen mellékesen, Tündike névre hallgat.

Persze nem hallgat arra se.

Édesanyja a karjába kapja, megszorogatja, körülcsókolgatja, majd valami erőltetett, gügyögő aggodalommal a hangjában megkérdezi:

— Jaj, nem is tudom, mi lesz ezekkel, ha egyszer felnőnek?

Ezekkel? — nézek rá már-már megbotránkozva. Hiszen csak egy lánykája van, s valószínűleg nem is lesz neki több. Igaz, annak az egynek legalább tíz nevet adott. Nem tudom, a szomszéd Mári néni gyerekeinek volt-e becenevük. Esetleg csúfnevük volt. Mégis felnőttek. Tündikét viszont, akinek legalább annyi beceneve van, mint Mári néninek gyereke, korának ritkuló levegője, egy fáradt, engedékeny, erélytelen szeretet veszi körül.

KÍVÜL A RÓZSAKERTEN

Egy nénikével beszélgetek, aki egész életében cseléd volt. A gyermekei, a férje, a gazdák cselédje. Mindig tanyán éltek. A háború előtt béresek voltak, a háború után is kint maradtak a majorban, most már mint mezőgazdasági munkások. Lelkükben ezután is cselédek maradtak.

Tömpe ujjait figyelem, tömpe ujjain a lapos körmöket. Szegény-asszony-körmök. Kurta körömház, lapos, széles, lapátszerű körmök. Amióta nem dolgozik annyit, megnövesztette őket. Beszélgetés közben folyton azokkal van elfoglalva; tisztogatja őket, nem körömtisztítóval, egyiket a másikkal. Pedig rendes, tiszta kezek és körmök ezek.

Az arca olyan, mint akit egy egész életre megsértettek. Engesztelhetetlen. Tekintete hideg.

— Hány gyermeket szült?

Lesüti a szemét, kemény vonásai egy pillanatra meglágyulnak.

— Jaj, nem is merem megmondani.

— Talán csak nem szégyelli, hogy szült?

— De annyit! Tizenkétfelé szaggattam az életemet.

— Boldog lehet.

Amit mond, ahogy mondja, az egyszerre vád, tiltakozás, végső elkeseredés:

— Nagyon! Talán azért, mert öreg korunkra idegenek vettek bennünket a szárnyuk alá?! A tizenkét szép gyerekünk mellett. Taposná agyon mindegyiket a Jóisten!

Hirtelen elnémul, elfordítja az arcát.

Én se tudok megszólalni.

— Azt kérdezték — mondja később —, hogy miért nem kaparunk magunknak. Miért nem? Mert ti, míg fölneveltünk benneteket,

és mindegyikötök kezébe kenyeret adtunk, addig elszívtatok az utolsó csepp vérünket is.

És megint a Jóistent hívja segítségül, haragjának meghallgatóját, átkának végrehajtóját.

— Eljárogat a templomba?

— Minek? — néz föl rám hideg tekintetével. — Én följánlom neki idehaza a könyörgésemet, ha elfogadja, jó, ha nem fogadja el, nekem már úgy is jó.

Aztán magyarázatképpen még hozzáteszi:

— Tudja, nekünk, cselédségnek, ott kint a majorban nem volt templomunk, csak a méltóságos úréknak volt egy kis kápolnájuk. Azt is csak néhanapján nyitották ki. De a környékét mindig rendben tartották. Szép tearózsák nyíltak ott meg vörös futórózsák. Fiatalasszony koromban, ha gyönyörködni akartam, elmentem arra, megálltam a kerítés előtt, és néztem a rózsákat. Mert vaskerítéssel volt bekerítve a kápolna meg az a kis rózsakert, nehogy a jószág tönkretegye.

VISSZATÉRÉS

Csak futólag ismertük egymást. Főleg összejöveteleken, értekezleteken találkoztunk, ritkán felkerestem a hivatalában, interjút készítettem vele. Az utcán sohase állított meg, de az üdvözlésemet mindig elfogadta.

Legutóbbi találkozásunkkor már messziről mosolygott, s a kezét nyújtva közeledett felém.

És ott az utcán mindenki szeme láttára szóba eredt velem.

De még ez se volt minden. Karon fogott, s behúzott a legközelebbi talponállóba. A legközönségesebb talponállóba, ahol mindig savanyú a levegő, s gyanús alakokkal van tele. Nem zavarta ez a környezet. Rendelt, s arcomat fürkészve hogylétem felől érdeklődött. Hogy úgy mondjam: teljes arccal s teljes érdeklődéssel fordult felém. Úgy, mint akit abban a pillanatban senki és semmi nem érdekel, csak szürke személyem. Komolyan mondom: mélyen meghatott ez, a testvéries magatartása.

Azzal váltunk el, hogy megígértette velem: föl fogom keresni otthonában. És akkor majd még jobban kibeszélgetjük magunkat.

Mástól tudtam meg: nemrég leváltották magas beosztásából, s visszahelyezték eredeti foglalkozásába. Mérnök egy kisüzemben.

Én úgy mondanám: visszahelyezték csetlő-botló embertársai közé. Fájdalmas ez a visszatérés. Számára talán megalázó is. Számomra viszont csak most vált rokonszenvessé: most, amikor kiderült róla, hogy ő is éppolyan esendő, mint a többi ember.

SZÜRKE

Városunk ismert közéleti személyisége, meséli csúfolódó barátom, egyik napról a másikra semmivé vált. Űgy, ahogy mondom, semmivé. Tegnap még ő trónolt városunk legmagasabb polcán, ma már nem hívják senkinek. Valóban senkinek.

Én csak távolról ismertem, olyan hétasztalnyi távolságból. Szemre igen jóvágású férfi volt, adott is magára, mindig jól öltözködött. A nők rajongtak érte. No nem a legfiatalabbak, inkább a tétlen, érett úriasszonyok, amilyenekből mindenütt akad, hál' istennek, jó néhány.

No, elég az hozzá, a mi barátunk egy szép napon lebukott. Hogy miért, most nem fontos, különben sem érdekel. Eltűnt egy ember városunk lóversenypályájáról, egy ember, akiről tegnap még mindenki azt tartotta, hogy ők még a villám se sújthatja agyon, mert neki még ott is protekciója van, ahol a villámcsapásokat irányítják. Amíg fönt trónolt, egyáltalán nem volt megközelíthetetlen, alakját mégis, ha olykor fölbukkant az utcán — leggyakrabban alkonyat előtt a Tisza-parti sétányon lehetett látni —, alakját ilyenkor valahogy mindig a megközelíthetlenség finom párája lengte be. A csoda tudja, miért. Talán mert sohasem úgy járt-kelt, mint a többi halandó: szemlélődve, elereszkedve . . . hanem valahogy mindig magába roskadva — de látszott rajta, hogy ez a magába roskadtság nála rendkívül tudatos, mint ahogy a vállaira nehezedő gondok is tudatosak, éppen ezért magába roskadtsága különös módon valami belső biztonságérzettel párosult, mint ama jeles férfiúban, aki máris birtokában van minden jelenlegi és eljövendő országos gond legjobb megoldási módjának.

Hosszú hónapok óta a napokban újra láttam, folytatja barátom nagy lélegzetvétel után. A járdaszélen ácsorgott, a nagy gimnázium sarkán, talán várakozott valakire. Nyirkos-ködös decemberi este volt. Fázhatott, mert éppen úgy állt az égő alatt, mint aki fázik, egyébként pontosan olyan volt, mint azelőtt, mint amikor még fönt ült a legmagasabb polcon, de ugyanakkor olyan volt, mint akit

egy ideje kivontak a forgalomból, s aki ez idő alatt valahogy megszürkült.

Igen, egyszerűen szürke volt. Ő volt és mégse ő.

De én eddig ilyen szürkét még nem láttam se festő vásznán, se a hajnali párában úszó Tiszán.

Sehol, csak azon az arcon.

Rosszul mondom; nemcsak az arca volt szürke, mindenestül szürke volt, még az a finom derengés is, ami bizonytalan, tétova alakját körülengte ott az esti lámpafényben, fejezte be mondókáját örökké csúfolódó barátom.

HOGY VAGYUNK, HOGY VAGYUNK?

Ahogy megállunk egymással szemben, rögtön a karján, a köpenye ujján, a gyászszalagon akad meg a tekintetem.

— Ki volt? — kérdezem.

— Apám — válaszolja csöndesen. — Most két hete.

Hallgatunk mind a hárman. Mert egy nő is jelen van, egy fiatalasszony, aki lehajtott fővel áll barátom mellett. Talán illene kinyilvánítanom részvéteimet. Egy kézfogással. De valahogy sutának találom.

Már messziről észrevettem őket, ahogy közeledtek. A fiatalasszony szerelmesen csüngött barátom karján, nevetgéltek, örültek egymásnak.

A fene a kurafiját, már megint új nője van, ez volt az első gondolatom, ahogy megpillantottam őket egymás felé közeledtünkben. Már messziről mosolyogtam rájuk. És ahogy megállunk egymással szemben, ott az a gyászszalag.

Nem ismertem az apját, akit két héttel ezelőtt temetett el. De hát ő a barátom, illene most valamit mondani neki. Legalább most, utólag, ha már a temetésen nem jelenhettem meg. Nem is tudtam, hogy meghalt az apja. Ha nem találkozunk, még most se tudnám.

— Így van ez — emelem föl a fejemet sóhajtván.

— Így — mondja ő is.

— És különben? — hunyorítok most már mindkettőjükre, s ebben a hunyorításban leplezetlenül benne van ez is: — Hát ez a csinos nőcike meg kicsoda?

— Nyomjuk a ladik farát — neveti el magát a barátom. —

Látod — fordult hirtelen a fiatalasszony felé —, még be se mutattalak. Mária.

A fiatalasszony a kezét nyújtja, nevetünk.

Ebből a feszélyezett, minden ok nélküli nevetésünkből éppúgy szeretnénk most kibújni, mint az előbb a komor hallgatásból, magunkra erőszakolt részvétekből.

Ezért gyorsan búcsút veszünk egymástól. Szemmel láthatóan mind a hárman örülünk ennek az ötletnek. Szinte hálásan rázunk kezet. Közben eldűnnyögi a barátom:

— Jó lenne már egyszer összeülni.

— Bizony, jó lenne — vigyorgok már elmenőben, s meglengetem utánuk a karomat.

RAJZ — KERETBEN

Egy nagy borítékban gyűjtögetem mesterek rajzait, miniatúrjeit, illusztrációit. Néha előveszem, s nézegetem őket. Szeretném mind fölrakni a falra, mert úgy érzem, hogy egy rajz, egy kép csak ott kap értelmet. Mert mind a szemnek készült. Hogy állandóan szem előtt legyen. Hogy ha már megszületett — jelen legyen. A borítékba zárt rajz láthatatlan csillag.

De mind mégse aggathatom föl a falra. Szét kellene hát osztani azok között, akiknek szép, nagy üres falfelületeik vannak. Vajda Lajos álmodozott ilyen tiszta falfelületekről, ahová fölaggathatta volna szép ikonjait. Egy csúf pókhálós padláson lakott és alkotott, s vakító fehér szobafaláról álmodozott.

Aki ezt a tusrajzot készítette, nemrég meghalt.

Fogom, s viszem a rajzot a képkeretezőhöz. Eddig ott lapult a többi között abban a nagy borítékban. De most már be kell keregetetni, falra kell akasztani.

Miért?

Nem tudom.

De megdöbbenve látom, hogy a bekeretezett rajz mennyire más lett, mennyire megmerevedett. Most vette föl végső formáját? Olyan, mint a kihült holttest. Szokni kell, míg a világos nyersfakeret folyamatosan nem vált át sötét gyászkeretté.

Hányszor olvasom műalkotásokról ezt a sablonos megállapítást: önálló életet kezd élni. Valóban? Az én kis bekeretezett rajzom

semmiképpen se tud önálló életet kezdeni. Nem tud elszakadni alkotójától. Engem minden tollvonása reá emlékeztet.

És egyre inkább növekszik bennem a büntudat. Pedig nem én okoztam a művész halálát; de ehhez a hirtelen támadt kereteztetési ingeremmel *utólag* mintha magam is hozzájárultam volna.

ZÖLDSZILVÁNI

Barátom, ha őszinteségi rohama van, ilyen dolgokat mesél el:

— Egy nap le-föl járkálok a lakásban, kezemben egy üveg borral. Nem találok a helyemet. Nem tudom, mit akarok ezzel az üveg zöldszilvánival. Egymagamban sohasem iszom. Most se volt ilyen szándékom. A zöldszilvánit valahogy megszerettem, de annyira mégse, hogy egymagamban is élvezni tudnám.

Miért van hát most az üveg bor a kezemben, és mit akarok vele?

És mit akarok ezzel a le-föl járkálással?

Honnan és hogyan került a bor a kezembe? Miért?

Leülök, magam elé teszem az üveget az asztalra, és gondolkozni próbálok.

Azért mentem ki a spájzba, hogy vegyek egy almát. Ahogy le-hajoltam, az almás láda mellett megláttam egy üveget, fölemeltem, kihúztam a dugót, megszagoltam: bor.

Semmi alattomos szándék vagy gondolat nem volt bennem.

Igen, ez a bor megmaradt, ezzel az egy üveggel; becsúszattuk ide az almás láda mellé.

Most fölemeltem onnan, és le-föl járkálok vele a lakásban. Az almáról közben teljesen megfeledkeztem.

Nincs mit szépítgetni: ezt az üveg bort azért kaptam föl az almás láda mellől, hogy egy biztonságosabb helyen elrejtsem. Hogy elrejtsem a házbéliek, tehát az enyéim elől.

Eddig soha ehhez hasonló meg nem történt velem. Ez most mi-csoda? Most se volt bennem ilyen szándék. Csak amikor megpillantottam a boros üveget...

Vajon melyik őszám ösztöne mozdult meg bennem hirtelen? Ezt kérdezem, mert az ember mindig mentséget keres, szégyenét mindig másra szeretné háritani.

Vagy valami másról lehet szó? Miről? Veled nem történt még meg valami egészen hasonló? Mondd, hogy igen; hiszen ismered a

fölszabadító érzést, amint rájössz, hogy nemcsak egyedül te vagy hajlamos a bűnre, szégyenletes dolgok elkövetésére.

ÖT SZÁL TULIPÁN

Öt szál tulipánt vettem. Nagyon szeretem ezt a virágot. Nálunk eddig csak tavasszal árulták. Csunyácskát, cserepeset, erővel növesztetet télen is. Ez a vágott, amit most árulnak, pompás, olyan, mintha kint a szabadban, a napon nyíltot volna. Talán repülőgépen hozták Hollandiából. Elég drága, nyolc dinár szála.

— Csak az a baj — mondom a virágárus asszonynak —, hogy nagyon hamar elnyílik.

— Dehogyan! Alkalmas helyen kell tartani, akkor nagyon sokáig szép marad.

— Alkalmas helyen? Hol?

— A központi fűtést nem szereti. Ott hamar lekonyul, elhervad. De ha mégis olyan szobája van, hagyjon az ablakon mindig egy kis rést. Éjszakára meg, ha nem fagy, tegyék ki az erkélyre.

Megfogadtam a tanácsát. Az öt szál tulipánt a nagy szobába tettük egy vázába. Az ablakot pedig nem is csak egy kis résnyire, hanem még jobban kinyitottuk. Emiatt nem lehetett a szobában tartózkodni. Hideg volt. De a virágnak épp ez a hőmérséklet felelt meg a legjobban. Meghoztuk érte ezt az áldozatot.

Három-négy napon át csak beleskelődtünk a nagy szobába. Bol-dogan állapítottuk meg, hogy a tulipánok pompásan tartják magukat. Még az ötödik napon is olyan üdék és virulók voltak, mintha akkor szakították volna le őket.

Vajon megéri-e a hatodik reggelt is? Már valósággal aggódtunk értük. Teljesen hozzánóttek életünkhöz.

Eliramló életünkhöz virágéletükkel.

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(*Leírásgyakorlatok — a megfigyelés dicsérete*) Németh István huzamosabb ideje közli már a Magyar Szó vasár-napi irodalmi mellékletében, *Esti jegyzetek* címszó alatt, rövid, műfajilag

nehezen meghatározható *kisnovelláit*. Első pillantásra az írói kézügyesség, vagy még inkább a könnyen elillanó első benyomások, élményjelek megör-zését szolgálják csupán ezek a kis írások; látszólagos igénytelenségük szem-betűnő. Ezt látszik bizonyítani a kis-novellák változatossága, hiszen a lírai

pillanatfelvételtől (*Tél*) a helyzetjelentésekre emlékeztető, szociográfiai leírásokig (*Kocsmák utcája*) terjed az írások tematikai spektruma, magába foglalva a véletlen találkozásokat (*Édesalma*), a nosztalgikus visszaemlékezéseket (*Csilagok húsége*), szatirikus arcképeket (*Két világ, Szürke*), sőt az esszéisztikus gondolatmeneteket is (*Rajz — keretben*). Minden irányba tágítható tehát ez a forma, és bárhol kiköthet; az egyedi eseteknél éppúgy, mint az általánosítás szándékánál; s bármiből kiindulhat, konkrét élettényből, a mindennapok dokumentumaiból éppúgy, mint a kitalálás, a tiszta fikció és képzelet játékaiból. S az anekdotától a szatírára át egészen a prózavers jegyeiig mindent magára ölthet. Semmi sem idegen a kisnovellának Németh István-féle írói interpretációjától.

S mintha egyetlen összefoglaló, egybefűző vonást sem ismerhetnénk fel közöttük, változatosságuk a kisnovellák lényegévé vált. Nyilván itt meg is lehetne állni. Hiszen ezzel a lényeges vonással az egész írói vállalkozást definiáltuk. De ha megállnánk ennél a pontnál, kétségtelen lenne, hogy — bármilyen pontosan írunk is le egy irodalmi jelenséget — a fontos körülményekről mégis megfeledeztünk,

elsősorban arról, hogy ezek az írások nem az írói műhely forgácsai, mert nem részlegések, nem valami nagyobb és összetettebb írói vállalkozás előzményei, vagy esetleg az ilyen vállalkozásról való lemondás alibije,

másodsorban arról, hogy Németh István ezekben az írásokban nem az egy- vagy félperces novellák divatjának hódolt be, hiszen semmit sem utánoz, senkire sem kíván hasonlítani, még az ugyancsak dívó aforizmás írásmódot sem követi,

hanem egy sajátos, írói természetéből, világlátásából, eddigi gyakorlatából *egyenesen* kikövetkeztethető prózai műfajt alkotott ki, mellyel már huza-

mosabb ideje foglalkozik és amelyben felismerte mind az önkifejezés, mind pedig az alakítás irodalmi lehetőségeit. Nem állhatunk meg tehát az első benyomásoknál, nem elégedhetünk meg a közvetlenül kitapintható leírásával és értelmezésével. Közelebb kell hajolni Németh István kisnovelláihoz.

A *Zsebtűkör* (1973) riportjaiban Németh István jelezte már, hogy hétről hétre, néha hétközben is megjelenő zsurnalisztikája nemcsak a megjelenés napjának szól, legalábbis zömében nem, hanem többre hivatott, arra is, hogy függetlenül a mulandó újságkeretektől élethelyzeteket és életformákat, emlékeket és jelenségeket, arcképeket és tárgyakat mentsen át a lehetséges megmaradás lapjaira, ha pusztán jelzéseként, akkor is. Erre az átmenetre azonban csak a megírás többletének következtében kerülhet sor. Maga a jelenség, a tárgy, az arc, az emlék, bármilyen jelentős, fontos, sokatmondó is az adott pillanatban, lényegében mulandó és esendő. S bármilyen pontosan rögzíti is mindezt a mindennapokra odafigyelő újság, a pusztán regisztrálással megmenteni nem tudja, még akkor sem, ha a tényeknek megfelelően, maximálisan pontos leírást nyújt. Németh István riportjainak, tárcáinak, helyzetleírásainak, jelentéseinek nem a pontos regisztrálás, hanem éppen a megírás többletének következtében sikerült a lehetetlen, a romba dőlő tanyák írói helyreállítása, az eltűnt életformák, a kikopott mesterségek megőrzése, az arcképek és életutak kiragadása a megsemmisítő, törvényszerű mulandóságból. De a megírás többlete nem, vagy csak részben az újságírás követelménye és törvénye. S talán nem is az újságíró feladata, hogy kilépjen a regisztrálás feladatköréből. Németh István azonban, amikor riportot ír, nem tehet másként. Mert számára nemcsak a regisztrálás az alapvető feladat, bár kétségtelenül megkerülhetetlen, mert regisztrálás nélkül egyszerűen

nincsenek újságíró műfajok, hanem a megírás a legfontosabb, az a mód- (szer), ahogyan regisztrál, ahogyan a mindennapok életét szavakba fogja. Az írói eljárás, az *írásmód* a feltétel arra, hogy a regisztráláson túlmenően a dolgokat és jelenségeket a megőrzés eszközeivel és szándékával nevezze néven.

Kivételes nehézségekkel küzd meg eközben, mert nemcsak a tárgyat látja maga előtt, a megnevezendőt, hanem a megnevezés eszközeit is: a *nyelvet* elsősorban.

A nyelvi anyagot formálja Németh István, amikor riportot ír. Legjobb riportjaiban ezért kerül a regisztrálás és a pusztán tényközlő leírás helyére a *kifejezés*, melynek már nem egyszerűen a látott, a jelenség, a tárgy utánzása a célja és feladata, hanem a látott valóságdarab megalkotása, teremtése. Valószínűleg vannak felismerhető megfelelői Németh István riportjainak, de azok aligha ismerhetnek ezekben az írásokban magukra, mert az írás — a maga törvényei szerint — teremtette meg őket, már nem abból az ismeretanyagból, amit ők önmagukról tudnak, vagy mi tudunk róluk, hanem a nyelvi anyagból, melyben megvan az a képesség, hogy a látható helyére egy új világot állítson, az írás világát. Ez eltávolodás a tárgytól, ugyanakkor azonban a tárgy létének és lényegének teljesebb megismerése is egyúttal. S ha az írás így konstituálódik, akkor eltűnhetnek a források — romba dőlhetnek a tanyák, és kiveszhetnek a mesterségek —, az írás mégis teljes valóságukban őrzi meg őket. S ez — a legjobb riportok esetében — több is, mint a tárgy egyszeri és egyedülálló tárgyléte.

Ezen a ponton csúsznak át Németh István riportjai az *irodalmiság* körébe, s innen, ennek a folyamatnak a távlatából vezethet út a kisnovellák megértése felé is. Mert a kisnovellák ugyanazt a valóságanyagot forgatják,

mint a riportok, csakhogy bennük hangsúlyozottabb formában jut kifejezésre ez az átalakulás, vagy más szóval a valóságteremtés irodalmi folyamata. A tél és a „hóvilágosság” élménye, a cselédsors emléke és az ösökre való visszakérdezés, az „Eliramló életünkhöz virágéletünkkel” kötődő öt tulipán már az irodalom (nyelvi) eszközeivel teremtett valóság, mégpedig teljes valóság és nem olyan valóságdarab, amint a kisnovellák eseményvilága az életben lejátszód(hat)ott. Nem mutatkozik meg minden írásban az irodalmiságnak ez a legkézenfekvőbb jele, különösképpen azokban nem, amelyekben túlságosan leköti még az írói eljárást a közvetlen élmény, a megélt anyag. Leginkább a szatirikus éllel fogalmazott írások (*Visszatérés, Hogy vagyunk, hogy vagyunk*, de a *Két világ* is) mutatják meg az irodalmiság hiányát, mert ezekben az írói irányzatosság — nyilván a riportírás visszahatásaként — a nyelvi kifejezés megformálásáról a pusztá információt leadása felé fordította az írói figyelmet.

Még egy fontos körülményre mutat rá az irodalmiság visszaszorítása az informálás (vagy regisztrálás) pontosságával szemben. Arra, hogy a kisnovellák világa azonos (lehet) ugyan a riportok világával, s anyagát ugyanonnan szerezheti, de amikor novellaként jelenik meg, le kell mondania a riportanyaghoz való kötöttségeiről, egyszerűen el kell szakadnia meghatározó forrásaitól. Ahol megtörténik ez az elszakadás, ahol a novella s kifejezés eszközeivel önállósodik, s elsősorban saját törvényét követi, nem a külvilágét, ott beszélhetünk valóban irodalomról s ott vehetjük számba Németh István kisnovelláinak esztétikai értékeit. Persze, hangsúlyozni kell, ennek a folyamatnak a végeredménye nem egy mindentől elvonatkoztatott és minden társadalmi s történelmi összefüggéstől megfosztott „esztétikai tárgy”, hanem éppen ellenkezőleg,

olyan irodalmi alkotás, mely a legközvetlenebbül, mert a teljesség igényével sajátítja el számunkra magát a valóságot, a történelmet. Ez az irodalmi folyamat ugyanannak a különös, s e kisnovellák között talán a legizgalmasabb lélektani jelenségnek a megfelelője, amit Németh István a *Csillagok hűségében* fogalmazott meg: amikor az ember a szülőfalujában téved el, s azután, éppen az „eltévedés”, tehát a szülőfaluhoz kötő legközvetlenebb szakadása következtében, egyszerre, az igazi megdöbbenés és ráismerés pillanatában — amikor a csillagok állása éppolyan lesz, mint a gyermekkori nyári éjszakákon volt —, akkor a szülőfalu teljes valóságában, az összefüggések és viszonyok teljes hálózatában mutatkozik meg előttünk. Így ismerünk rá annak igazi valóságára, amiről azt hittük, már semmiféle meglepetést nem tartalmaz a számunkra. Így fedezi fel az irodalom is a valóságot, újrateherelve, átalakítva, a maga törvényei szerint rendezve el a valóság darabjait.

Az irodalmiság ilyen megvalósulásának — kivételes — pillanatát fogalmazza meg, metaforikusan, az *Édes-*

alma, az emlékezés homályából a felismerésig el sem jutó beszélő-hősnének szavaival, amikor az édesalma íze a görcsös zokogásig tárja fel a novella-hős előtt egész életét, gyermekkorával és jelenével együtt, sokkal teljesebben és sokkal reálisabban valami minden részletre kitekintő életrajznál. A teljes életrajzot helyettesíti a pillanat, de ez a pillanat több is az életrajznál: *irodalom*. Németh Istvánnak nem sikerült minden írásában elérnie ezt az utóbb emlegetett két novellában látható értékszintet, de elbeszélői eljárásában megvan a lehetőség e szint tartósítására, s nyilván teljesen mindegy, hogy milyen formában — az alig néhány mondatos kisnovellában vagy tervezett regényében — valósul majd meg ez az összetett, sok nehézséget tartalmazó írói feladat. És ez az értékszint fűzheti egészen szorosán egymáshoz ezeket a formai szempontból és témaköreikben sokszor egymásnak ellentmondóan *változatos* írásokat, amint hogy éppen ez tüntetheti el az esetlegesség, a véletlenszerűség látszatait.

B. J.

AZ URALKODÓ CSÚCS

TOLNAI OTTÓ

„mielőtt a völgybe indulnál”
(Dr. J. Kugy)

Ülök a 219-es szobában. Az ablakon át látom: a csúcst.
2500 méter.

Izzik a hó, akárha most nikkeleznék a sziklákat. A nap valahogy mindig odatűz. És én valahogy mintha mindig háton feküdnék.

A csúcs.

Itt van.

Ülök a 219-es szobában az alacsony, kockás huzatú karosszékben, ülök mind lejjebb csúszva, már-már valóban háton fekvé, és egyetlen dolgom a csúcs nézése, figyelése, regisztrálása.

Fekszem a kék vízen, s a dőlt ablakfalon látom magam és a havas csúcst. Oldalt egy kisebb ablakon, ha vacsora után is fürdök, a tv-terembe látok. Ha a tv-teremből nézem a hullámozó kék vizet, nem látom az ablakfalon tükröződő csúcst, de odaképzem, azaz valamiféleképpen mégis látom, ahogy az üvegfalról a hullámozó meleg vízre vetődik: az ideális képernyő ilyen fluid — vízalatti masszázssal, havas csúcsokkal teljes!

A csúcs körül élő emberek (főleg öregek): a világ legszebb tüzelőfáját aprítják.

Hambárok tele aprófával. A tornácok lépcsőin a napi adagok. A kéményeken kis kék fodrok. A füst íze akár a mi füstölőnké disznóvágás után.

Még nem tüzelnek igazán vagy sosem is tüzelnek igazán, várják, állandóan, egész életükben várják a nagy telet, a mindig nagyobb telet.

A csúcsonál nincsenek, nem lehetségesek vagy feleslegesek a nagy gesztusok. A faaprítás minden.

Kis, néhány házból álló hegyifalvakban öreg, zöld kötényes bácsikkal találkozunk: látni, isteni aprófát készítettek, készítenek, egész életük faaprítással, faaprításban telt, telik el — hátul (elől?) az udvaron. Tenyerük fénylik, mint a kisbaltájuk nyele.

Tudós és favágó, mondjuk Babits Mihály *Gyöngy a favágó* című kitűnő novellájára gondolva. Igen, egész életükben a fát aprítják, és az eget, a csúcson nézik, kémlelik tudósként.

Hegymászás közben barátom megjegyzi, ez a kis ösvény egy nemzedék munkája. De nem visszhangzik ez a szó itt. Nem visszhangzik sem úgy, ahogy barátom ejti-érti, sem úgy, ahogy én (igaz, mind kisebb már a különbség). A csúcsonál nem jelent semmit. Magasabb csúcsok körül persze már elképzelhetetlen ez a szorgalom. A nagyobb csúcsok megsemmisítenek mindent. Közeliükben elképzelhetetlen a faaprítás.

Indulás előtt még be akartam tenni bőrröndömbe Michaux *Ekvátor* című útinaplóját, mely számomra valahogy Lorand Gaspar „*nagy mozdulatlan utazásával*”, mikroszkóppal írt útinaplójával, a *Sol abszolúval* rokon.

A túl magas csúcsok alacsonyok, mint a sivatagok, sőt, ahogy Dučić, a dél költője írja *Levél Svájcából* című esszéjében: „*Az Alpok magányossága nyomasztóbb, mint a Libiai-sivatagé.*”

Nagy gesztus-e a csúcs megmászása, meghódítása?

Az ágyból csak a derekát, hátát látom a hegynek. Itt van egész közel, ha alkonyodik, mindössze 1—2 méterre.

Szürke, a törzsek fekete jeleivel és a lombok sötétzöldjével meg rózsás-rózsaszínével. Akár egy nagy állat háta vedléskor. Éjszaka.

Még közelebb hemperedett. Simogatom, de durva, jeges érintésű. Nem lehet úgy simogatni, mint Crnjanski írja a *Szumátrában*: „*blago, rukom*” (gyengéd kézzel).

Fején fehéren izzik a szarva.

Egyszarvú a hegy.

Éjszaka bármelyik csillaggal összetéveszthetjük. Akármelyik csillag a csúcs lehet.

Egy-egy ház, akol. Fenn már csak akol.

Messziről is látni, a fakallantyú körül egészen fényes az akol félajtaja . . .

Aztán van egy sáv, ahol legfeljebb csak medve jár.

Segantinire gondolok.

Kár, hogy megzavarták szecessziós látomásai. Az ő nagy látomásai: a hegy, a bárányok és elsősorban a hó.

Segantini úgy festi a hegyet, ahogy a hegy, a kő él — finoman-szemcsés geológiai rétegekben.

Lényegében még mindig nagyon keveset tudok Segantini életéről. És jó lenne ismerni Carra, Boccioni írásait is. Tulajdonképpen olvastam is Segantinire vonatkozó szövegeiket, de szótár nélkül. Nem tudom, kinek adtam kölcsön az olasz szótáramat. Különös érzés ez — az ember tudja, hogy többé már nem fog olasz szótárt vásárolni magának . . .

Most jut eszembe, hogy egyszer otthon járva szüleimnél, apám asztalán, vadászújságok és számlák között, egy olasz szótárt — éppen olaszt! — pillantottam meg.

Mit jelentsen ez, kérdeztem ámuldozva anyámat. Mind több olasz vadász jár felénk, s néha apád kíséri őket, felelte.

Különös. Valóban, különös érzés ez — az ember tudja, hogy többé már nem fog olasz szótárt vásárolni magának (hiszen mind kevesebbet forgatja a német és a francia szótárt is), s aztán egyszer csak arra ébred, hogy olaszul beszél!

Egyszer már volt valami hasonló élményben részem. Azzal a különbséggel, hogy én akkor nem „ébredtem” fel.

Bukarestben történt. Egy éppen külföldön tartózkodó román író lakásán aludtam. Éjjeliszekrényemen csörögni kezdett a telefon. Anélkül, hogy felébredtem volna, reflexszerűen felemeltem a kagylót, és válaszoltam a román hang kérdéseire.

Hogy hogy, milyen nyelven s mit, azt nem tudom, de hogy beszélgettem, válaszolgattam, arra jól emlékszem. Női hang volt. Talán éppen annak a román nőnek a hangja, akivel öt évre rá Moszkvában találkoztam, mert hát azzal is beszélgettem, anélkül, hogy beszélgetni tudtam volna . . .

Segantini 2700 méteren halt meg.

D'Annunzio verset írt halálára.

Kis hópor-örvénylések futkosnak lábunk körül.

Borotvál a szél. Minden borotvál itt. (*Brivec*, mondják a borbélyra.)

Fenn csak hó van és az ég. Nem gondolsz, nem gondolhatsz semmire.

Nem realizálódhat a gesztus. Hideg van. Megfagy a mozdulat.

A gombostű hegyén érezheti hasonlóan magát, egy pillanatra, a rovar.

Néha látom, hogyan láttam lentről — a karosszékből, a medencéből —: a csúcsot.

Hemingway azt mondja, 2000 méteren „*a levegő olyan, mint az aszú*”.

Szép indulni, leereszkedni a völgybe.

Az ebédlő falán van egy nagy szőnyeg: karcsú hegycsúcsok mutogatnak, artikulálnak. *Jódlizás* címet adtam neki.

Igen, a csúcs nyelve a jódlizás. Jódlizás mint visszhang. Kissé idiotikus, kissé állati visszhang.

Két testvér él a csúcs alatt: az egyik süket, a másik néma.

Mesélik, az egyik errevalósi hegymászóznak leharapta a medve az állát és a nyelvét. Még sokáig élt így.

Jódlizást hallok néha, ha nagy a csönd s csak a hó porol fenn a napban. A nap úgy szúr, akár a homok.

Néma jódlizás visszhangzik köztem s a csúcs között.

Hat óra.

Harangoznak.

A tengeren a legkisebb harangkondulás is egyenlő a végtelennel. Itt, akárha egy kondérban kolompólnának, egy kondérban, amelyen kívül nem hallatszik semmi. Csönd van.

A hegy tövéből, a templom felől (ahol még áll a betlehem) pelerines katonának özönlének egész nap.

Estefelé olajzöld váladék folyik a hegyből.

Éjszaka, nagy lombként, egyetlen nagy lombként susog a láthatatlan pelerinektől a városka.

Domonkos barátom is erre valahol volt katona. Még orromban zubbonyának illata. Emlékszem egyik történetére, amelyből aztán a 64-es *A hó nem maradt meg* című novelláját írta. Azt hiszem, akkor éreztem meg először egy hegyi kisváros igazi hangulatát...

Egy mongolos arcú kislány is belekomponálódik az ebédek kellemes ceremóniájánál a csúcs képébe.

Választékos, finom mozdulatai színpadra emelik.

A lány és a csúcs.

Egy-két év múlva már túl erősek lesznek a vonásai. Lehet, hogy már most is csak a csúccsal együtt kellemesen egzotikusak. Igen, néha mintha kőből lenne az ő feje is, akár a szüleié.

Reggel 7-kor egy világos csíkot nyír a nap a szőrös-sörtés oldalba.

9-re meg már fény-kopár az egész állat.

Idefele higanybánya mellett jöttünk el. Valaki megjegyezte, a higanyérc vörös...

A másik asztalnál halat esznek.

Egy egész más világ tárul elénk ügyes, hozzáértő mozdulataik és kedélyes hangulatuk nyomán: a tenger!

Egy idős ember enciánt iszik a bárpultnál!

Szaladok fel a szobámba.

Encián — jegyzem fel a varázsszót, amelyre már napok óta várok.

Encián — boldog vagyok, hogy megleltem, de egyelőre még nem tudok mit kezdeni vele.

Nem szabad verset írni itt.

Hétköznapi, túl hétköznapi itt emelkedettnek lenni.

„Úgy érzem, a holt hegyek kivetkőztetnek valómból, más embert faragnak belőlem. Nem leszek többé jó és megértő, nem fogom szeretni a muzsikát és a verset, s nem térek vissza ahhoz az asszonyhoz, akit szerettem, hanem egy másikkal megyek majd el, akit szerelem nélkül fogok csókolni. Semmi-ben sem tudok gyönyörködni többé, csak a borzalomban.” (Dučić: *Levél Svájcból*)

Nem szabad, papírjaim mégis tele forgácscsal, gyantaillatú forgácscsal. Néhány már formálódni is kezdett. Ideírom az egyiket, akkor már biztosan nem fogom tovább „finomítani”:

pizstrángthús-tiszta már
 úgysem lehetsz
 úgysem lehetsz
 bár szeplőid pizstráng-szeplők
 ízleld csak gyermekeid húsát
 tarvisióba indulva
 ODOL-os poharad emeled
 gurgulyázol
 gyáva jódlizás ez
 mintha már sejtenéd
 az úton fenn
 medvével csokolódsz majd

A csúcs rejtélye ott a két testvér házában.
 A fű kaszálásában, illatában. A fa aprításában, illatában.
 Konyhájukban. Igen, a rejtély ott csillan valahol az asztalsarok, a bögre
 és a fakanál fényes kopásán...

Egy kis növényt (primula) ások ki ujjaimmal a sziklarésből. Az avarból és
 vízhozta földből képződött réteg teljesen át van szöve erős gyökerekkel, és
 szinte lehetetlen kitépni a gyökérgubancból a primuláét.
 Egy pár centiméternyi növény, virág embernői erővel kapaszkodik.
 Körülbelül, szó szoros értelmében: körül és belül, olyan erős vagyok, mint
 ez a primula. Kicsit tán erősebb. Egy 10 centiméternyi bokor már jóval
 erősebb nálam. Nem bírnám kitépni. Agyoncsaphatna, megölhetne, ha
 akarna. Ha foglalkozna ilyesmivel.
 Istenem, milyen erős is lehet egy fa!

Az egyik kis hegyitemplom ajtaja nyitva. Az oltár elé sétálva látom, a
 padok tele kispárnákkal. Minden hívőnek más-más kispárnája van — az
 egyiknek hímzett, a másiknak kopott, rongyos. Drága imazsámolyok erre-
 felé nincsenek.
 Közel a csúcshoz már nem lehet kispárna nélkül térdepelni. De lila bár-
 sonyon sem.

Ülök a 219-es szobában: a csúcs árnya papírosomra ért, és lassan letúr róla.

El akar üldözni vagy hív?
Se verset, se naplót?

Csak egérút ne legyen a csúcs, mondja.

Sok a pisztráng.

Állnak a zöld vízben. Az árral szemben. Húsuk tiszta.

Örök tisztítóvízben-tisztítóvízben élnek — állnak, külsőjük mégis szeplős.

Mind tisztább leszek, bár szaporodni fognak szeplőim, szaporodni, szaporodni.

Barátom a 212-es szobában azt mondja (közös barátunkat parafrazálva):
A csúcs ellenségem.

Meg azt írja:

Az én csúcsomat észre sem vettétek, régen elhagytuk már.

Választok magamnak egy láthatatlan csúcsot.

Se verset, se naplót, de történetet se szabad kerekítenem, bár a vers és a történet közelsége segít a csúcs autentikus nyelvének megsejtésében, megközelítésében . . .

aprófa

pisztráng

a néma és a süket testvér fényesre kopott bőgréje

encián

csókolódzás a medvével

jódlizás

A csúcs abszurduma foglalkoztat.

E heti életem (mely zavaros hígságában nem különbözik életem más szakaszaitól) azonosítom a csúcsraéréssel, a csúccsal.

Ülök a vécén.

Ismét a kispárnák.

Még a kispárna is nagy súly errefelé. Ezért hagyják a templomban, ezért nem viszik haza kimosni, áthúzni.

Borzasztó lehet egy kispárnával kapaszkodni . . .

Itt minden semmiségnek súlya van. Mindent úgy kell használni, hogy ott maradjon, ahol van, semmit se kelljen felvinni. A csúcsra sosem visz senki semmit. A csúcson nincs semmi. A csúcsról nem hoznak le semmit.

Nehéz felhősapka a csúcson.

8 körül szállingózni kezd a hó. Délben már minden fehér.

A csúcs sehol. Mindenütt.

Valami tejszerű közeg.

Az uszoda tetején is vastag hóréteg.

Lebegek a meleg, kék vízen mellemen vastag hótakaróval.

4 körül ismét látni a hegyoldalt. Fehér. Szép.

Még zártabb minden.

Vége a faaprításnak.

Ami most kezdődik, abba nekünk már nem lehet betekintésünk?

A hó rárakódik a fenyők ágaira, és új formákat képez. Közelebb lépnek egymáshoz a fák: bezárul az erdő.

A gyerekek szeretkeznek a hóval.

Az egyik városka neve OBLAKOV VRH — Felhőcsúcsa.

Nap nélkül, hóesésben nincs jódlizás. Nincs hang. Még segélykiáltás sincs. Semmi. Csak valami észbontó isteni fehérség.

Ma ismét láttam azt az idős embert, aki enciánt ivott a bárpultnál. Fantasztikus gojzercipője van. Gyermekekoromban pontosan ilyenről álmodoztam.

Gojzercipő!

Szeretnék beszélgetni veled. Miről?

Ischl talán jó téma lenne. Szeretnék egyszer hosszabb ideig élni abban a városkában. Ott a helyszínen szeretném megírni az én Monarchia-szövegemet . . .

Kevés versemet szeretem, de azt az ischlit igen (a *Sirálymellcsont Arckép forradással* című versem párja, pedig tíz év van közöttük):

&
 tizenharmadikán születél
 áprilisban kedvesem
 ki hinné el ezt nekem
 még mindig nem ittunk az enciánból
 ischlben vettük
 ahol egyik regényemnek kellett volna játszódnia
 egyik regényemnek amelyben ha jól emlékszem
 mi is szerepeltünk volna kedvesem
 egy szimpatikus pár a pofaszakállas császár s lehár társaságá-
 ból,
 hasukon fekete foltokkal
 hátukon mély repedésekkel

Egyfelvonásosomban is utalok Ischlre. Ezek a mikroutalások a téma, a nagy téma „nyitva tartásának”, észrevétlen előkészítésének a jelei.

Minél fehérebb künn, annál kékebb az én enciánom.

(Régi témám Rilke és Áprily enciánja-genciánja!)

Ha mindent betemet a hó, úgy képzelem, naponta csak egyszer nyitják ki az ajtót, hogy bevegység a lépcsőről az aznapi adag aprófát. Nagyon kis adag ez. Alig több gyójtósnál. Sehöl sem látok tuskót vagy komolyabb hasábokat, darabokat. Lényegében az egész évi készlet sem sok. Csak szép.

Az istálló biztosan belülről is megközelíthető. Afféle központi fűtésként, talán éppen az istálló szolgáltatja a többi meleget.

A koporsó is biztosan benn van a lakásban.

Ha be-bepillantok egy-egy idilli havas tisztásra, boldognak látom-képzelem az állatokat. Bukfenceznek örömeükben, mondom. Közben tudom, az éhhalállal küzdenek, az éhhalál csapkodja őket a fák törzséhez, a hóba...

Ülök a 219-es szobában. Nem látok semmit. Valami tejszerű közegeben lebegünk.

A tejünkbe aprítottuk a csúcsot is, mondom.

Látom magam, amint megérkezünk, ahogy felrakom kipakolt bőröndjeinket a szekrény tetejére, ahogy leülök a kockás buzatú székbe, és a csúcsra pillantok.

A csúcs!

Aztán lassan teleszórtuk magunkkal a szobát. A csúcsot is.

Áprily

„Olyan volt, mint egy erdész. Akinek — titokban — tele van polcolva a négy fala könyvvel. Halász-vadász. Aki nem szeret igazán állatot ölni. Wittenbergát járt, protestáns betűmetsző. Akinek semmi kedve hitvitázni. Mik voltak az élete keretei? Természet, család, munka. Erdély, kollégium, gyermekszertet. Erdőjárás, favágás, vízhordás. És semmi, semmi irodalmi élet.

Öreg atléta kakassal.

Tőle hallottam először azt a szót, hogy: normatív. Tőle hallottam először azt a szót, hogy szarvasfaggyú. Ő mutatott leánykökörcsint hóban. Ő közölte, hogy a harmónium nem arra való, hogy ráüljünk. Fölvilágosított, hogy a jambust futamítani is lehet. Miatta tartottam kötelességemnek, hogy mindent szeressek, ami havasi: gyopár, encián, puliszka, lábtörés.

Mi is volt költői alaprétege? Talán a melankóliája.

Melankolikus vadász.”
(Nemes Nagy Ágnes 64 *hattyú*)

A fakanalat szopogatom, ízlelem. Talán már száz éve kondenzálja az íze-
ket, kondenzálja egy világ legrejtélyét. Talán már száz éve koptatják az
ízek s egy néma száz.

Barátom, a 212-es szobából, madarát keresi rendületlenül. Állandóan fülel,
s néha már mintha hallaná, hallanánk mi is.

Egyszer erre nyaralt, s a patikában látott (vagy csak hallott?) egy rigót.
Aztán otthon véletlenül megemlítette, mesélni kezdett róla. Sajnálja, monda,
ta, hogy nem vette magnetofonra. Akkor még nem is sejtette, hogy még
egyszer eljut errefelé. Mind többet mesélt róla.

Az üres hegyvároskában, amit akkor még csak meséből ismertünk, mint
egy leejtett üvegtárgy visszhangzott barátom madara . . .

Naponta elsétálunk a patikához. Allunk előtte, nézzük a csúcsot, s fülelünk.

Csönd.

De ebben a csöndben valamiféleképpen ott a rigó is.

Ma bementünk. Elvitték, mondta a patikusnő. Nem az övé volt, hanem a lakóé... Nem értettük pontosan a patikusnő szavait. Tovább füleltünk. Egy lila üvegcsét fürkésztem a polcon (vagy az fixírozott engem?). Hó tükröződött rajta. Ha leesne a márványra, talán újra felcsendülne barátom madarának éneke, gondoltam.

Barátom hallja. Állandóan. Én is. De az én rigóm más, csak árnya barátoména, tehát az én rigóm hangja is csak árnyék...

▲

Eltévedtünk?

▲

Andrić *Staze* című kis írása és Heidegger *Der Feldweg* című 48-as rövid feljegyzése nálam örökre egymás mellé kerültek. Andrić: „*Ez Visegrádban történt, a kemény, szabálytalan, szinte kirágott utakon...*”

Heidegger: „*Mert nem szólva semmit, vezeti ő lépteinket csendes szándéka szerint, a kemény föld térségein.*”

(A kiemelés tőlem.)

▲

Szeretek elbújni, magam elől is, a meleg, napos víz alá. Behumom a szemem (jócskán klóros ugyanis a víz), s érzem, tükröződik rajtunk a havas csúcs.

A pizstrángok érzékelhetik hasonló áttételekkel a jéghideg vízen, fluid képernyőjükön, a tükröződő világot.

Már csak a víz alatt nem vacogok.

Nézem a tv-műsort — az üres képernyőt, a félelmetesen kiürített képernyőt, s érzem jobbról a medencére néző kis ablakot, és látom magam a víz alatt...

▲

Valami megcsomósodott bennem az utóbbi 2—3 évben. Nem hiszem, hogy bármivel is szét tudom oszlatni, porlasztani.

Már a nagy nyár sem sugározhatja e rákos dudorokat lelkemen.

Talán e dudorokban gyökerezik már halálom?

Várom, azért várom a nyarat, a kis nyarat is.

▲

Eltévedtünk, kérdezzük félóránként egymástól, mind gyorsabban lépkedve a köveken. Igen, ez az út kemény kövekké szóródott, pedig nem tértünk le róla, egy pillanatra sem vettük le róla tekintetünket.

Messziről láttunk egy embert, egy favágót, de mire odaértünk, eltűnt.

Egy kis forrás eljegesítette az egész utat... A köveket jég váltja fel?!

Utolért végre bennünket egy rönköket szállító traktor. Megállt, és a sofőr csákányával bontani kezdte a jégburkot. Egy kisfiú ült a traktor kabinjában.

Jó irányban megyünk, mondta a traktorista, nemsokára elérjük a patakot, majd a hidat is.

Érdekes, a félelem (az erős hideg nem választható el ettől a félelemtől) állandóan előre, jó irányba hajtott bennünket. A félelem *kemény* kövei utat raktak elébünk.

Sokáig néztük a zöld vizet a hídról.

A túlsó parton bementünk egy kis kocsmába. Olyan volt, akár egy kis konyha.

Muskáтли. Zöld kredenc.

Pontosan ilyen kredencünk volt gyermekkoromban, mondom.

Kredenc.

Éreztem a fiókban összekeveredett bors és fahéj illatát, érintettem a paradagókat, dunsztgumikat, darálókéseket, kenőtollakat, gurábliformákat...

Barátom az egyik út menti, szemétdörré alakított szakadékban, a ledobált elektromos tűzhelyek, dobozok, gumibroncok, rongyhalmazok között egy jó állapotban levő kocsikereket fedezett fel.

Fekete fiákerkerék.

Le akart mászni érte a meredek szemét-szakadékba. Ki akarta menteni a zománcozott elektromos-szemét közül.

Egész idő alatt nem feledkezett meg róla. Biztosan évek múlva is emlegetni fogja majd ezt a fekete kereket. Ragaszkodni fog hozzá, ahogy csak ő tud ragaszkodni. Akár rigójához.

Muszorgszkij *Éj a kopár hegyen* (szimfonikus költemény).

Fel kell építeni a hegyet, lekopaszítani a csúcsát, bevonni sötétséggel...

A hegy.

Az éj.

A kopárság.

„Szentháromság parányi falu a hegyek között, néhány ház, apró templom vékony hangú harangocskával. Féltem, mert harangoztak. A temető ott van valahol lenn a völgyben. Sírtam a járdaszélen. Felnéztem az égre, láttam, hogy beborult. — Hőfelbőke — mondtam hangosan. A menet eltűnt a völgybe vezető úton.”

(Domonkos István *A hó nem maradt meg*)

Ma először aludtam jól. Nyugodtan. Valami egyszerű kis történetet álmodtam. Olyasmit, mint amilyeneket már évek óta írni szeretnék.

Bátyámmal üres zsákokat szállítottunk valahová.

Alkonyodott.

Mi nem láttuk, de én mintha láttam volna, hogy a háttérben valahol ott a csúcs.

Jean Beafret *Beszélgetés a gesztenyefa alatt* című írását is évtizedek óta magammal hordom.

„Heidegger franciaországi látogatása alkalmával Braque-kal és Charral akart találkozni...”

Számomra igen fontos fényképek:

1. Heidegger háza a Fekete-erdőben.
2. Char fényképe Picon könyvében, Braque-nál Varangéville-ben.
3. Giacometti (Cartier-Bresson felvétele).
4. Babits és Heidegger (ezt a fényképet még nem láttam, s mégis tisztábban látom, mint más orrom előtt lógó fényképeket).

A fekete kerék és a sárgarigó.

Nem sárga, fekete lehetett az a rigó.

Tehát: fekete kerék és feketerigó.

Látom őket, de mint egy összefüggő valamit: mozgás, hang, fény... A csúcs. Igen, a csúcs mindenütt ott van. Mindenben.

A guruló kerék s a daloló rigó fénye nem ugyanaz-e, mint a fakanálon és a bögre fülének kopásán csillanó fény?

A néma és a süket testvér nemi élete.

„Csúcsra érünk: mintha égő tűz közepébe léptünk volna.” (Gelléri A. E.)
Igen, egy kicsit örökre „szomjas inasok” maradunk mi is. (A *Szomjas inasok* és az *Amarcord* trafik-jelenete!)

Drago J. Prelog

1939-ben született Celjén. Ausztriában nőtt fel. Grácban és Bécsben tanult. Bécsben él. Az akadémiát A. P. Güterslohnál végezte. Kétszer állított ki Újvidéken.

Prelog a hegyek festője.

73-ban kaptam tőle egy grafikát. *Zeitungsberg* a címe. Ha jól emlékszem, ott van, összegöngyölve, a zöld sublót mögött. Fel fogom szögezni szobám falára.

Szerencsénk, mondják, hogy lerepültünk a ródliról, mert különben szétcsapódunk a kis házikón.

Nagy-nagy lendülettel siklottunk. Örültem, hogy ismét röpkélhetek, s nem számoltam azzal, hogy ha ketten ülünk a szánon, nem fogok tudni kormányozni, és azzal sem számoltam, hogy nem a Tisza töltésén, hanem 2500 méter magasan vagyunk.

Maxmium száz méter körzetben mozgunk a csúcson. De főleg állunk.

Szakállamra fagyott a hó. Nem bírom mozgatni arcomat, bőrömet. Szeretném, ha mindig ilyen határozott vonásaim lennének.

(Ó, pedig milyen határozott is vagyok én! Nem hiszem, hogy valaki határozottabban akarná a határozatlant...)

Míg hallgattam Muszorgszkijt, mint képet láttam, mint képet hallottam, regisztráltam a csúcsot és nem mint mozgást, zajos, táncos építkezést.

Csak fokozással lehet jelölni, mérni a magasságot? Csak hangosan lehet azt mondani: csúcs? Csenddel nem lehet csúcsot képezni, komponálni? Csenddel nem lehet csúcsra érni?

Tehát, a zaj és csak aztán a csend, a kopárság, az éj?

Nagyon magasra kell húzni, emelni a csúcsot, hogy ne essen össze, ne legyen síksággá, sivataggá a csönd és a kopárság az éj által?

Az éj mindent lebont?

Matematikailag $1+1=2$, mondja Kandinszkij, de lelkiileg lehet $1-1=2$.
(Muszorgszkij és Kandinszkij.)

Ülök a 219-es szobában.

Szanaszét narancsok.

Néha egy-egy gyümölcs fölé tartom a kezem, dörzsölöm, melegítem. És nézem a csúcst.

„Tájékp festésekor mindenekelőtt a nagy hegyre kell figyelmet fordítani; e nagy hegy neve: uralkodó csúcs. Amikor az uralkodó csúcst megállapítottuk, akkor tőle függően dolgozzuk ki a közeli és távoli, kicsiny és nagy részleteket, úgyhogy a nagy hegy az egész táj uralkodója legyen. Ezért nevezzük uralkodó csúcsnak.”

(Kuo Zso-hszü *A tájkép tökéletessége*)

Mind többet foglalkoztat az az álomtöredék.

Milyen zsákok is lehettek azok?

Lisztések?

Vagy ritkább szövésű, nagyobb csalánzsákok?

Vadgesztenyét sokat, de tobozt sosem gyűjtöttünk télire gyerekkoromban.

Milyen zsákokat szállítottunk a csúcs előtt azon az alkonyon bátyámmal?

És miféle csúcs lehetett az, hiszen mi gyerekkorunkban sem a hegyekben, sem a tengeren nem jártunk soha. Kevés volt nekünk a nyár, a tél a Tiszához, hogy is mentünk volna el, hogy is?

Meg kellene mozgatni ezt a képet. Meg, de végig megtartva álomszerűségét, s az álmodó (egyik szereplő) rálátását is érzékeltetni valahogy.

Hová vittük-visszük a zsákokat? A néma és süket testvérhez?

Nem, mégsem szabad bántani, zavarni ezt az álombéli alkonyt...

Korán reggel leszaladunk a medencéhez. Még senki sem fürdik.

Süt a nap, de nemigen bír áthatolni az üvegterő vastag, puha hórétégén.

Beugrok a kék vízbe. Jéghideg. Képtelen vagyok mozdulni. Máris befagytam?

A kis palatáblára pillantok: 30° C.
Mi történt?

Tele a szálloda gyerekekkel. Egész nap futkosnak a vastag paprikavörös szőnyegeken.
Egyszer sem pillantanak fel a csúcsra.
A csúcson is úgy játszanak, akár a paprikavörös szőnyegeken.

Mednyánszky az Etnán.

Az egyik szikláról medve nézi a mozdulatlan pisztrángokat.
Mit „tudnak”, mit „gondolnak” egymásról?
Vagy tükörképét bámulja e szőrös Nárccisz?

Mezítláb szaladok fel a fürdőből. Elhaladok a recepció előtt (érkeznek az új vendégek, indulnak a csúcsra vagy haza sílécceikkel, csomagjaikkal a régiiek), majd a lépcső előtt valaki majdnem a lábamra lép.
A vastag cipőtalp oldala hozzáért kisujjamhoz.

Hirtelen lábamra pillantok: a gajzervarrásos cipőtalp („vízhatlanító varrás, a talp és a felsőrész fölé varrt kis bőrcsík”)! Az enciános ember gojzercipője!

Két méter magas ez az idős ember. Barátom azt mondja, biztosan ő tervezte a szállodánkat.

Barna cipője a faggyútól már majdnem fekete. Nehéz megállapítani, mikor is készülhetett. Egy igazi gojzercipő örökös.

Pontosan ez az a cipő!

Egy gyerekkori barátom apja Szlovéniában dolgozott, élt. Két-három évenként jött csak haza. Két méter magas volt. És pontosan ilyen — ez a cipő volt a lábán.

Barátom, s azt hiszem az öccsei is, azóta valahol külföldön élnek már. Anyjuk, azt mondják, egykor szép volt. Nagyon szép. De amikor én megismertem, már túlfestette arcát olcsó festékekkel (istenem, milyen festékek is lehettek azok?!), s a ruhái is kezdtek már (csíkokban!) szakadozni róla. Mind többet gondolok arra az asszonyra . . .

Mi történt, kérdi az enciános ember.

Fenn a bunkerok lassan barlangokká lesznek, átjárja őket is a hegy vérkeringése.

Jó lenne egyszer megnézni Cendrars filmjét a felhőkről.

„Kis szobájában néhány ódon bútoron és falakra függesztett képeken kívül semmi sem volt. Ezek a felhők és az égbolt kicsiny képei voltak. Az egész világ égboltjairól voltak kicsiny képei . . .”

(Crnjanski: Čarnojević naplója)

„1959-ben igen érdekes könyv jelent meg Eskimo címmel. Szerzői, Edmund Carpanter antropológus, Frederick Varley festőművész és Robert Flaherty fényképész javarészt az aviliek eszkimók művészetével foglalkoznak. A szövegből és a melléletekből kitűnik, hogy az eszkimók érzékelésének világa egészen más, mint a miénk; például tájékozódás közben másként használják érzékszerveiket. A sarkvidéken gyakran nem látható az eget és földet szétválasztó horizont.

A kettő teljesen egybeolvad. Nincsenek közepes távolságok, nincs perspektíva, nincsenek körvonalak, semmi, amihez szemük tapadhatna; csak ködbe vesző, szél kergette hópelyhek: feneketlen, határtalan világ. Ha földtámad a szél, és a levegő megtelik kavargó hópelyhékkel, harminc méterre is alig látni.

Vajon hagyan tesz meg az eszkimó hosszú mérőföldeket ilyen terepen? Carpanter a következőket mondja:

Ha kocsiba ülök, viszonylag könnyen keresztülvergődöm egy kiterjedt, kaotikus városon . . . egyszerűen az útjelző táblához kell igazodnom. Feltételezem, hogy az utcák rácszerűen kapcsolódnak . . . Nyilvánvalóan az avilikeknek is hasonló jelzéseik vannak, csak ezek nem mesterséges, hanem természetes tájékozódási pontok. Többnyire nem tényleges tárgyakról és pontokról van szó, hanem viszonylatokról; mondjuk a kontúrok, a hóminőség, a széljárás, a tengeri levegő, a repedő jég hangjainak összefüggéséről.

A szél iránya és illata, meg a hó és a jég változó ellenállása a talpak alatt; ezek a jelek vezetnek az eszkimókat a vizuálisan differenciálatlan pusztaság száz meg száz mérőföldjén keresztül. Az aviliek nyelve tucatszerűen is több szót ismer a különböző szelkekre. Az eszkimók a teret és az időt egyetlen egységbe rendezik, és jobbra nem vizuális, hanem akusztikus-szaglási tér-

ben élnek. Vizuális világuk a röntgensugarakra emlékeztet. Művészeik mindent berajzolnak a képbe, amiről tudják, hogy ott kell lennie, akár látják, akár nem..."

(Edward T. Hall: *Rejtett dimenziók*)

Jó lenne egyszer megnézni Cendrars filmjét az elefántok szerelmi életéről.

Három éve építették szállodánkat.

Legalább 50-en lakhattak már a 219-es szobában.

50 első-pillantás e kockás karosszékéből a csúcsra.

Igen, látom: a csúc látta mind az 50-et.

Rekonstruálni kellene őket.

49-et könnyebb lenne, mint az 50-ediket. Az enyémet.

A zerge bakelitpatájának koppanása — odaát.

Azt mondtam, paprikavörösek a szálló szőnyegei... Igen, akár a törött paprika, ha egy kis téglaport kevernek belé a kofák.

A néma testvér körmét vágja egy nagykéssel a tűzhely melletti ládán, az ablaknál.

50 éves húga a padlót súrolja zsírszódával.

Minél fehérebb deszkákat látok, annál feketébb az a kerék. Egyszer megnéztem közletről egy szabadkai fiáker borsátrát. Csak-folt bakacsin-égbolt.

Azt mondják a zerge hihetetlenül ismeri a hegyi füveket. Szakértője a füveknek, akár a boszorkányok.

Otthoni szobámat látom.

Hogyan lehetséges az, hogy onnan nem látok semmit?!

Hogyan engedhettem meg, hogy, mint kockacukor, elolvadjon a csúcs, eltűnjön az „olimposzi táj”?!
▲

Barátom lánya, a 213-as szobában, szintén feljegyzéseket készít.
Miről, kérdem barátomat.
A csúcsról, mondja.
Látom papírján a fémes fényű csúcsot.
Boldog vagyok, úgy képezem, neki sikerül . . .

▲
Szúr, mint a kés, mondom.
Mi, kérdi ijedten, szívemre gondolva biztos.
A csúcs, mondom.

Ha sokat beszélsz a csúcsról, ráfagy a nyelved, mint egykor a rézkilincsré, s kiszakítja, akárha medvével csokolódtál volna . . .

▲
Giacometti Svájcban született: 3000 méteres hegyek között. Apja, az engadini táj festője, a Velencei Biennále zsűritagja, Segantini barátja volt.

Segantini.

Valamiféle összefüggést érzek e 3000 méter és Giacometti rizsszemnyivé zsugorított szobrai, egzisztencialista törpéi, gyufaszál-lényei között . . .

Segantini és Emanuel Vidović. (Vidović az a festő, aki mostanában legjobban foglalkoztat — hamarosan el kell majd utaznom Splitbe!)

Dragojević és Vidović.

Dragojević: „*Test, de útban az arc felfedése felé. Mert a test fel fog támadni, ez nekünk bizonyosnak tűnik, ám az arc szüntelen agóniában (nézések Giacomettit).*”

Vidović kis, sötét, kapart, „alig látható” képei (néhány Belgrádban is látható) és a Giacometti-szobrok . . .

Gyufásdobozba rejthető feljegyzéseket készíték a csúcs alatt.

Barátom, a 212-es szobából ismer egy embert a spliti (vagy rijekai?) cigarettapapír-gyárból...

Cigarettapapírra, cigarettapapír-kötegekre szeretnék írni. 5x3 centiméter. Nagyobb formátumon azonnal formálódni kezd valami.

A *medvecsók* és az *encián* mindinkább elkülönül, már-már tapintani tudom az általuk képezett vers terét, formáját — tapintani, de még mindig csak üvegen keresztül...

Valami hiányzik, valami nem mozdul itt a csúcsnál.

Mind többet tartózkodom a medencében, a tv-teremben — mintegy priz-mában megtörve.

Az az álom is kísért, amelyben bátyámmal zsákokat szállítottunk... Akárha nedves iszapon lépkedtünk volna a jegyes csúcs alatt. Az Álom is akár egy üvegfal.

Vagy pedig a süket és a néma testvér konyhájában időzők.

Legújabban viszont fenn a hármashatár egyik bunkerjában „vagyok található”...

A világháborúk egymásra fényképeződtek ott, s e fényképet rozsdás vas és növénygyökerek, a hegy vérkeringése járja át... Olasz, szlovén, osztrák és magyar katonák... Medve, encián, zerge, pisztráng...

A katonák és a testvérek kapcsolata...

Egy pisztoly és egy géppisztoly olajos, fémes fénye a bunker asztalán...

A tábori telefon berregése...

Egyenlő távolságra a verstől, a novellától, a naplótól: a csúcs távolsága, kicsit steril „tisztességes távolsága” ez.

Feljegyzések cigarettapapírosra.

A kerék.

És Giacometti kereke!

„Háromdimenziójú árnyék”, írta egy szobrász munkáiról Giacometti.

Még egy fénykép: Giacometti és Milunović a Café du Dôme teraszán 1930-ban.

Csodálatos utazás a havas, jeges csúctól Udinébe. Akárha egy zord, hegyes vidék makettjáról távoztunk volna a mezőkön serénykedő olasz földművesek közé, a tavaszba.

Emlékszem az első ásványvizes üvegre!

1943-ban volt. Apám (kereskedő) Szlovéniában járt, és amikor hazajött, bőröndjéből egy ásványvizes üveg is előkerült. A politúros asztal közepére tettük, és bámultuk.

A zöld színbe — immár egész életemben — bele fog játszani annak az üvegnek a zöldje is. Ugyanilyen lehetett, mint a mostaniak, de más volt a szemem akkor, nem telítődött még, nem kezdtem „vakulni” . . .

A tengeren, sem Szlovéniában nem jártunk, de apám kölcsönként sós foltos klottszuszpenzorjában benne volt az egész Adria és az ásványvizes üvegben az egész Triglav — Jugoszlávia legmagasabb csúcsa!

Lemegyek a bárba.

Kérek egy üveg ásványvizet. Ne tessék kinyitni, csak nézni óhajtom, mondom.

MÁSOKAT HÍVÓ HANG

GOBBY FEHÉR GYULA

Aratás idején a malom előtt hosszú kocsisor áll. A legtöbben kora hajnalban, még sötétben érkeznek, beállnak csöndben a sorba, az ismerősöket is kezük intésével üdvözlik, nem zavarják a szunyókálókat, hangosabb szó ritkán bolygatja meg a csöndet, csak ha már valamelyik újonnan jött sehogy se bír a lovaival. Elégedetten várakoznak. A termés zsákokba rakva, s míg bóbiskolnak a hajnali derengésben, orruk a friss búza illatában dőzsöl, a határ felől kései aratók kiáltozását hozza a szél, az jár eszükben, mennyit kellett dolgozniuk, eszükbe jut, milyen fekete volt a zsíros föld, mikor kifordult a csillogó eke nyomán, eszükbe jut, hogy lógott a cigaretta a szövetkezet lompos traktorosának alsó ajkáról, hogy csörög a vetőgép láncja, el kell vinni a műhelybe, tegyenek újat rá, hogy kivillant az asszony combja, mikor lehajolt, hogy megnézzze, milyen a serkedő növény gyökere, hogy reszketett a fűnyi búza, mikor tavaszi szellő fújta meg, hogy izzadtak, míg a közeli tanyáról hatalmas kannákban cipelték a vizet a hörcsögök kiöntésére, a kapanyél suhintása, mikor előtűnt a prüszkölő állat laposra ázott feje, az ég reménykedő bámulása, talán nem lesz jég, az öregasszonyok egyhangú mormolása, az idegesítő imádkozás, a kétségek: érdemes-e biztosítani a termést, az ingadozás a biztosítóintézet szakemberének okoskodó érvelése és a kopott bukszában lapuló gyűrött papírpénz némasága között, a por, ami a lovak lába nyomán fölszállt a dűlőúton, a kalászkok méltóságos főhajtása, mikor kezükkel a sűrűjébe nyúltak, hogy tenyerükön, bőrük tapintásával, szájukban, nyelvük izlelőtestecskeivel, orrukkal érezzék meg, eljött-e már az aratás

ideje, a kombáj zúgása, ahogy legeli a termést, a teli zsákok puffanása, az izgalom, amikor számolták, hány zsákkal termett, miközben a gyerekek ide-oda rohangáltak a sárga lándzsákkal szurkáló tarlón, mindez eszükbe jut, amint ott szűnyókálnak a malom előtt, a biciklin érkező raktárosra várva, aki álmosan dörzsöli a szemét, mindenbe beleköt, mormogva szitkozódik, de nem szabad ellentmondani neki, mert sok pénz függ tőle, majd egyévi munkának minden elismerése.

Csöndben ülnek, amíg a főutca felől szemükbe nem villan az első napsugár. Ez a jeladás az általános mozgolódásra. Józsi bácsi előveszi a szalonnát, mások pálinkával teli literes üveget húznak elő az ülés alatti friss szalmából, a harmadik kocsi alatt éktelen visítással marja egymást két kutya. A malom ajtaja kitárul, kikukucskaál az éjjeliőr, vállán vastag télikabát, mindenki elámul, hogy tűri magán ebben a melegben. Egymás után érkeznek a malomban dolgozó munkások, a raktáros alig köszön a hangos jóreggeltekre, megindul a beszélgetés, mennyi termett? hát neked? az idén jól bevált a hazai, de az olasz kisebb lett, mint gondoltam, nekem eleget hozott, majd meglátjuk, mennyit csapnak le a nedvességre. Többen észreveszik, hogy Józsi bácsi nagyon kedvetlen, hiába kínálgatják a literes üveggel, a fejét rázza, a szalonnát is valahogy nehezen nyeli, mintha nem vágna a bicskája. Kérdezgetni kezdik, mi a baj? a felesége jól van? hát a gyerekek? azok is jól vannak? igen, otthon minden rendben van, a termés is elégnék ígérkezik, nem panaszkodhat. Hát akkor mi a baj?, kérdezi a mögötte álló, rövid nyakú paraszt, úgy lógatod a fejed, mint a beteg tyúk, mondjad már meg, mi a bajod, hátha segíthetünk. Nem a családdal van baj, Józsi bácsi leteszi a kést az ülésre, másról akarok beszélni, tudjátok, merre lakok, a hallgatóság bólogat, a nádas mellett jöttem el reggel, s látom, hogy valaki ül a pallón, ahol a gyerekek szoktak fürdeni, olyan furcsán ült, ferde nyakkal, mintha a holdat nézné, vagy mintha valami görcs rántotta volna össze, hát leszálltam a szekérről, meg kellett néznem, ki az, nem hagyhatom bajban.

Elhallgat, körülötte gyűlnek az emberek, ki volt az? tán a legények megbicskáztak valakit? koldus volt? szökött fegyenc? Józsi bácsi hallgat, nehéz erről beszélni, odamentem, azt hittem, beteg, vagy már nem is él, mert olyan meredten ült, a szekér zörgésére sem fordult meg, márpedig az én szekerem nem pullman-kocsi, az emberek bólogatnak, ki volt az? no, ki volt? ki lehetett? Bökd már

ki, a rövid nyakú, meddig kéreted magad? Józsi bácsi tétovázik, mintha azon törné a fejét, folytassa-e, amit elkezdett, Szekeres tanár úr volt, hangja elvékonyodott, képzeljétek el, hajnali kettőkor ott ült Szekeres tanár úr a palló végén, fejét furcsán az égre görbítette, és mikor megérintettem, nem akart felém fordulni. Tátva maradt a szám, úgy elszornyedtem, mikor fölébe hajolva megláttam az arcát, pedig már az is, hogy kora hajnalban kinn kószál a falun kívül, már magában az is érthetetlen, hát még mikor bele-néztem az arcába, és megláttam, hogy keserű görcsben van az arca, és könnyezik. Könnyezett? egy hosszú szoknyás asszony ezt nem állhatja szó nélkül, a tanár urak is könnyeznek? Hallgass már, ne zavarj, hadd mondja el, mit látott, az emberek izgatottan figyelik a kocsik bakján fészkelődő öreget, majd beszélsz aztán, most hallgass Józsi bácsira, igen, az öreg felemeli a hangját, igen, a hatás kevéért újra tétovázik, vagy úgy tesz, mint aki tétovázik, igen, a szalonnát beleteszi a kendőbe, igen, a kést megtörli a nadrág szarában, igen, csomót köt a kendő négy sarkán, igen, az emberek feszengnek, igen, a tanár úr sírt a pallón, de az még semmi, véres volt az arca.

Én gondoltam, én már gondoltam, a szürke szoknyás nem tudja kivárni a történet végét, biztosan megverték, és azért sírt, ki tudja, kinek udvarolt, aztán hazaért a férj, és adj neki! Ugyan hallgass már, többen is ráförmednek, ne kotyogj bele, és mondja, Józsi bácsi, nem kérdezte meg tőle, hogy mit keres ott, a rövid nyakú közelebb hajol, megkérdezte tőle, ki bántotta? Az öreg elégedetlenül finto-rog, kinek nézel te engem, hát persze, hogy megkérdeztem, az volt az első dolgom, hogy fölemeljem, nem bírtam nézni, hogy olyan furcsa módon ül ott a pallón, mint akinek a gerince eltört, idegesített, ahogy ült, görcsbe merevedve, de mégis magát elhagyva, ne üljön így, tanár úr, mondtam neki, az isten szerelmére, ne üljön így, de csak lógott a kezem közt, elhagyta magát, hát én nem bírtam kiegyenesíteni a derekát, tudjátok, mekkora ember, alábújtam, éreztem, hogy a könnye vagy tán a vére is a nyakamba csöpög, ettől még idegesebb lettem, nem vagyok félős, másképpen nem is maradtam volna kinn a szálláson, bejöhettek volna már, hívott a fiam is, a lányaim is a faluban laknak, ismeritek őket, de most azt akarom elpanaszolni, hogy megijedtem, a hold képe látszott a vízen, olyan fekete ott a nádas vize, mint a szurok, nem is kellene oda engedni a gyerekeket, nem fürdőzésre való hely az, a hold vilá-

gított a vízből, a tanár úr meg csak lógott a hátamon, és sokáig nem szólalt meg, úgyhogy könyörögni kezdtem neki, tanár úr, szólaljon meg, az isten szerelmére, szólaljon meg, ha nem érzem, hogy valamije csöpög a nyakamba, már azt képzeltem volna, hogy halott, de nem lehetett halott, láttam, hogy lélegzik, tanár úr, mondtam neki, én úgy itt hagyom magát, mintha itt se lettem volna, szólaljon meg! és lihegni kezdtem a súlya alatt, rá kellett jönnöm, hogy nem bírom kiegyenesíteni, se fölállítani, se leültetni nem tudtam, csak álltam ott görnyedezve, már megbántam, hogy leszálltam a kocsiról, mit érdekel engem, ki öli magát vízbe, nem vagyok én mentőangyal, úgy éreztem, hogy egészen merev már, szólaljon meg! nem tudtam, mihez folyamodjak, elkezdtem kapálózni, hogy kiszabaduljak a hóna alól, de nem segített, csak lógott rajtam teljes súlyával, öreg vagyok én már az ilyen teherhez, szólaljon meg! a végén hanyatt löktem, úgyhogy a feje a palló deszkáján koppant, tanár úr, szólaljon meg! már majdnem segítségért kiabáltam, bár ki jár a határban kettőkor, de hát a csöndben messze hallik a hang, reszkettem a méregtől meg az idegességtől, mikor meghallottam, hogy beszél. Az még rosszabb volt, mint mikor hallgatott. Vinnyogó hangon beszélt, mint a kölyökkutyák, ha megszorítják őket, halálra rémültem a hangjától, ha nem akart ijesztgetni, akkor nagyon furcsa állapotban lehetett. És mit mondott?, az emberek kíváncsian nyújtogatják a nyakukat, mit mondott, ki bántotta? Valamilyen hangról beszélt, Józsi bácsi a fejét csóválja, valamilyen hangról beszélt, de nem értettem, mit akar a hangokkal, talán, hogy egy hang hívta ide, vagy hogy én hívjak másokat segítségül, nem értettem, a hajam is égnek állt, gyerekkoromban a templomban félttem így, mikor a papunk, az öreg tiszteletes, akit öt éve temettünk, biztos emlékeztek rá, mikor azt mondta, hogy az ördög hangja csábít majd el bennünket, és kimeresztette a szemét, amúgy is olyan düledt szeme volt, meg dús, fekete szemöldöke, az orra felett összenőtt, akkor ilyennek képzeltem el az ördög hangját, ilyen egyhangú, gonosz vinnyogásnak, aminek az ember nem tud ellenállni, Szekeres hangja is ilyen volt, a hívó hangról beszélt folyton, csak mondta, mondta, mondta, megállíthatatlanul. A legjobb lett volna nem beszélnem róla, mert a gondolatára is megborzongok, szörnyű.

És akkor? Akkor elszöktem onnan. Ott hagyta? Ott hagytam én. Nem gondolt rá, mi lesz vele? Nem gondoltam, örültem, hogy

megúsztam élve, úgy megijesztett a viselkedése. És most hol lehet a tanár úr? Bánja fene, majd előkerül. Ha vízbe ölte magát? Mit tehettem volna, fölemelni se bírtam. Szólni kellett volna előbb. Minek szóljak, ha öngyilkos akart lenni, már késő lett volna a segítség, ha meg csak a magányra volt szüksége, jobb, hogy ott hagytam. A malom ajtajánál megjelenik a raktáros, gyereünk emberek, kiáltja, sokan várapoznak, ne húzzuk az időt. Eddig se mi húztuk, a rövid nyakú a foga közt mormog, mindenki a szekerehez siet, megkezdődik az átvétel. A malom előtti nagy mérlegre rááll az első kocsi, a raktáros villámgyors kézzel löki ide-oda a mérleg skáláján a mérő súlyt, a munkások már viszik az első zsákokat, a paraszt méltatlankodik, mert szerinte túl nagy százalékot von le a raktáros a búza nedvességére. Az emberek beszélgetnek még Szekeres tanárról, de szemük az átvétel folyamatát figyeli, mindenki számol magában, mormog, reménykedik, ha a búza ennyi, a levonás ennyi, az ára annyi, akkor mire jut majd a bevételből. Számol a szürke szoknyás asszony, a fontoskodó rövid nyakú, Józsi bácsi és mögöttük mind a megrakott kocsikon ülők. Míg a mérő súly hang nélkül siklik a skálán mindig újabb számok felé, a kocsikon tervek születnek, tervek felhője száll a főutcai boltok felé, messzebb a szomszéd város előkelő áruházai, a főváros divat- és autószalonjai, a külföldi lerakatok, a sose látott szépségű, az elérhetetlenül távoli, a csodát és varázslatot maguk köré árasztó ismeretlen dolgok felé. Varrótűkészletet vásárol magának a hosszú szürke szoknyát viselő asszony, kezében érzi már a fényes kis tárgyak keménységét, tenyerébe ne szúródjanak. Cipőt vesz a rövid nyakú paraszt, kifordított bőré, puha, barna cipőt, amiben nem hallatszanak a léptek, s a porban mögöttük recés nyom marad. Fekete öltönyt varrat a harmadik kocsin ülő, ősz hajú bácsi, mosolyog, mert érzi, hogy a szabó keze a hónalja alatt matat, nadrágja feszes, éle akár a borotva, utoljára legénykorában viselt ilyet. Mögötte az asszony mosógépek közt válogat, nekem órás kell, magyarázza, olyan tízprogramos, óraszerkezettel, hogyha elmegyek is, dolgozzon a gép. Az a fiatal ember traktort hajt, magasabbat és erősebbet, mint a szövetezeté, jobb keze a váltón, balja a kormányon, néha egy pillanatra elengedi, de csak annyira, míg int az elhagyott szekerek bámuló gazdáinak. Motorkerékpáron rohan a következő, arca szinte fölismerhetetlen a hatalmas szemüveg mögött, bukósisakján virít névjele, ha utánanéznek arról ismerik meg. Szoknyák, nadrágok,

kerek, csapkodó villanytűzhelyajtók, jégszekrényből hulló kockajég száll a várakozók felett, s ahogy a mérő súly hintázik jobbra-balra, úgy süllyed és emelkedik az álmok kavargó tömege.

Nem megy mindjárt haza, aki átadta a búzát. A malom körül nő az üres szekerek száma. Az emberek társalognak, eszegetnek, áldomást isznak. Mennyi termett? Mennyit vont le? Mennyit kaptál érte? Kétszer-háromszor megkérdezik egymástól ugyanazt, és kétszer-háromszor felelnek rá, mintha meg akarnának bizonyosodni a valóságról. Tekintetük gyakran a malom magas tárolótornyára téved, mögötte ömlik, kavarog, illatozik, szárad az ő búzájuk is. Mellettük piacra siető asszonyok haladnak el, egy vasutas az állomás felé igyekszik, az orvos piros autója dudálva tör utat magának.

S egyszer csak az utca végén megjelenik Szekeres tanár. Először nem veszik észre, csak amikor elhalad a leghátul várakozó három kocsival, akkor köszön rá a bakon ülő fiatalember harsányan, Jónapot, tanár úr! Szekeres nem hallja a köszönést, annál inkább a többiek, a beszélgetők elcsöndesednek, a rövid nyakú oldalba böki Józsi bácsit, itt a Szekeresed, most megkérdezheted tőle, mit csinált éjnek idején a nádasban. Az öreg hátrafordul, erőlteti a szemét, hol? kérdezi rémülten, hol? és nem véres? A magas, hajlott hátú tanár szája sarkából alvadt vér csíkja húzódik lefelé, ruhája gyűrött, de más baja nincs, megszokott rogyadozó lépteivel halad az utcán, mereven maga elé néz, nem látni, hogy észrevenné a maga keltette érdeklődést. Ivott, az ősz hajú bólogat, ivott, gondoltam én, hogy azért viselkedett olyan különösen, mert ivott, nem ivott, Józsi bácsi hangja emelkedik, én igazán közel voltam hozzá, megéreztem volna a leheletén, de az tiszta volt, inkább vérszagú, ugyan, az ősz hajú csóválja a fejét, lefogadom, hogy részeg még most is, nézd meg, hogy megy, tiszta sor, mint a tök. Két kamasz a tanár elé áll, fülük belepirosodik a merészségbe, nem köszönnek, az arcába akarnak nézni, nyakukat kíváncsian előrenyújtják, félnek, mi fog történni, de nem történik semmi, a fehér arc folyamatosan közeledik hozzájuk, a megalvadt vér szalagja feketedik benne, kénytelenek szétugrani, mert különben összeütköznének. A tanár viselkedése inkább furcsa, nem kihívó, de a kamaszok nem állják meg, érzik, hogy rajtuk az emberek szeme, utána fordulnak, egyikük elkapja a karját. Tanár úr, nem is lát bennünket? Szekeres nem felel, amint elengedi a karját fogó kéz, megy tovább, de a kamasz újra utánakap, tanár úr, én vagyok a Kis Zoli, tavaly még tanított, nem

emlékszik rám? Szekeres némán áll, szeme se rebben, pedig a tűző nap felé fordult az arca, a köréje gyűlő emberek idegenkedve nézik, többen bátortalanul köszönnek neki, de választ nem kapnak, csak áll az emberek gyűrűjében szótlanul. Egy kocsi legördül a mérlegről, a raktáros kiabál, na, mi lesz? a következő kocsin senki se ül, a mögötte levő asszony ügyesen megkerüli, ráhajt a mérleg süpedő kockájára, megbolondult a Szekeres, azt bámulják, közli a munkásokkal, de már meg is bánja, hogy szólt, néhányan elira-modnak, a raktáros bosszúsan int, várjon egy kicsit, megnézem, miért csinálják a kavarodást! Az asszony, most már csak mérje le, ha ráálltam, de a raktáros már megy is, az asszony káromkodik, a lovak riadtan rántanak tovább a kocsit, most azokat szidja.

A malom sarkánál csődület támadt. A tanárt lökdélődző emberek szoros gyűrűje fogja körül. Egyesek a szomszéd ház kőkerítésére másztak föl, onnan figyelik, mi történik. A raktáros gorombán félrelöki az útjába akadókat, ne húzzuk az időt, úgy látszik, ez a szavajárása, ne húzzuk az időt, vigyázzanak, álljanak félre! A tanár előtt a hosszú szoknyás asszony ágál, én vagyok, Vörösne, hall engem? tanár úr, nálunk lakott két éve, nem emlékszik rám? Mézesmázos hangon beszél, ahogy beteg gyerekekhez szoktak, tanár úr, emlékszik, milyen jó tyúkhúslevest főztem én magának minden vasárnap, még az ujját is megnyalta utána, mondta is, hogy ilyet csak az édesanyja tudott készíteni valamikor, az asszony a szemét törölgeti, most meg így kell viszontlátnom magát, nagybetegen, mit ad még az isten? mindig csak a baj szaporodik, a kötényt emeli szeméhez. A tanár mereven áll, néha előrebillen, de csak néhány centimétert, miket beszél, Vörösne, az ősz hajú, ez az ember tökrészeg, nézzenek csak rá, lehet, hogy nem érezni a leheletén, ki tudja, mit ivott, de a fejemet teszem rá, hogy valahol alaposan beakasztott. Ne húzzuk az időt, a raktáros félrelöki a túl közel állókat, és a tanár elé lép. Hol járt, tanár úr?, két kézzel markolja meg a halottsápadt ember mellén az inget, mondja meg, mit követett el? Teljes erejéből megrázza, nincs időnk itt álldogálni, azonnal mondja meg, mit csinált? A rázásra sincs válasz, a hosszú szoknyás felsikolt, mit csinál szegény beteggel, ugyan már, hallgasson, a rövid nyakú izgatottan nyel, nem beteg ez, tetteti magát. A raktáros belevörösödik lassan az indulatba, miért nem beszél, ordít, ha elkövetett valamit, úgymint megtudjuk! Térjen magához, hirtelen csönd lesz, mert a raktáros pofonüti a tanárt, azonnal valljon be mindent! Szekeres

arca félrecsapódik, lassan fordítja vissza, ajkai közül újra szivárogni kezd a vér, szája szétnyílik, halk vinnyogó hang jön ki belőle, mi vagyok én?, eleinte senki sem érti szavait, Józsi bácsi befogja a fülét, mint az ördög hangja, az öreg hátrál, fenekével tör utat magának, nem bírom elviselni ezt a vinnyogást, én elmegyek, a raktáros a fülét hegyezi, mit mond? nem értem, mi vagyok én, csak másokat hívó hang, a tanár szájából sípolva tör elő a szó, mi vagyok én, csak másokat hívó hang, az emberek döbbsen állnak, mi vagyok én, csak másokat hívó hang, egymást lökdösik, érted-e, mit mond?, sugdolóznak olyan halkán, hogy a tanár lélegzettel együtt kitörő sípolása hangzik legmesszebbre, mi vagyok én, csak másokat hívó hang, azt mondja, sottogják, hogy mi vagyok én, csak másokat hívó hang, és mindenki sottogja magában és félhangosan Szekeressel együtt, mikor megismétli, mint akit nem lehet leállítani, hogy mi vagyok én, csak másokat hívó hang.

Egy percig úgy hangzik az egész, mint a templomi kórus éneke, mi vagyok én, csak másokat hívó hang, a tömeg engedelmesen mondja a sípoló tanár után, mi vagyok én, csak másokat hívó hang. Az emberek egymás arcát fürkészik, mi vagyok én, néhányan elmosolyodnak, másokat hívó hang, kíváncsian ízlelgetik a szavakat, a lábak között előrefurakvó gyerekek is mondják már, amit a többiek, békés tüntetőkhöz hasonlít a tömeg, csendes mormogás fut át időnként rajta, az emberek szeme befelé fordul, nem beszélgetnek, tiszteletteljes ez a hallgatás, mintha régen begyakorolt szertartást végeznének. Aztán a raktáros váratlanul bődul egyet, ember! maga bolonddá tesz bennünket, maga feltartja a búza átvételét, érti? A tanár csak áll, ki vagyok én, szeme megmozdul, mintha észrevenné, hol is van, másokat hívó hang, szája egyenletesen mozog, ember!, ordítja a raktáros, ember!, a vinnyogás nem szűnik meg, az ember a másokat hívó hang, micsoda?, a raktáros újra megmarkolja az ingét, maga csúfot űz belőlem, a tanár hangja lehalkul, a fejét lehajtja, ki hall meg engem? csak másokat hívó hang, a raktáros lekever neki egyet, nyavalyás! ezt érdemled, a pofon nagyot csattan, a tanár megtántorodik, ki hall meg engem?, a raktáros még jobban dühbe gurul, másokat hívó hang, kezét ökölbe szorítja, úgy vág az arcába, majd adok én neked hangot! A tanár emeli a kezét, védekezne vagy ütne, nem tudni, ki hallja meg a hangom, a raktáros gyorsabb, teljes erejéből lecsap. A két kamasz alig várja, hogy valami történjen, rávetik magukat a tanárra, a hosszú szoknyás

sikoltozik, ne bántsák, beteg! az ám!, a rövid nyakú, beteg a feje, de majd egy kis verés rögtön kigyógyítja a bajából, a tanárnak újra folyik a vére, hátratántorodik, szembetalálja magát az ősz paraszttal, nekiesik, az fölmordul, verekedni akarsz, résszegeksedsz?, nagy lendülettel hasba vágja, a vinnyogás megszűnik, a tanár hangja megbicsaklik, ki hall?, a kamaszok egyike belerúg hátulról, ő is megpofozott az iskolában, most meg tettette, hogy nem emlékszik rám, pedig én vagyok a Kis Zoli, s ha ő a másokat hívó hang, hát most megkapta másoktól, amit akart. Társa röhög, Szekeres hörög a földön, szája mozog, mintha mondana valamit, de csak vérhólyagok jönnek elő, érthető szó nem hagyja el a száját.

A raktáros int az egyik munkásnak, eredj, hívd ki az orvost, mindenki látta, mi történt, igaz? Körülnéz, az emberek hallgatnak, Szekeres ránk támadt, és örütségeket beszélt, igaz? Egyesek hátrálnak, a hosszú szoknyás a szája elé emeli a kezét, nem lehetett vele bírni, muszáj volt megfékezni erővel, igaz? A tömeg oszladozik, legtöbben igyekeznek vissza a szekerükhöz, a raktáros, ne húzzuk az időt, emberek, sose leszünk készen az átvétellel, ne húzzuk az időt! Megindul vissza a mérleghez, hátra se néz, mindenki látta, mi történt, a kamaszok már eltűntek az utcáról, a tanár egyedül fekszik, a kocsikról némán nézik, a mérőszűly szaladgálni kezd a mérőskálán, a raktáros rekedten ordít, igenis nagy a nedvességtartalma, ha nem tetszik, viheti máshova, a paraszt a fejét csóválja, hol kapok sort ilyen későn, egyik szomszéd faluban sem, nahát akkor!, a raktáros int, a munkások lihegve nyúlnak a zsákok után, Szekeres nyögve fordul hasra a járdán, a kocsikon pattintgatnak a lovaknak, előrébb mozdul a sor, a rövid nyakú mormog a bajsza alatt, másokat hívó hang, vállat von, és fölszalad a szemöldöke.

PURGATÓRIUM (XII.)

PINTÉR LAJOS

Tizenkettedik elbeszélés,

amelyben a civil ruhás nyomozó PS jelzésű intézeti pizsamába álcázva magát kísérletet tesz arra, hogy megfigyelje az E-osztály éjjeli életét.

— Az ügyeletes ápolón kívül, természetesen, aludt még itt egyáltalán valaki az éjjel?

— Én! — szólalt meg a civil ruhás nyomozó háta megett szolgálatkészen Böller Géza.

Az ember azt hinné, egy ilyen visszafojtott hangulatú klinikán, ahol a fényeket jótékony tejüveg csillapítja, a zajokat gondos gumiszigetelés; ahová a személyzet csak gumitalpú lábbeliben léphet be, és könnyű léptű ápolók gumikerekeken tolják a csaknem kizárólagos gyógyszereket: a nyugtatókat; ahol penge hasította fájdalmas, vérző sebek helyett kizárólag lelki sebek hegednek a csend jótékony kötése alatt — az ember azt hinné, egy ilyen klinikán az esti lámpaoltástól virradatig a nyugalom honol. A civil ruhás nyomozó is ezt hitte. S most az derül ki, hogy mint valami illegális földalatti szervezetben, a nappali tessék-lássék mozgalmasság után a lámpaoltás a jel az élénk, szövevényes, attraktív éjszakai élet megkezdéséhez. Az ember hajlamos arra, hogy azt higgye, gondolta a civil ruhás nyomozó. Hogy azt higgye, igen, ne is feltételezze, egyenesen tántoríthatatlan meggyőződése legyen, hogy az élet egy-egy intézményének falain belül szükségszerűen úgy zajlik, ahogyan azt egy

soha nem ellenőrzött közhiedelem természetesnek tartja és elvárja. Az ember tehát előre ne higgyen semmit, szögezte le a civil ruhás nyomozó, aki, miként a húsz éve minden munkanapon reggel ötkor kelő dolgozó a nappal beköszöntését, naponta a vérkeringésével érzi meg azt az esti pillanatot, amelyben egyfajta hivatalos nappali erkölcs minden átmenet nélkül hatályát veszti, és átadja helyét egy egészen más regulákhoz igazodó éjszakai erkölcsnek. A civil ruhás nyomozó azon ütközött meg, hogy ezzel a részéről jól ismert jelenséggel olyan helyen találkozott, amely képzelete szerint mindenképpen kívülről esett, sőt fölötté állott a jelenség megnyilvánulási területének.

A civil ruhás nyomozó zavarban volt. Ez a Böller Géza nevű harmincéves számfejtő elszigetelten, a többiek elhatároló félrehúzdása közben úgy állt előtte, mint egy képtelen szabályt erősítő kivétel, egy különc, egy beteg, aki cseppet mintha maga is restellné, hogy egy zárt intézetben olyan magatartást tanúsít, amilyent elvártnak tőle, nevezetesen lámpaoltástól virradatig ágyban, párnák közt pihenéssel és álmodozással tölti az időt.

A civil ruhás nyomozó tehetetlenséggel elegy keserűséget érzett. Villanygyújtáskor kényszeredetten vallotta be önmagának, hogy a büntett lokációjának és gyanúsíthatóinak élesen körülhatárolható volta ellenére, egész napi nyomozása nem vezetett semmire, hacsak eredménynek nem tekinti az egyetlen kétségtelen megállapítást, miszerint a lábakelt nyolc ampulla morfium az ápoltak útján az E-osztály területét el nem hagyhatta, sem képletes, sem pedig prózai csatornákon, azaz valamely ápolat véredényein és emésztési csatornáin, valamint a klinika szennyecatornáin át. Ez a megállapítás egyenes ágon következett abból a tényből, hogy a lopás esete (valójában felfedezése!) óta ápolat ki nem lépett a klinika ajtaján, továbbá az orvosi leletek szerint az osztályon jelentősebb mennyiségű kábítószer egyetlen ápolat szervezetében sem található. Mivel detektívszemmel a jelentékeny mennyiségű kábítószer hoválettének éppen ez utóbbi (az emberi szervezet titkos csatornahálózata) lenne a legkevésbé nyomon követhető útja, a civil ruhás nyomozó megkönnyebbülten vette tudomásul a jelentést. A nyomozás tehát, gondolta, most már egyértelműen visszaterelődik az ő fennhatósága alá eső területekre, bár ugyanakkor hervasztotta a felismerés, hogy ez a nagy adag jó szándékkal eredménynek nevezhető konstatáció is az orvostudományé; miközben az ő rátermettségének, szimatjának, köz-

mondásos pszichológiai érzékének semmi szerepe nincs benne. Mondjuk ki kertelés nélkül: a civil ruhás nyomozó úgynevezett pszichológiai érzéke, magyarán emberismerete katasztrofális hajótörést szenvedett ezeken a kibogozhatatlan, semmiféle ismert skatulyákba, dossziékba be nem préselhető embereken, akik többnyire a sérthetetlen, úgyszólván mentelmi jogot élvező elmeápoltat játszották ugyan, ám annyira bolondok mégsem voltak (sőt!), hogy ne ismerték volna alkotmányos jogaikat. A barna selyempizsamás öregúr például, aki intim házastársi titkainak kiteretetésében a legmessze-menőbb nyíltságot tanúsította, türelmét vesztve határozottan kijelentette: — Kérem, én elmeagyógyintézeti ápolat vagyok, s mint ilyen, az állam védelme alatt állok! A civil ruhás nyomozó beharapta az ajkát, de mosolyognia kellett. Egy vicc jutott eszébe: két bácskai medve találkozik az erdőben. — Hova menekülsz? — Menekülj te is, jön a vadász! — Hát nem tudod, hogy az állam védelme alatt állunk? — Én tudom, de vajon tudja-e a vadász is?

A kartonokban lapozgatva a foglalkozás rovatot vette szemügyre, és tüstént lecsapott az első keze ügyébe kerülő jószágra. Úgy számított, felbirizsgálja a hiúságát, felkéri, hogy legyen a munkatársa, és felszólítja, fejtse ki az ügyvel kapcsolatos magánvéleményét, ám a végén boldog volt, hogy szépszerivel lerázhatta magáról az alkalmi munkatársat. A szundikálásából fölriasztott jogász (a kioperált orrsövényű fiatalember volt, akiről első pillantásra meg lehetett állapítani, hogy gyötrődésekkel teljes utat járhatott végig, amíg az ököljogtól eljutott a verbális jogig — valójában a jogtudományokhoz mindössze annyi fűzte, hogy levelező joghallgatói voltáról indexet tudott felmutatni, mert miután egy döntő ökölvívómeccsen a nálánál fél fejjel alacsonyabb ellenfelében édesanyja vonásait vélte felismerni, attól kezdve nem volt képes őt megütni, közben hagyta az orrát laposra verni, alázatosan nyelve a só- és vérizű nyálat, abban az ábrándban kéjelegve, hogy most az édesanyja veri el rajta a port mindazon fiúi csintalankodásaiért, amelyek ez ideig tehetetlenként nyomták a lelkiismeretét, majd végérvényesen letette a kesztyűt, s attól kezdve teljes érdeklődésével az emberi jogok felé fordult, mire klubja megtette valamiféle fiktív munkahelyre szaktanácsosnak s egyszersmind jogásznak), szóval jogásznak kifejtette a civil ruhás detektívnek, hogy szerinte a jogot elprostituáltuk, mert szerinte az elhivatott jogásznak olyan eszelősen kell síkraszállnia az abszolút igazságért, mint az orvosnak az abszo-

lút egészségért, munkaidőn belül és kívül, minden körülmények között, mert miféle orvos az, aki egy embert torokgyíkban hagy maga mellett kimúltni csak azért, mert ő nem orr-fül-gégész, hanem szív-specialista, holott a mai jogászok éppen ezt teszik, s amit művelnek, nem több a joggal való manipulálásnál és kalmárkodásnál . . . Ezen a ponton a civil ruhás detektív betelt a meddő bölcselkedővel, és kiadta az útját. Az egész zagyvaságnak tűnő fejtegetésből mégis valami megragadta a figyelmét, megkapta ez az analógia vagy még inkább a hirtelen élesen szembeötlővé váló eltérés az orvosi elhivatottság szentsége és az igazság „bajnokainak” társadalmilag elfogadott furfangossága, megbámult taktikázása, legalizált kétszínűsködése között, s a civil ruhás nyomozó legjobb igyekezete ellenére sem tudta elhessegetni a tudatában kísértő nyugtázást, hogy „azért van ebben valami”.

De ezt tüstént el is raktározta olyan időkre, amikor mód van az elmélkedésre, és figyelmét újra a gyakorlatias teendőkre irányította.

Azon töprengett, mekkora jelentőséggel bír a nyomozásra nézve az a körülmény, hogy az ápoltak nem abszorbeáltak morfiumot és a szert más úton sem volt módjukban kijuttatni az osztályról. Szerette volna ezt a megállapítást fix pontnak tekinteni. Ehhez azonban feltételeznie kell, hogy a tettes kizárólag az ápoltak között keresendő. Hajlott arra, hogy higgyen ebben. Ehhez az eliminációhoz, nem vitás, kényelmi okok is vezérelték, kiindulópontját azonban fennhangon, dr. Poveda előtt így fogalmazta meg:

— Nézze, igazgató elvtárs, minden okom megvan, hogy hitelt adjak önnek, amikor a személyzete ártatlanságáért kezekedik. Sőt, a személyzetet az ön kezekedése nélkül is gyanú felett állónak kellene tekintenem, részint személyes meggyőződésből, részint abból az elvszerű megfontolásból, hogy ha a klinikavezetés nem a tántoríthatatlan erkölcsökön alapulna, a társadalom nem bízta volna az önök kezére ezeknek az embereknek a gondozását és roppant jelentőséggel bíró minősítését. Ha veszem, hogy egy bírósági eljárás során egyedül az önök szava a megfellebbezhetetlen, akkor kénytelen vagyok hinni az önök gyanúföldrőltségében. Valami fix pontot csak kell találnunk ebben az egészben, különben azt sem tudnánk, merre van a lent és merre van a fent.

Dr. Poveda mosolygott. Az a profán gondolat suhant át agyán, hogy mi a különbség a *társadalom* között, amely e szerint a civil

ruhás nyomozó szerint őt emberek gondozásával és minősítésével megbízta, és a *társaság* között, amely tulajdon tapasztalata szerint fröccsözéssel kedélyesített kártyapartiban, két leosztás között úgy döntött, hogy erre a posztra őt állítja. Megpróbálta elképzelni a társadalmat, amely összeül, összedugja a fejét, kiteríti az asztalra dr. Poveda erőnyeit és hibáit, mérlegel, és végül elhatározza: megbízta őt. Társadalom, gondolta. Ő maga nem merne ilyen nagy szakokban gondolkodni.

Dr. Poveda zavarban volt ez előtt a civil ruhás nyomozó előtt, akinek egzakt fogalmazással és kutatással egzakt eredményekre kellene jutnia, ám aki ezenközben hol úgy fogalmaz, mint egy politikus, hol mint egy költő, hol meg mint a fülig szerelmes bakfis.

A civil ruhás nyomozó bejelentette, hogy itt tölti az éjszakát és alkalmi fekhelyet kér. Dr. Poveda felkínált egy magánzárkát (udvarias, hátsó gondolattól mentes gesztus; gondoljunk csak el: egyszemélyes garzon, saját mosdóval, saját vécével!), ám ez a morózus civil ruhás nyomozó otromba, s a helyzet komolyságához, a nyomozás pillanatnyi állásához sehogyan sem illő tréfának tartotta az ajánlatot, erre beállítottak neki egy kerekeken gördülő fekhelyet a raktárhelyiségbe.

— Mondanom sem kell — búcsúzott a civil ruhás nyomozó dr. Povedától —, ha holnap délig nem jutunk eredményre, beteglátogatásról szó sem lehet!

Dr. Poveda megütközött. Számára ez csöppet sem volt magától értetődő, és hosszú pályafutása alatt másodszor (békeidőben első ízben!) fordult vele elő, hogy a látogatási tilalmat nem egészségügyi megfontolások teszik szükségessé, hanem hatósági közeg rendeli el! A hatósággal szemben dr. Poveda egy kicsit mindig a túloldalon érezte magát. Higgadtan rámutatott arra, hogy egy ilyen indokolatlan tilalom, kivált lelki betegek esetében, hetek gondos munkáját rombolhatja le.

— Ragaszkodom a tilalomhoz! — toppantott a civil ruhás nyomozó.

Dr. Poveda még elszántabban mondta: — Ezt nem tehetem a betegekkel! — és már várta a gunyoros választ: „Ügy, hát megint szembehelyezkedik a nyomozással?!”, ám a civil ruhás nyomozó ezúttal más érvet talált:

— Gondolkodjon csak. Ön nem teheti meg velük . . . És az ápoltnak megtehetik velünk? Sőt, elsősorban önnel! Mert én kinyomozom,

és kinyomom belőlük, ha háromszor éjszakázok is ezen a pricscen, de amit önnel tettek, azon a nyomozás esetleges kedvező eredménye is pusztán csak szépíthet valamit.

Dr. Poveda kátyúba került. Ha nem akarta megkérdőjelezni a személyzet gyanú fölötti voltát, a bűvös kört kénytelen volt bezárultnak tekinteni.

— Ezt mindenesetre írásban fogom kérni! — tartotta még az ellenállás látszatát, közben gigondolta: ha holnap mégis kénytelen lesz felfüggeszteni a beteglátogatást, úgy influenzajárvány gyanújára fog hivatkozni.

A civil ruhás nyomozó viszont azzal az eltökélt szándékkal húzódott vissza fertőtlenítőszagú alkalmi vackára, hogy az éj folyamán minden részletében megfigyeli az osztály „illegális” életét, és hogy jelenléte ki ne zökkentse szokásaiból az ápoltiltszámot, elrendelte dr. Povedának, hogy ittlétét tartsa titokban, sőt, keltse azt a látszatot, hogy eltávozott, még hozzá végérvényesen, s így a nyomozás be is van fejezve.

A civil ruhás nyomozót a selyempizsamás öregúrral és főleg a kioperált orrsövényű jogással szerzett tapasztalatai a továbbiakban riasztóan óvták attól, hogy újabb kapcsolatot keressen az ápoltakkal, ám az az értesülése, hogy a Rőtszakállnak hívott ápoltilt *Hogyan kezeljük elmeegógyászainkat* címmel feljegyzéseket készít, úgyszólván naplót vezet az osztály életéről, nem hagyta nyugton, s most úgy határozott, megjártassa ezt az esélyt is. Rőtszakáll előbb kereken letagadta a feljegyzések létezését, majd amikor a civil ruhás nyomozó ravaszul azt mondta neki, hogy az orvostudomány neki is reménytelen diákkori szerelme, jelenlegi hobbyja és a jelen eset kivizsgálásával éppen közismert orvostudományi érdeklődése miatt bízták meg éppen őt, Rőtszakáll rokon lelket szimatolva nem vonakodott tovább, sőt büszkeséggel nyújtotta át a kemény fődélú mappába foglalt vaskos jegyzetköteget, amellyel a civil ruhás nyomozó vissza is vonult titkos hálófülkéjébe.

Az az ember volt, akinek pihenés dolgában heti, esetleg kétheti elszámolása van magával, szükség esetén képes hetvenkét órát megfeszített munkával tölteni, és ha egy legtöbb tizennégy napos ciklusban ki tudja hozni a napi hat és fél, hétórás alvási átlagot, akkor minden rendben van. Továbbá azok közé tartozott, akikre az éjszaka beállta, a napközben nyomasztóan jelenlevő legkülönbözőbb ipari és egyéb zajok egyvelegének megszűnte serkentően hatott,

éberségét fokozta, összpontosító képességét maximálisan megnövelte, hallását, szaglását, bizarr képzettársító készségét a végletekig felajzotta.

A civil ruhás nyomozó belletrisztikát csak nagy ritkán olvasott, ám ha hivatása nem gátolja ebben, eszményi olvasó lehetett volna. Mielőtt egy műbe belefogott, nem átalotta felhajtani öt-tíz különféle beállítású forrásmunkát sem, akár a szerzővel, akár magával a művel, akár pedig a szóban forgó korról, szintérről, tárggyal kapcsolatban. Nem zavarta és nem befolyásolta őt, hogy a szépirodalmi művek elő- és utószavainak szerzői az esetek túlnyomó többségében az olvasót kiskorúsítva igyekeztek célzatosan előkészíteni, eszmei mankókkal ellátni az olvasóra váró élményt. Mi sem természetesebb hát, mint hogy a civil ruhás nyomozó magához vette Rőt szakáll kartonját, sőt bevezetőül ezt tanulmányozta át. Amit ebből kiolvasott, azzal mi már régebről tisztában vagyunk. Az ápolt harminchat éves, elvált, egy gyermek apja, foglalkozására nézve szerzőszámgéplakatos, érdeklődése azonban betegesen az orvostudományra irányul, dédelgetett gyermekkori és megvalósíthatatlan álma, hogy orvos legyen, ám az úgynevezett népszerű orvostudományi kiadványok, főleg pedig a folyóiratok tudálékos orvosi rovatai révén dilettáns „szakértővé” fejlesztette magát, szilárd meggyőződése, hogy igazságtalanul kirekesztett bennfentes és csupán valami félreértés folytán áll az esztergapad mellett, ahelyett, hogy a műtőasztal mellett állna; ez a rögeszméje oly erős, hogy bizonyos pillanatokban képtelen megkülönböztetni valóság és ábránd határát, ami labilis lelkiületének tudható be csakúgy, mint az a tény, hogy ebből származó fokozatos csalódásaiból, megségyenüléseiből az italban keresett menedéket.

Képzeltörőről és humorérzékről az írás nem tett említést, holott a civil ruhás nyomozó véleménye szerint e két tulajdonság megléte vagy hiánya alapján megszabja egy ember jellemét. A címből, hogy *Hogyan kezeljük elmeegógyászainkat*, a civil ruhás nyomozó nagyfokú humorérzékét és cinizmust vélt kiolvasni. Találomra felütötte a mappát, és a szűrőpróba eredménye az volt — a civil ruhás nyomozó ennek őszintén megörült —, hogy a cím közelről sem fedi a tartalmat, nevezetesen az orvosokról és a személyzet egyéb tagjairól csak elvétve akad bejegyzés, azok is kivétel nélkül rosszmájúak, az irigység diktálta, a beteges képzelet dagasztotta őket, a legtöbbszörnek a rezüméje egyetlen mondatban összefoglalható: az orvos

is ember, gyarló, talán még gyarlóbb, mint az ápoló. Orvosok és ápolónők vicclapszagú kapcsolatai, orvosok emberi torzalkodásai, pozícióharcjai, apró-cseprő gondjai sorakoztak, elvéve azonban akadtak éles eszű megfigyelések is: „Dr. Klemm, az állomásfőnök” — olvasta a civil ruhás nyomozó a bekezdés fölött kiemelt mondatot. „Dr. Klemm olyan ember, mint az állomásfőnök. Tisztában van vele, hogy létezik egy vasúti hálózat, amely behálózza az összes szárazföldeket, és egy szigorúan megszabott belső logika szerint működik, de dr. Klemmnek az összes vonatokhoz csak addig van köze, amíg azok azon a pályán haladnak, amely dr. Klemm hatáskörébe tartozik, vagyis attól a perctől kezdve, ahogy beléptek, addig a percig amíg ki nem lépnek.” A civil ruhás nyomozó képzeletében a nap folyamán kifaggatott többnyire egyenpizsamás ápolók valamennyien dohogó, füstös szerelvényekké váltak, amelyek most azon a pályán mozognak, amelynek váltóit dr. Poveda, dr. Klemm utódja kezeli, de akik előbb-utóbb folytatják útjukat; eddigi megállók az orvosi ambulanciák, klinikák és bíróságok voltak, baktériáik vagy még inkább itatóik a kocsmák, hajtóerejük az alkohol, pályájuk főleg vakvágányok; és dr. Poveda talán éppen most ír alá egy elbocsátólapot, felteszi szemellenzős sapkáját, megtekeri az indukciós telefonkészülék karját, és belekiáltja a tölcserbe: a 18—20-as ebben a percben elhagyta fennhatósági területemet, ettől a perctől az önök pályáján halad.

A megfigyelést a civil ruhás nyomozó azért is éleselméjűnek tartotta, mivel az a számára ismeretlen dr. Klemmre vonatkozott, ám a dr. Povedával szerzett tapasztalatai egyöntetűen arra utalnak, hogy messze túlmutat az egyéni jellemzésen, s a mindenkori osztályorvos személyére éppúgy ráillik, mint a mindenkori fehér köpeny.

Ottó ápolóról egészen friss bejegyzést talált. „Pongó Ottó előbb-utóbb itt fog kikötni. Jól tenné, ha már most gyakorolná az injekció beadását a saját fenekébe. Nincs nap, hogy ne lenne benne néhány atmoszféra. Érthető is. Szerintem szociális eset. Fizetése és pozíciója mellett semmi esélye, hogy akár élete végéig lakáshoz jusson. A szakmában soha többre nem fogja vinni, ahhoz túlságosan anyagias.”

A civil ruhás eltűnődött. Talán mégse történik katasztrófa, ha mégis meginog a személyzet gyanúföltéséről alkotott fix pont, és kiderül... Történetesen, ha ez az Ottó máról holnapra a csodával határos módon megoldaná lakásproblémáját, nem lenne kétséges... Nyolc ampulla morfium... felhígtva, kiadagolva, árfel-

hajtók kezén az annyi mint... És katasztrófa mégse történne, elvégre a kiségitő személyzetet el lehet határolni az orvosoktól, sőt, el is kell határolni...

(A gyanútlan Pongó Ottó, köztünk legyen mondva, ebben a percben csodával határos módon már megoldottnak tudta krónikus lakáskérdését, ez azonban véletlen koincidencia, és mindenképpen a további események kronológiájába tartozik, már amennyiben ez a dolog a maga igazi jelentőségét és dimenzióit abban a percben kapja meg, amikor hősrünk, Böller Géza tudomást szerez róla.)

Egyszóval, a személyzetre vonatkozó néhány ilyen bejegyzéstől eltekintve Rőtszakáll klinikai naplója magukkal az ápolottakkal foglalkozott. A civil ruhás nyomozó egy helyen ezt olvasta: **ELGONDOLKOZTATÓ SZIMPTOMATIKUS TÜNETEK.** — Tünetes szimptomák, micsoda tudálékosság! — gondolta, de tovább olvasta. „Igen characteristicus (sic!) a Piccolo esete. Ez a fickó, mint ismeretes, alc. cronicusa utolsó fázisában kizárólag sört vedelt, azaz abszorbeált. Ez a conzevens toxicáció felemésztette a veséjét (ren; nephros), máját (hepar) és pénzét. Egyes tünetek arra utalnak, hogy a fiú újabb keletű alkoholundora nem annyira a teljes testi-pszichikai romlástól, mint az anyagi csődtől való félelem. Páciens súlyos lelkiismeret-furdalást érez az italtra elherdált vagyon miatt, és a kompenzáció-t abban találja, abban keresi, hogy: permanente figyelni önmagát, és amely percben úgy véli, hogy ha most kocsmában ülne, rendelne egy sört, abban a percben egy kis dobozba teszi a sör árát. Az első napokban így napi 15 lit. sört (30 üveg!) is »elfogyasztott«, ami valószínűtlennek tűnik, de nem lehetetlen. Megfigyelésem szerint napi »fogyasztása« azóta fokozódó irányzatot vesz, mert egyre sűrűbben érzi magát megszomjazva, illetve rakja félre az üveg sör (1/2 lit.) árát a jelenleg érvényes jobb lokáli árak szerint. Eme szenvedélyében odáig fajult, hogy éjnek évadján is fölkel, azt gondolván (hipotézis!), hogy kinti körülmények között ilyenkor rendelni szokott, és leszámolja a kasszájába az ital árát, egyik zsebéből a másikba valójában, sőt, ha a költőpénze elfogyott, kölcsönért kunyerál, e célból nem általván (sic!) felébreszteni valamely szobatársát. Dg.: Rögös eszme, azaz rögeszme kialakulóban, illetve egyfajta kóros betegség visszacsökevényesedése egy másfajta nem kevésbé kóros betegség kárára. Nota bene: szemmel tartani necesse est!”

A civil ruhás nyomozó úgy találta, e furcsa kóreset fenti leírásában egyenlő mértékben fellelhető a szerző és az alany egyénisége

is; és bár egyes szavaknál, fordulatoknál elmosolyodott, a megfigyelés elgondolkoztatta. Bármennyire legyen is ebben a szerző „hipotézise”, magyarán fantáziája, és bármennyire gyanúsán egyszerű a séma, végeredményben nem elképzelhetetlen, hogy egy májzsugorodásos iszákosból pénzzsugorgató eszelős lesz, akinek az italár folyamatos félrerakása éppolyan ellenállhatatlan szükségévé válhat, mint annak előtte az ital folyamatos bevételezése. A civil ruhás nyomozónak kezdő korában nem egy olyan alkoholistával volt dolga, aki józan állapotban hozzá nem nyúlt volna a kertjébe átlógó gyümölcshez, „szomjasan” azonban attól sem riadt vissza, hogy csupasz ököllel támadjon az élelmiszerbolt kirakatára. Ha ez a kórtörténet igaz, a páciens betegsége egy bizonyos szakaszában szemrebbenés nélkül képes zsebre vágni egy egész skatulya morfiumot, ha pénzt szagol benne.

Megkérdezni dr. Povedát a Piccolo esete felől, határozta el.

A keresztfolyosó végéből alig észlelhetően kiszűrődött a második tévéhíradó ismert szignója. A folyosókon felélénkülő csoszogás, ajtók csapódása, vízcsapok zuhogása, öblítők zaja a harsogó nappal utolsó rúgásiként hangzottak fel az éjszakában; a Madám ellentmondást nem tűrő vezényszavai csattogtak a folyosókon, aztán az E-osztály elcsendesedett.

A raktárhelyiség, ahol a civil ruhás nyomozó most ruhástul hevert a kerek ágyon, harmadik ajtóra volt az osztályorvos irodájától. A civil ruhás nyomozó kikémlt. A nyugalom valóban csak látszólagos volt (már amennyire a látszat szót nemcsak a vizuális, hanem az audiális jelenségekre is vonatkoztathatjuk), a férfimosdóból ugyanis kisebb tömeggyűlés nem is leplezett moraja hangzott; ha a civil ruhás nyomozó nem tudta volna, hogy az osztályon élénk éjszakai élet zajlik s most is az van készülöben, azt gondolta volna: a lefekvéshez készülődő férfiak szívják utolsó napi cigarettájukat. A dr. Poveda szobájából kiszüremlő fénycsóva most eltérébéyesedett, a folyosó tejes fehérsége észrevétlenül felszívta az osztályorvos köpenyét. Tempós lépteket vertek vissza a folyosófalak, a léptek nyomában elült a zaj, s a szobákból a folyosóra kivetítődő fénynyalábok egymás után hunytak ki. Két perccel később a civil ruhás nyomozó azt látta, hogy az osztályorvosi fehér köpeny megint eltűnik az irodaajtó mögött, újabb három perc múlva pedig, amikor már-már rászánta magát, hogy bekopog dr. Povedához némi magyarázatot kérni ennek a Piccolónak nevezett páciensnek a kór-

esetéhez, settenkedő árnyat pillantott meg a férfifolyosó mélyén, s az árnyban kisvártatva felismerte a Piccolónak nevezett fiút. Kezdődik! — gondolta a civil ruhás nyomozó, és beidegződött mozdulattal a levegőbe szúrta az orrát. A Piccolo nesztelenül eljutott a szolgálati folyosó kanyarulatához, ott meglapult egy percre, s mikor tisztának érezte a levegőt, elszántan bekanyarodott. A civil ruhás nyomozó visszahúzódott a raktárhelyiségbe, és gyakorlott pillantással terepszemlét tartott. Lepedők, ágyhuzatok, párnák, gumipelenkák, pizsamák, csupa textília. Ha itt gyógyszereket is tárolnának, a fiú most egyenesen belesétálna a kelepcebe, gondolta a civil ruhás nyomozó. Meglehet azonban, hogy maga sem tudja, mit rejt ez a raktár, és mégis benyit. Össze fogja pisilni magát! Már itt tart az osztályorvos ajtajánál, megtorpan, nem, nem jön tovább. Behajlított mutatójával kétszer megkoppintja az ajtót, aztán eltűnik mögötte.

A civil ruhás nyomozó, aki csak az imént győzte meg magát, hogy legjobb, ha az ember ilyen ingoványos talajon előre nem gondol semmit, bármiféle feltételezés nélkül, pusztán kíváncsiságból az ajtóhoz lopakodott. Egyetlen gondja volt, hogy a bentiek ne vegyék észre. Ha a Madám talál felbukkanni, egyetlen szájraillesztett ujjmozdulattal megmagyarázza neki a helyzetet. Ha valamelyik „éjszakai életet élni” induló páciens tűnik fel, egyetlen mozdulattal visszaparancsolhatja, legfeljebb annyit veszít, hogy soha nem fogja megtudni, mit tett volna az illető ma éjjel, ha nem találkozik vele.

Az osztályorvosi rezidencia ajtaját nem csukták kilincstre, a beszélgetés élesebben és tisztábban hallatszott ki, mintsem amennyire a civil ruhás nyomozó kifinomult hallóérzéke megkívánta.

Amikor azt mondtuk, a civil ruhás nyomozó minden előítélet és konkrét elvárás nélkül óvakodott az ajtóhoz, mégsem a teljes igazságot mondtuk. Elvárta volna, hogy a fiú bocsánatot kér, magyarázkodik, álmatlanságra hivatkozik, gyógyszert kér... Vagy panaszt tesz valamelyik szobatársára, aki nem hagyja aludni... Esetleg vallomást tesz dr. Povedának, beismeri bűnösségét, és humanizmusára apellálva könyörög neki, húzza ki a csávából. Végső soron pedig: nos igen, arról tárgyal az osztályorvossal, hogy mármost mitévők legyenek a közös zsákmánnyal...

De az első odabentről kihallatszó szavak mintha felrúgtak volna minden elvárást, az emberi konverzáció minden elképzelhető, ismert

formáját és szabályát. Mindenféle jóestét, mindenféle magyarázkodás helyett:

— Megvárni az ezredfordulót, hát nem izgalmas, zsúfolt, fennkölt életcél, doktor úr?

Ez a Piccolo hangja volt. Kis szünet, majd ugyanő.

— Nem tudjuk magunkat megbecsülni. Dávid király állítólag 20 évet élt, és miket művelt! Mi megérjük a hatvanat, nyolcvanat is! És százmillió év alatt a Földön nem történt annyi, mint az utóbbi harminc-harmincöt évben! Nincs igazam, doktor úr?

A civil ruhás nyomozó végképp letett arról, hogy egy rejtjeles beszélgetés, két konspiráns rafinált tárgyalásának szerencsés fültanúja lesz. Tehát ezt találta ki a Piccolo, gondolta, elélni kettőezerig, ehhez kell összekuporgatnia a pénzt.

Ám a tetten ért vallomás sehogyan sem akart dialógussá fejlődni.

— Talán már ma átléptük azt a határt — folytatta a Piccolo —, ameddig egyáltalán el szabad mennünk, ameddig büntetlenül folytathatjuk üzelmeinket . . . — és a civil ruhás nyomozóban még egyszer s utoljára felcsillant a remény, hogy mégis a nyolc ampulla morfiumról van itt szó. De tüstént ki is derült: a szó egészen másról folyik.

— Vegyszereket és fertőtlenítőszereket találtunk fel. Lecsökkenettük a gyermekhalandóságot. Nem az születik ma már, és nem az nő fel, aki a maga természetes útján, az erősebb jogán kiválasztódik, hanem akit az ember betervez, akar.

Újabb szünet, majd:

— A levegő összetétele ma már nem az, ami természetes állapotában volt. A föld összetétele sem az többé. A szerves és szervetlen viszonya felborult. A kémia belenyúlt a dolgokba. Az egyensúly felborult. S a vizek . . . A Földközi-tenger húsz év múlva szintetikus mocsár lesz.

A Piccolo elhallgatott, most dr. Poveda szólalt meg. Szavai szintén megcáfoltak minden várakozást. Nem válaszolt, nem értett egyet, de nem is tagadott. Egyszerűen nem lehetett kivenni, pro- vagy kontra a hozzáállása; mondókája úgy hangzott, mint a Piccolótól csaknem teljesen független, senkihez és mindenkihez szóló, már régen megkezdett monológ töredéke.

— Arra törekszünk, a leghaladóbb és leghumánusabb társadalom is vakon hisz benne, hogy az anyagi javak megteremtése és biztosítása azonos az emberi boldogulással, s ezen az úton még ott tar-

tunk, hogy nem a fizikai jólétet, de a pusztá vegetációt is alig biztosíthatjuk. Ember csak relációkban mérheti magát, s egy-egy reláció leszűkített szakaszán nem lehet önmaga viszonyítási alapja. A jó mód relatív, korok és osztályok szerint változó, de boldogság, jó érzés, elégedettség, másrészt kétely, lelkiismeret-furdalás az ember eredendő örök ismérvei. Ha ma egy Ford Capri az irigység tárgya szemben a tízezer évvel ezelőtti fürt szőlővel, miben változtat ez az irigység fokán?

Az osztályorvos is elhallgatott, s a civil ruhás nyomozó majdnem kényszert érzett, hogy benyisson és meggyőződjön: nem rádióelőadást hallgat-e vagy magnószalagot, ám kételyeit hirtelen eloszlatta, őt magát sürgős visszavonulásra készítette a Piccolo hangja.

— Igaza van, doktor úr.

— Jó éjszakát.

A civil ruhás nyomozó a következő percben érteni vélte a helyzetet. Az osztályorvos — végtére kötelességéhez és szakmai fogásaihoz is tartozik! — egyszerűen vette a lapot, hagyta páciensét kitárulkozni, most leszűri magában a megnyilatkozást, és bejegyzi a kórtörténetbe. A civil ruhás nyomozó ebben a pillanatban legálább olyan kíváncsi volt arra, mi kerül ebből az egészből és hogyan, milyen formában, milyen megállapításokkal a kórlapra, mint arra, hogy ki a vétkes a nyolc ampulla morfium eltűnésében.

Elővette jegyzeteit. Ideérkeztekor első dolgainak egyike az volt, hogy elkészítette az E-osztály alaprajzát. Golyóstolljának piros hegyével most keresztek rajzolt azokra a pontokra, ahol — ha hinni lehet a vallomásoknak, márpedig miért ne lehetne hinni?! — a múlt éjjel és általában minden éjjel mozgalmas élet folyt. Itt, ebben a raktárban gyülekeztek a kiválasztottak, akik ártatlan képpel azt bizonygatták, hogy mást sem tettek, mint obszcén suttogással agyonütötték az időt. Innen a harmadik kockában — piros kereszttel jelölte ezt is —, az osztályorvos szobájában a múlt éjjel a poéta feszegette a zárakat. A női folyosó valamelyik éjjeliszekrényéből a vastag lábú nőápoló csente ki a piperecikket, a garzonfolyosón a babby-dollos hölgy mutogatta pucér testét, a szolgálati folyosó megnyújtott vonalának végén, a klinikabejáraton a selyempizsamás öregúr lógott ki a városba, a garzonfolyosó sarkában pedig, a Café bárként bejegyzett négyzetben az állítólagos hangyászok lesték a fáraóhangyák évezredes hadmozdulatait.

Most összemosódó, egymást semlegesítő horkolásoktól, időnkénti diszkrét vízcso bogástól, ágyrugók nyikorgásától eltekintve tökéletes csendbe burkolódzott az egész osztály.

A civil ruhás nyomozó felpattant. A polcról leemelt egy PS jelzésű egyenpizsamát, kapkodva átöltözött. Haját összeborzolta, nyakába vastag, és arcát félig álcázó törülközőt tekert. Ha éppen meglátnak, azt hiszik, valamelyik ápoltjuk. Esetleg egy újonc — gondolta elégedetten, és magához véve zseblámpáját, kilépett a folyosóra. Lomhán és nesztelenül végigsettenkedett a folyosókon. A piros kereszttel megjelölt helyek éppoly csendesek voltak, mint bármely más helyiség. Egyedül a garzonfolyosón, a poéta szobájából szűrődött ki némi fény.

Észrevétlenül továbbjutott a fénysávon, a folyosó végén benyitott a Café-bárba, zseblámpájával megkereste a falon a fáraóhangyák menetoszlopait. Az ápoltak elbeszélése nyomán pontosan ilyennek képzelte el a látványt. Azon lepődött meg csupán, hogy a hangyák rá se hederítenek sem a jöttére, sem a hirtelen fényre: fegyelmezetten menetelnek tovább.

Fáraóhangyák — tűnődött. Milyen leleményes is az ember névadó készsége! Most döbbsent csak rá, ami a zoológia-könyv lapozgatása közben sohasem jutott volna eszébe: mintha a bibliai égi kéz írta volna fel lángcsóvával erre a savanykás, dohos falra: Mene tekel! ... Milliók egyért! ... A roppant teherbíró hangyarabszolgák példás rendben menetelnek itt a valamikori nagy kávéfőzések után ittmaradt kristálycukor-gránitokkal a fal mélyébe, ahol zegzugos alagutak legalján — meglehet, kilométerre innét! — trónol maga a fáraó, a hangyakirály. Nem valószínű, hogy ezek a hangyák Egyiptomban jártak, vagy valamiféle kultúrfolyamatosság révén szereztek tudomást az ember-fáraók udvartartásáról, valószínűbb, hogy az ember leste el a hangyától a hierarchia-szervezésnek ezt a módját, amely tehát a hangyáknál jóval korábban megvolt. De nyilván nem egyből találták ki, nyilván hosszadalmas evolúció útján jutottak ide, s talán megrekedtek a fejlődésnek ezen a fokán, de meglehet, egyiptomi elődjeiktől függetlenül, csak évezredekkel később jutottak ugyanide, s apró fejcskéikben már ott forrong a lázadás gondolata ...

Még majd én is bedilizek! — kapott fejéhez a civil ruhás nyomozó, ám tüstént az villant át az agyán: ezek az emberek nem is olyan bolondok, ha ezt észrevették, megfigyelték s nyilván ugyan-

azokra a gondolatokra jutottak, mint ő. Ezek az emberek nem bolondok, és nem is hangyák immár, hiszen a hangyák meg sem rebbennek a hirtelen fényességre, az ő felbukkanására, ám ugyanakkor hogyan is várhatná el ezektől az emberektől, hogy éjszakai életüket a maga megszokott medrében folytassák, amikor az osztályorvossal együtt ketten is itt fáraóskodnak fölöttük.

A civil ruhás nyomozó bekopogott az osztályorvoshoz, és valami altatót kért. Azon lepődött meg a legjobban, hogy dr. Poveda meg sem lepődik, hogy PS jelzésű, intézeti pizsamában látja őt.

(FOLYTATJUK)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OSKAR DAVIČO

BORI IMRE

Amikor a magyar olvasó Oskar Davičo nevével találkozott *Hellász sziklái között* című riportkönyve fedelén 1948-ban, az író már túl volt Sturm und Drang korszaka lázain. Megvívta a szürrealizmus zászlaja alatt első harcait, megülte a mitrovicai börtön celláját kommunista elítéltként 1932 és 1937 között, majd 1938-ban és 1941-ben; 1941 és 1943 között olaszországi internáló táborok lakója, ahonnan megszökik, és csatlakozik a népfelszabadító hadsereghez. S mintha pótolni akarná, mit internáltként elveszített, a felszabadult és győzelmét ünneplő ország tudósítójaként Görögországba utazik Markosz tábornok partizánjai közé, és küldi izgalmas tudósításait a görög nép új szabadságharcának eseményeiről, amelyekből *Hellász sziklái között* című könyve született meg.

A húszas évek végén a szerb szürrealizmus „rettenetes gyermekként” robbant az irodalomba, és társaival — Đorđe Jovanovićyal, aki pár esztendő múlva a marxista kritika rettenthetetlen harcosa lesz és Đorđe Kostićyal, a majdani nyelvész — a belgrádi szürrealista iskolát nemcsak a mozgalommá válás irányába indítja el, hanem a kommunisták osztályharcának vállalása felé is. Felléptükkel kezdődött valójában a szerb szürrealizmus történetének második szakasza: Marko Ristićék intellektuális és „irodalmias” kezdeményezései után a lázadásé, a szervezkedésé, a társadalmi kérdések iránti szenvedélyes érdeklődésé. Davičo, joggal, született szürrealistának tartotta magát, aki már akkor szürrealista volt, amikor még nem is hallott róla, hiszen már gyermekkorában a szavakból a jelentéstöbbletet hallotta ki, és akinek észjárása szüntelenül tiltakozott a felnőttek logikája ellen. A maga számára is érthetetlen, de mégis

jelentéssel bíró szavakat mormoló kisfiútól a *Révolution surréaliste* 1928. március 15-iki számának fedőlapját megpillantó fiatalemberig töretlen út vezet. Költői felszabadulásának pillanatát éli meg, és könnyű szívvel adja át magát a „szenvedélyek, vágyak és álmok” korbácsütéseinek.

Az első, a húszas évek végén megjelent kis verseskönyvei azonban még csak egy érzelmi káoszról adnak hírt — az automatikus szövegek törvényei szellemében. „Oh, hangtalan vágyak — énekelte ekkoriban —, részegítsetek, míg meg nem őrzölök a tücsöktől a fülemben, a mellemben érzett borzongástól, míg zászlótokon nem látom meg őt, a nevetést, a lélegzést, te...” S valóban: borzongásokról van itt még szó, melyek a szürrealizmus képmágiájának ihletében a papírra áramlanak. Egyelőre csak képei vannak ennek a költészetnek, s laza kötésük a feltűnő: „Oh, ha a gonosz esők vörös bárányok lennének, bolondulnék értetek, ti hullócsillagok!” A „látni és kimondani” költői kérdését csak a harmincas évek elején veti fel, amikor már látásában a „valóságnak vörös igéi” vannak, s amikor egy szürrealista tudatosságával vallja, hogy az élet halott, s „amit a kezünkben tartunk, csak a történelem előtti élettrajza” ennek az életnek. Megoldásai egyelőre azonban elméleti jellegűek, miként azt Davičóék kollektív tanulmánya, *A szürrealizmus helye a társadalmi folyamatokban* (1931) bizonyítja, hiszen közben az *Anatómia* című kötetének (1930) prózaversei születnek, melyekben a felszabadult képzelet automatizmusával újra és újra megismétli a képteremtés bravúráját, merészen társítva a világelemeket: „Messze laksz — írja egyik elégikus részletében —, a madarak nyoma vezet házad födeléhez, mely alatt a füst ugat. Ringatod ezt a gyermeket is, nagyobb melleden szoptatod. Kinyújtózva a havon fekszem (a tetők mind havasak), s bepiszkolom majd a nyaradat. Bolondom, gyűjtsd fel a házat, gyűjtsd fel, hogy melegítsem a kezem. Énekelni fogunk...”

A szürrealista elméletek virágkorában jelent meg *A szürrealizmus helye a társadalmi folyamatokban*, jelentősége azonban nem elméleti eredményeiben, hanem gyakorlati következményeiben volt, hiszen a szürrealista mozgalom megszűnésének az igényét hirdette meg, mondván, hogy el kell vetni a „szürrealizmus polgári formáját, miután teljesítette történelmi küldetését”. Davičó és társai ekkoriban már a munkásmozgalom felé tájékozódnak, s úgy tartják, hogy irodalmi mozgalmuk feleslegessé vált. Aragonék Párizsban kerülnek

ugyanebben az időben válaszut elé, s ők is a társadalmi forradalom eszméjét választják az irodalmi helyett. Davičo közben börtönbe kerül, és így szürrealista mozgalmi kalandja „erőszakos” véget ért. Ötévi börtönélet után már Miroslav Krleža táborához csatlakozik: feladta ugyan szürrealista „pozícióit”, de irodalmi eredményeit tovább őrizte, miként azt a harmincas évek végén megjelent kötetei és versciklusai is bizonyítják.

Az emlék és a vágy csillagképében születtek a harmincas évek második felében Oskar Davičo versei. Ekkor fedezi fel gyermekkorát, a világháborús Šabac képeit, ismer családjá sorsára:

A málhás katonát, apámat, a káplárt a németek elfogták.
Siratja az anyám.

Az asztal alatt az öcskössel csikkekre vadászunk,
és maszatos kezünkkel az arcunkat is összekenjük . . .

— — — — —

Nagyapa apánk levelét olvassa.

„A hadizsákmányt fuvaroztuk.

A magyarok elfogtak,

de nincs sebesültünk.

Most Cegléden vagyunk.

A poloskák szipolyoznak.”

— — — — —

Nagyapa tovább olvas:

„Szép város Cegléd.

Sok itt a kereskedő.

Szerencse, hogy ide kerültem.

Kötöm az ismeretségeket.

A háború után

vásárra alkalmas hely lesz . . .

— — — — —

A kislány-nagynénék a diák-katonákat nézik,

és vihognak hangtalanul,

figyelik őket, de már nem mint

agglegényeket,

hanem mint régi

családi képeket.

(A gyermekkor c. ciklus 8. darabja;
Fehér Kálmán fordítása)

A valódi költői újdonság azonban Hanna című versciklusa, amely teljes egészében csak 1951-ben jelent meg. Első összegezése ez a ciklus Davičo költői tapasztalatainak és a szürrealizmus kalandjának, versekben itt mutatja magát először teljes pompájában a költő metafora-zuhataja is. Az élet teljességének, a létezés bőségének a vágyát hirdették a Hanna-versek, már a II. világháború árnyékában. A vágy olyan erővel hangzott bennük, amelyhez fogható hiába keresünk a szerb költészetben, a szerelem pedig akkora képteremtő erővel mutatta magát, hogy ma is lenyűgözi az olvasót, holott azóta elkészültek már a Flóra-versek, Davičo szerelemélményének, s ennek foglalatában létélményének maradandó darabjai. „Hannám, én sajkám, ringj a trópusok felé velem a dzsungelba, pumák közé tigrisülni a nyárba . . .”^{*} — hangzott a költői felszólítás a ciklus harmadik versében, s nyomban elborít mindent a termékeny bujaság képzete:

Bíborban szökkenj, csupa növényi bujaság,
csípőstül pezsdíts, dőlt vitorlát hogy szíthass,
te dús növény, tömény láng, viharzó és falánk,
szuszommal egybeforrván, szíveddel gyámolítasz.

(Dudás Kálmán fordítása)

A „trópus” ugyanis a szüntelen, az el nem pusztítható burjánzás képzete, az életet fáradhatatlanul dajkáló létezés látványa Davičónál, amely a valóságosan érzékelt világhiányok érzetével áll szemben. Ám csak a szerelem révén megközelíthető ugyanakkor a költő számára, mint József Attila költői világában is, aki talán éppen Davičóval egyidőben írja a maga Flóra-verseit, hogy hirdethesse a szerelemben realizálható teljesség- és életigényt. József Attilával a párhuzam természetesen véletlennek is tartható, ám hogy megfelelések is felsejlenek, abban a korjellemezőt kell látnunk. A Dunánál képére utaló például az ötödik Hanna-vers utolsó szakasza:

Mit tudtok ti a halálról, zsenge ifjak?
Húsomban ősök élnek és szeretnek:
ha megharapsz, sebemen kivirítanak
szülőanyámmal a bánatos szentek.

(Dudás Kálmán fordítása)

* Dudás Kálmán fordításának módosított változata.

sivatag fogaskerekeit csikorgató fény-szitok-táj, a
két alélt szárnycsapás, ez a lomha mutató,

[ez a soha-más kép] . . .

(Ács Károly fordítása)

A metafora szinte maradéktalanul őrzi Davičo szürrealizmusát, és nemcsak „költőileg”, hanem eszmei vonatkozásokban is. A szerb költészet egyik legjobb értőjének, Radomir Konstantinovićnak a szavait idézhetjük a fentiekkel kapcsolatban: „A Hanna-versek korszakának metaforikus Davičója az én szememben az elért metaforák nem vállalója, mint ahogy nem vállalja az örökkévalósággá átalakulni akaró pillanatot sem. Oskar Davičo tékozló, mert hívó és a jövő pillanat jegyese . . . arccal mindig e felé az állandó, mindig időszerű jövő felé fordulva feltartóztatathatlan; nincs egyetlen kertje, rózsjája, amely ugyanaz maradna, álma, amely ugyanolyan módon küldené örvényeit és illatát . . .” Zabolátlan, túltengő szenvedélyű metafora-teremtése tehát Davičo költészetének mintegy a lényegét jelenti, és „története” is ebből a szempontból vizsgálható. A Hanna-versekben plazma még, amely kocsonyás közegében őrzi a költői gondolat sokszor megfoghatatlan „jelentését”, a Flora-versekben (1935) kiegyensúlyozottan mutatja magát kép és jelentés, hogy utána a szómágia helyét a szójáték foglalja el.

A Flora-versekben, a szürrealizmus „ideológiájának” mintegy a végső konzekvenciájaként, az ember énje (s ebben tudatalattija) új költői projekcióként jelenik meg. Davičo ugyanis abból a feltételezésből indul ki, hogy a termelési erők megzabolázásának időszakában, tehát a szocializmust építő társadalmi élet körülményei közepette, az ember ösztön- és érzélemvilágának is gyökeres változáson kell keresztülmennie: ami „rég”, annak a megismerés máglyáján kell elégnie, s az „új” ugyanakkor ebben kell tisztultan megszületnie. Költőnk tehát az ember belső világának a felkutatására indul, tanulmányozza természetét, önvizsgálatot folytathat, és a szüntelen változások idején tetten akarja érni magát a *változást*, amikor a „volt” a „lesz”-be érkezik, miközben ez a „lesz” már múlt, és dereng az újabb jövő, melyhez el kell jutnia a költőnek, ha hű akar maradni önmagához. Homályba vész tehát a külvilág látványa is, csak belső képek vannak, amelyek mintegy kvantumokban érkeznek, felvillannak, majd a frissen megszülető új képnek adják át a helyüket, mely kizárja az előzőket. Minden változik,

saját ellentétébe csap, minden pillanatban minden más tehát a versben, új és meglepő. A költő szüntelenül még fel nem ötlött gondolat után nyomoz. Ezek ugyan idegeinkben lappanganak, de nem azért kerültek oda, mert már egyszer léteztek, majd tudatunk mélyébe hullottak, hanem mert ember voltunk óta őrizzük őket, és csak a pillanatot várják, hogy megszülessenek. Davičo költői felfogásában a metaforának ez a pillanata elképzelhetetlen a társadalmi élet „pillanata” nélkül. Szükséges ugyanis az ember saját emberi mivoltáért folytatott sikeres harcának történelmi klímája is, kellenek a valóban „történelmi idők”, a szocialista társadalom-építés korszaka.

Kétségtelenül forradalmi tapasztalatokkal tovább mondott szürrealizmus a Davičóé, hogyha költői programját nézzük, s az is nyilvánvaló, hogy a költő, miközben líraként hirdeti emberi igényét, bizonyos freudista pozíciókról sem mondott le, amelyek a harmincas évek szürrealizmusában voltak időszerűek, és nemcsak a szerb szürrealizmusban, hanem egy József Attila költői világképében is. A magyar olvasó azonban, a Flóra-versekben, nemcsak József Attila nevére asszociál, hanem Weöres Sándoréra is, aki költészete egy rétegében a női lélekbe transzponálja magát, és női „elvét” afirmálja, miközben Nárciszként is megmutatja magát. Davičo Flórája a természet is a versvilág egyik pólusán, a másikon e természet iránti vágyódás révén az önmagát kereső ember csillaga, amelynek delejében felszakadnak a lélek béklyói, tudat alatti világa kiszabadul, s önnön létezésének a tudatára ébred. Az ember társadalmi tudata Davičo verseiben mintegy a metafora tisztító tűzébe kerül, és hatása is a metafora katharizisát ígéri. Kiteljesíteni költői felfedezéseit azonban már nem tudja, Atlantiszán csak az első lépéseket tette meg, a „jelek”, amelyeknek útmutatását követte, messzire nem vették. Költészete az ötvenes évek második felében már nem olyan sokat mondó, mint volt még pár esztendővel azelőtt is, az Emberi ember (1953) című poémája körül kitört vihar pedig arra figyelmeztette, hogy tudat-kutatásai akár fonákjára is fordíthatják eredeti célkitűzéseit. Ezekben az években talál Khairosz alakjára, és írja meg versciklusát 1959-ben. „Ennek a fiatalembernek a reliefje előtt, aki önmaga elől menekül az eltűnt pillanat utáni hajszájában, vagy az elkövetkező pillanat elé futásában, felismerések ajtai nyíltak ki bennem, és azóta néhány ízben leszálltam a mögöttük levő labirintusokba, és a gyermekkor visszhangjaival rakottan tértem

meg. Az enyémel is talán.” Újabb költészete ezt a világot térképezi, s hogy hol tart, egyik utolsó kötete epigrammatikus tömörségű versében mérhetjük fel:

Ember
: nem békélni
tudni
szerelem
: félni
merni

(Az elolvasott nyelv 1.)

Szemmel látható volt már az ötvenes évek legelején, amikor Davičo a *Delo* (Alkotás) című folyóirat irodalompolitikai vezére volt az irodalmi modernizmusért indult harcokban, hogy a metafora kevés azoknak a társadalmi-költői céloknek a megfogalmazásához, amelyeket Davičo újból és újból definiált — 1952-ben *Költészet és ellenállások* című kötetében a következőképpen: „A költő nem lemásolja az életet, hanem újból teremti. Ebből következik, hogy csak felemásan tiszteli a már megteremtettet... figyelme az élet gyökerére összpontosul, oda, ahol a keletkezőből és elmúlóból az választódik ki, ami a jövő magja...” A vers-metafora után tehát a regény-metafora felé fordul, és 1952-ben megjelenteti első, egyben máig is legjobb regényét, *A dal* (Pesma).

Ha Davičo költészete egy lírai hősből való önmegvalósulás lehetőségének a keresése, regényírása az epikum talaján ennek a lírai hősből az életre keltése, a főhősre vetítése egészen konkrét történelmi-társadalmi szituációk talaján. Davičo regényírásának ilyen jellemzői magyarázzák egyúttal *A dal* ihletességét, harmóniáját, arányosságát. Lírai forrásai spontánul buzogtak, és a „regény-dal” Davičo művészi világának eredeti határait is kijelölve a költői eszme és megfogalmazása egységét hozták létre. Az erre következő regények pedig már oldottan, kevesebb lírai fegyelemmel s több verbalizmussal reprodukálják csupán *A dal* autentikusságát.

Szürrealista vágy-líra helyett *A dal* annak a vágy-embernek líráját szólaltatja meg, aki mindenestül a jövő kenyere él, aki *keletkezik*, aki a jelenből a jövőbe emigrál. *A dalban* Mičo a neve, *A beton és jánosbogarakban* Vuk Rsavacnak hívják, a *Hallgatások* című művével megkezdett regény-folyamában pedig Slobodan Ra-

denik néven lép elénk, hogy nevével is hirdesse a *munkás* és a *szabadság* fogalmának összefonódottságát. Az önmegvalósulás útjára lépett, vágyó ember tehát a hőse Davičónak. Hőse, akinek alakja a tízes évek végének nagy forradalmi lázában rajzolódott fel először az aktivisták nagy hitében, amely szerint az ember önszugesztióval mintegy kibújhat bőréből, ha erős benne a jövő-vágy, már akkor, amikor közössége társadalmi tudata nem a jelenben, hanem még a múltban van. Egy egész művészeti vonulatra jellemző az „aki szeretnék lenni” vágy-motívuma és annak irodalmias vetülete. Feltámadása Davičo regényében azonban elképzelhetetlen a népfelszabadító háború és a jugoszláv munkásmozgalom tapasztalatai nélkül: az aktivizmus elvont embereszménye — eszményi jellege ellenére is — a realitások vonásait kapta meg, és az író számára lehetővé vált a „mindig tovább”, az újabb jövő futurisztikus vonzásában újabb és újabb metamorfózisát ábrázolni: a kommunisták háború előtti harcai a népi forradalmat hozták, a népi forradalom az újjáépítés időszakát, majd a szocialista társadalom világát dajkálta fel, miként azt Davičo regényeinek hősei megálmodják az események előtt haladva és élve. A realitások talaján álló vágy-hősökről van szó Davičo regényeiben, *A dal* címűben pedig legtisztább megvalósulásában. Fiatalember-történeteiben tehát új irodalmi ember-típus is üzen, amelynek a XIX. század regényirodalma szegődött krónikásává — Stendhallal kezdődően. Ám a múlt század regényalakjai a céltudatos előretörést, a boldogulás akkoriban egyetlen lehetséges útját választó, a pénzért rajongó, az emberségen, erkölcsön és igazságon magát túltevő embereit mintázzák, akiknek tudatában az érzelem a pénz, az állás, a rang utáni vágy érzelmévé válik. Davičo Mićója *A dalban* egy más és egy új értékrendszert képvisel. Végtelen individualizmusában is közösségi ember, aki forradalmi célok szolgálatába állítja életét, és úgy neveli magát, hogy szolgálatát minél maradéktalanabban teljesítse. „Žiko aztán idővel megtudta, hogy mit ért Mićo az »új ember« fogalma alatt. Mindenekelőtt lelki értéket, a hősiességnél is nagyobb bátorságot, amely mindig kész az áldozatra. De csak a szabadságeszményekért áldozza fel magát, s nem a nőért. Mićo mindent elkövetett, hogy megteremtse és kialakítsa magában ezeket a tulajdonságokat. Ezt azzal igyekezett elérni, hogy felcserélte minden öröklött és természetes ösztönét, szokását és reflexét... újakkal, jobbakkal, emberibbekkel...” A regény egy másik helyén a következőket olvashatjuk Mićo jelleméről:

„Amióta az eszét tudja, mindig elégedetlen valamivel maga körül, de leginkább önmagával, ennek a valaminek a központjában. Mindig más szeretett volna lenni, mint amilyen volt. És amikor olyanná lett, amilyennek látni szerette volna magát, ismét más akart lenni, még tovább akart menni. Vajon az ő jelleme az önmagával szembeni elégedetlenség? Ez azt jelentené, hogy a jellem ugyanaz, ami a vágy. Pedig nem így van. A vágyakat, nem az élettani vágyakat, hanem azokat, amelyekkel az ember azért szeretné megváltoztatni önmagát, mert ezt így kívánja a világ megváltoztatásáért folytatott küzdelme, ezeket a vágyakat a történelem határozza meg...”

Nem örülni, szenvedni tanul, már nemcsak hite van, fanatizmusa is, amellyel a jelenből emigrál a jövőbe. Nagyon aszkéta, hogy majd azoknak, akik megérik a Mičo vágyta jövőt, ne kelljen aszkétáknak lenniök. Edzi testét, fegyelmezi lelkét konok kitartással és következetességgel, szinte „vakká” teszi magát az élet látványa előtt, mert nincs még itt az ideje az életnek. „A harcos ember minden cselekedetének mindenkor összhangban kell lennie a magában hordott mintaképpel...” — vallja Mičo, miközben egy ellentmondásos életvitel keretei közé kerül: elveszti eredendő egyéniségét, és kettős életre kényszerül. Élnie kell a hétköznapi életét, amelyet tagad, s éltetni magában az eszményt, amely szerinte már a jövő, előbb a „béke” utolsó esztendeiben, majd a németek megszállta Belgrádban. És teste ellenében is élnie kell, amelyet kemény erkölcsi eszményével fegyelmez. Ez a jövő-ember azonban nem tudja valójában elképzelni magát az elért jövő még ismeretlen körülményei közepette, nem tudja meghatározni a boldogságfogalom új tartalmait sem. Konkrétumaiban csak tagadott jelenét ismeri, a vágyott jövővel még nem volt módja foglalkozni. Mičo helyzetét ezért világitja meg a lepke-hasonlat és a szitakötő-képzet. „Ostobaság lenne megkérdezni a lepkétől, hogy csakugyan bábok és lárvák voltak-e, mielőtt szárnyra keltek... A lepke azzá lett, amivé a lepkének lennie kell. Annak, aminek nincs múltja, mert a jelenben él, és nincsen jövője, amely benne ne lenne már a jelenben...” A szitakötő-képzettel az író azonban nemcsak főhőse harcos életét definiálja, hanem a szerelmesét is: Anna nevezi Mičót Vekovićnak, a költőnek, szavával szitakötőnek (tündér-lovacskának valójában, ha a szerb nyelv szitakötő szavának szó szerinti értelmét nézzük). „A harcos ember, olyan, mint a szitakötő... Egy teljes évig él előkézületeinek gubójában, hogy megérje a maga napját, az egyetlen

napot, hogy végrehajtsa feladatát mint forradalmár, s aztán eltűnjön . . .”

Davičo főhőse megéli ezt az „egyetlen” napot, s valójában ennek regénye *A dal*. Egy szerelmes éjszakáé, és egy akciós nappalé, hogy együtt a teljességet, a „szabadság-szerelem” totalitását példázzák, különösképpen, hogy a hős rádöbben, mennyire hasonlít egymáshoz a két érzés. Kivételes pillanatban, s ilyen Mićóé is a halála előtti éjszakán, eggyé is válik a kettő: a női testtel a szabadságot is öleli, hiszen szerinte a szerelemnek olyannak kell lennie, mint a szabadságnak. A felismeréseknek is az éjszakája volt az élet kegyelméből Mićónak adott, azzá a történelmi pillanattá vált, amelyben a múltból érkező élet- és eszmevonalak találkoznak, majd továbbhaladva új irányt vesznek fel, és új értelmet kapnak. „Itt az ideje — mondja az Annától búcsúzó Mićó —, hogy minden vonalon támadásba lendüljünk, elérkezett az idő, hogy a lélek offenzív legyen, titok nélkül, világos és nyílt. Még jó, hogy a léleknek nincsenek többé titkos fiókjai, amelyekben a lapok nincsenek teleírva. Pontosan tudom, mit viszek magammal a támadásra indulva . . .” *A dal* eszmei csúcshoz érkezünk ezzel az idézetünkkel: a harcban, amely Belgrádban és az országban tombol, új világ és új értelmű élet születik:

„— Új ember akarok lenni. Minden tekintetben új, olyan, mint az alkotó új világ, olyan, mint a szerelem. Eddig azt hittem, hogy új szerelmet kell feltalálni, de tévedtem. Csak meg kell találni a szerelmet. Mert elveszett valahol, elkallódott a defenzív lélek mélyebb fiókjában . . .

— S milyen lesz majd az az új világ? — kérdezte Anna sietve, mert végére értek az időnek.

— Olyan lesz, mint az egyenlőség, mint az igazság, mint a boldogság, mint a szabadság, s mint minden, amire az embernek elengedhetetlen szüksége van . . .”

Miće még pár órával azelőtt is azt mondta, hogy csak tudatának van keze, képzeletének nincsen. A szerelemmel találkozva szárnyakat kap, mert megismeri a képzeletnek valósággá tevő mozgató erejét — az akarat hatalma utáni vágyát is, és az élet „dalát” éneklő utolsó éjszakáján, mit Annával tölt.

Davičo regényének minden apró részlete e felé az egyetlen éjszaka felé fordultan vezeti a figyelmet, és készíti elő Anna és Miće kettségének meghallgatására, s nyilván nem véletlen, hogy a két hős útja nemcsak egymás karjába vezet, hanem a költészetbe is. Miće

és Anna éjszakájának a leírása a szerb próza legnagyobb lapjai közé tartozik, s talán csak egy Miloš Crnjanski tud vele versenyezni *Az örökös vándorlásban*. A regény-konfliktusnak sincs más szerepe, mint ennek a nagy szerelmi éneknek az előkészítése, azok a szürrealizmustól örökölt véletlenek is ezt szolgálják, amelyek most törvénszerűen működnek, s még a tudatalatti is munkába van fogva. Neki kell a menekülő Mičo lépteit Anna lakása elé vinnie.

A véletlen Davičo regényében megoldja a főhősök szerelmi kérdéseit, közben Mičo ideológiai konfliktusát élezi ki. Mičo Anna karjában is azt vallja, hogy találkozásuk olyan, „mintha véletlenül történt volna”, holott törvénszerű volt, hiszen mind a ketten erről az éjszakáról álmodtak, ezt a találkozást vágyták. Ellenben egészen a véletlennek a szférájában van Vekovićnak és a mosónőnek a szerelmi kettőse a padláson, melynek Mičo szem- és fültanúja. Veković neves költő, ő az, akit Mičóék csoportjának a felszabadított területre kell mentenie. És Anna szeretője is. Nyers, animális szeretkezése az ismeretlen mosónővel Mičo szemében egyszerre megcsúfolása „a” szerelemnek is, az eszmének is, amelyért annyi ember küzd. Mert Mičo hitvallása egészen rokon a Petőfiével, aki a „tisza erkölcsöt” tartotta a legfőbb forradalmi jónak, amely nem ismer kompromisszumot sem az élet dolgaiban, sem az eszmék világában, és nem enged a kísértéseknek. Mičo szerint tehát Veković méltatlan a szabadságra, nem lehet zászló a neve a harcban — ezért kell összeütközésbe kerülnie Mičóban a nehezen elért fegyelemnek az eszmébe vetett hit kemény erkölcsével. Mičót a pártfegyelem utasítja Veković kimentésére Belgrádból, „esze” azonban tiltakozik a szerinte méltatlan ember szabad területre való mentése ellen. S hogy teljessé legyen Mičo tragédiája, a jelenetek felett ott lebeg a lehetőség, hogy ő valójában Veković fia, s anyját egykoron Veković úgy rohanta le, mint a szeme előtt a mosónőt. Az igenlés totalitása mögött tehát ott van a tagadás is, nemcsak általában a múlt, hanem Mičo egészen konkrét múltja is, mely jelenének tragikus felhangjaiba játszik, és halála is a Veković kiszabadításáért folytatott akció során.

Davičo Mičo temperamentumában, a homo politicusnak és a homo moralisnak ebben a páratlan irodalmi ötvözetében korunk hőst vélte megragadni, s nem véletlen, hogy *A dal* után regények sorában írta „történetét”. Állandó hős-típusa tehát *A dal* című művében megformált Mičo, és a problémák is, amelyek megszólalnak,

rokonok *A dalban* megismertekkel. A *Beton és jánosbogarak* Vuk Rsavaca például így gondolkodik egy vízi erőmű építkezésének állványain élve a felszabadulás utáni években: „Talán önzés ez, de történelmi, és a fejlődésünket szolgálja: utolérni az igazi országokat. Ha ez az első szenvedélyem, hát legyen, de ugyanakkor szükséglet is ez. — Hát én? — kérdezte Rima, s a férfi most az egyszer jóindulatú volt. — Velem vagy. Ez azt jelenti, nyomjuk meg, ha te is akarod, hogy az unokák majd kedvükre dúskálhassanak a színvonalban, kultúrában. Az unokák, tehát mi magunk is, személy szerint jelenlétük bennük, energetikailag és vér szerint, érted? Ezt kell mondanom, ha már mindenáron bolygatjuk ezeket a kérdéseket. A fődolog — nem lankadni, azaz nem lenni kímélettel magunk iránt...” Összeütközések villámai cikáznak tehát a Davičo-hősök feje felett, hiszen rendre nagy indulatú, kemény erkölcsű, konokság páncéljába öltözött emberek csapnak velük (és bennük) össze a körülményekkel: csak jövőt látó és jövőben gondolkodó hősök kényserülnek a csak jelenét élő világgal konfrontálódni. Davičónál azonban ezek a hősök valójában az álom és való keresztútján állnak, és az álmokra esküsznek a való ellenében szenvedélyes egyoldalúságuk keresztjét cipelve. Hogy összeütközésekbe sodródnak, természetes. Különösképpen, hogy Davičo szereti a jövő-metaforákat, s központi hősei mind ilyen metaforák — emberi valóságukban is. Az álmokat szó szerint értelmezik, jelenükkel elégedetlenek, türelmetlenek, a realitásokat tagadók. A szürrealizmusnak egykor kiénekelte vágymotívumai derengenek fel ezekben a regényekben ismételt, de már konkrétumokba, történelmi-társadalmi szituációkba ágyazottan.

Az írói figyelem és indulat útjai tehát *A dal* megírását követő húsz esztendőben érdekes és tanulságos művészi világ térképét rajzolják ki. Előbb a háború utáni, a felszabadulás és az újjáépítés évei képezik a regény-időt, majd a hatvanas években visszatér „történelmi” idejébe — abba a korszakba, amelyben a népfelszabadító háború és a szocialista építés hősei nevelődtek, és a harmincas éveket ábrázolja, melynek illegális harcai, börtönei a kommunisták nagy iskolái voltak. Ezt a kort széles hömpölygésű regényfolyamban ábrázolta, hogy megmutassa, hős-típusa hogyan is edződött megkínkoztatások, éhségstrájk, börtönélet, ideológiai küzdelmek és összeütközések körülményei között. Valójában azonban nem a kor, hanem a hősök belső világa érdekelte ezekben a regényekben is,

annak a „belső magnetofonnak” a hangjait hallgatta és jegyezte, amely, az író szerint, ott van mindegyik hős tudatában. Szüntelenül pszichoanalitikus tudatvizsgálatokat végez tehát, s ezekben ott kavargó a múlt emlékvilága és a jelenből a tudatba nyomult benyomások sokfélesége, képzelgések és valóság-üzenetek váltják egymást, a vágyott realizálódik, és a realitások oldódnak fel, válnak gondolat-párlatokká. Nem véletlenül szereti tehát a zárt szituációkat: regényfolyamának legsikerültebb darabja pedig, *A hallgatások* című, valójában nem más, mint főhősének egyetlen regényméretű belső monológja az eszmélet óráiban, a kínzások közötti szünetekben, a többinek ugyanakkor börtöncellák a színterei — mindenekfelett azonban az emberi tudat, amelyben a nagy társadalmi-történelmi küzdelem életet jelentő mozzanatai éppen úgy reflektálódnak, mint azok az ideológiai harcok, amelyeket Jugoszlávia kommunistái vívtak mind az osztályellenséggel, mind a frakciókkal a háború kitörése előtti években. Főhősei éppen ezért az eszme moralistái, s nagy monológusaikban a kor ideológiai-erkölcsi kérdéseinek dialektikája tárul fel.

Végső pontja-e Davičo művészi útjának ez a regényfolyam, melynek utolsó darabja, *A hazák (Zavičaji)* 1971-ben jelent meg? Új kötetei alapján úgy tetszik, ismét a költői kutatások következnek: azt a belső monológust látjuk ismét részeire hullottan, amelynek epikai teljességét regényeiben valósította meg, és az a szürrealista költői nyelv aktivizálódik, amelyben a „metaforizációk gyors folyamatai” elementáris erővel sodorták a képzelet mind újabb tájaira, a tudat mind mélyebb rétegei felé. A regény-gátak átszakadtak ebben a költőiségben, és a szavak, szójátékok áradata ostromolja határvonalait. Ennek az újabb költői kalandnak azonban már nincs módunk nyomába szegődni, s e pillanatban még az sem látszik, valóban új költői útról van-e szó, vagy a már elért költői eredmények reprodukálásáról csupán.

KOZMIKUS MAGÁNY

Egyén és közösség történelmi válsághelyzete

HÓDI SÁNDOR

Azokban a vitákban, amelyek arról folynak, milyen értelme van az emberi egzisztenciának a XX. század civilizációjában, központi helyet foglal el a magány mint a létélmény és/vagy a létezési mód problematikája.

Aligha tekinthető véletlennek ez a nagyfokú érdeklődés. Kétségtelen, a magányosság olyannyira jellemzőjévé vált életünknek a XX. században, hogy önmagában már ez a kínos létérzés is elegendő ok és alap, hogy magára vonja a gondolkodó ember figyelmét. A magány problematikája azonban a különböző ideológiai törekvések, filozófiai iskolák érdeklődésében többet takar a magányosság pusztán önmagában vett létélmény jellegénél: az emberi viszonyok egész kérdéskomplexumának, az ember mibenlétének, társadalmiságának kérdése feszül mögötte.

Ebből kifolyólag a magány jelenségét illetően igen eltérő koncepciókkal találkozunk. Mégis, egy dologban közös szinte valamennyi állásfoglalás: a magányossággal jellemezhető emberi létet egyaránt tragikusnak és abszurdnak látják.

A magány a civilizáció csődje. Az emberi lét lehető legnagyobb nyomorúsága, hiszen az ember lényege szerint közösségi lény, személyes kapcsolatainak gazdag viszonyrendszere lételeme, létének közege. A magányos ember voltában sérül meg, mert közösségét, önnön mivoltát meghatározó közegét veszti el.¹

¹ Hódi Sándor: Az öngyilkosság jelensége, Bölcsészdoktori disszertáció, Kézirat, 1974. 375. old.

A mai ember fő problémája „menekülni a magánytól, társra lelni, öncsalások és illúziók sovány vigaszt jelentő bűvészmutatványai mögé rejteni az egyedüllét kínját, rettegni és szorongani az elszigetelődéstől, a közönytől”². Ez tükröződik a mai irodalom és filmművészeti alkotásokban, „de ezek szólnak, jajgatnak, kiabálnak körülünk képzőművészeti és zenei alkotásaiból is”³.

A magányosság érzésének mindig szoros kísérőjelensége az élet értelmetlenségének, reménytelenségének érzete. A társadalmi közösségből való kiszakadás, az izolálódás, az élettér elvesztése szorongást és halálfélelmet indukál, beszűkíti a tudatot, megkérdőjelezi a létezés értelmét.⁴

Ennek a kérlelhetetlen igazságnak a felismerésével, tudatával nem lehet élni. Így az ember, létének ettől az alapvető tapasztalatától, állandóan menekülni próbál, — sohasem teljes sikerrel. Feledkeznek is bele bármennyire a lét látszólagosságába, banalitásaiba; dolgok, szölamok, illúziók tengerébe, a mindennapi élet kisszerűségeibe, az életnek ezt a hömpölygő hazugságát váratlan helyzetek, tragikus események szakítják meg, s feltárják ennek a létnek az abszurditását, rádöbbennek az élettél, emberekkel, társadalommal való azonosság látszólagosságára, — a magányosságra. A rádöbbenést követő szorongás csak fokozza a lét banalitásaiba, látszólagosságaiba való menekülést.⁵

Mi a magány? Objektív élethelyzet? Szubjektív létérzés? Ki és miért válik magányossá?

Akik ezekre a kérdésekre választ keresnek, igen eltérő magyarázatokkal szolgálnak, attól függően, hogy miként vélekednek általában az emberről, az egyén és a társadalom viszonyáról. De még a látszólag azonos világnézeti platform sem szavatolja e kérdéskörben a nézetazonosságot. Sok minden, amit mint „avult filozófiát” feladtunk, „modern pszichológia”, „modern szociológia” formájában jött vissza. Ezért lehetséges, hogy az elmagányosodást a magukat marxistáknak tartók is olykor különböző „Én-tipológiákból” kiindulva igyekezzenek megérteni, vagy „csoportdinamikával”, „inter-

² Csöreg Éva: *Eltűnő barátságok nyomában*, Világosság, 1971. 11. sz.

³ Uo.

⁴ Hódi Sándor: *Az öngyilkosság jelensége*, Bölcsészdoktori disszertáció, Kézirat, 1974. 382. old.

⁵ Heidegger M.: *Sein und Zeit*, Saale 1941; továbbá: *Mi a metafizika?*, Budapest, 1945.

akciókkal” magyarázni. Éppily divatos a magányosság okát a „kommunikáció és metakommunikáció zavarában”, „helytelenül kódoló percepciók készségben”, „rosszul működő visszajelentő mechanizmusokban” stb. keresni.

Ezek divatos fogalmak ugyan a pszichológiában és szociológiában, csak éppen az alapvető kérdésekben nem megyünk velük semmire. Mert metakommunikálhatunk és percipiálhatunk mi ahogyan akarunk, ha a létforma s a létformát meghatározó gazdasági-társadalmi viszonyok nem kedveznek a közösségi létnek, izolálódunk, magunkra maradunk. Más szavakkal, a „világban tévelygő” egyén belső élménye, magánya és idegensége nem szolgálhat alapul, kiindulópontul ennek a magánynak a megmagyarázásához. Mert a magányosság nem belőle, a „világban tévelygő” egyén belső világából következik, hanem a világból, amelyben tévelyeg.

Az egyén öntudata, éniük szubjektív átélése — így magányérzetünk is — másodlagos objektív helyzetünkhöz, létformánkhöz viszonyítva, mivel következmény. Ettől függetlenül az egyéni öntudat adekvát lehet élethelyzetével és a magányosság felismerése, a magány tudatosítása és létezésésként való megélése helyesen tükrözheti a társadalmi valóság atomizálódását. Nem szükségszerű azonban ez, mert a személyiség öntudata különösen bonyolult élethelyzetekben, konfliktusok közepette dezintegrálódhat is.

Ám nemcsak arról van szó, hogy az egyén hogyan vélekedik önmagáról, mennyire adekvát a személyiségében reprezentálódó világ. Az sem lényegtelen, hogy mi hogyan vélekedünk az egyed egyediségéről, különvalóságáról.

Mert vélekedhetünk úgy is — és általában a köznapi tudat szintjén úgy vélekedünk —, hogy az egyén egyediségét leszűkítjük „egy személynek önmagával való rendőrileg megállapított azonosságává... azzá, hogy egy egyén nem a másik”⁶. Ilyenformán az egyén „útlevélhivatali azonosságával” lesz egyenértékű, az egyszerűség véletlenszerűségével. Ez pedig azt jelentené, hogy a személyiség a közösségi léttől elszigetelt — elszigetelhető — valami, afféle „tisztán én” terméke. A valóságban azonban erről szó sincs. A személyiség nem azonos az egyének életének merő véletlenszerűségével. Mert az élet bár egyrészt személyes, másrészt be van sorolva a társadalmi munkamegosztás valamelyik ágába és az ahhoz tartozó, azzal járó

⁶ Marx—Engels Művei, Budapest, 3. köt. 436. old.

létfeltételek közé. Szó sem lehet tehát valamiféle a közönségtől elszigetelt öntökéletesedésről. Ellenkezőleg, a személyiség fejlődésének útja-módja és individualitása egybevág azzal, ahogyan a konkrét egyén részt vesz a társadalmi életben, ahogyan társadalmilag cselekszik, viselkedik. A személyiség igazi, kitüntetett jellemzője így végül is a munka. „Ahogyan az egyének életüket megnyilvánítják, olyanok ők maguk. Az tehát, hogy mik, egybevág termelésükkel, mind azzal, *amit* termelnek, mind pedig azzal, *ahogy* termelnek”⁷.

Tőkés termelési és társadalmi viszonyok közepette minden emberi erőfeszítés — beleértve az ember izmait, agyát, képességeit, érzékelésének módját és kulturális értékeit — a profittermelés függvényévé, vagyis ugyanazzá válik, mint amilyenek a piacon levő egyéb áruk. Ez aztán továbbmenően oda vezet, hogy az összes emberi viszonyok, tehát az ember személyes kapcsolatai is dologiasult formát öltenek, és a tőkés adásvételi viszonyokra jellemző mennyiségi csereformára redukálódnak, illetve amelyeknek ilyen formában nincs már, vagy nem lehet jelentősége, azok elsorvadnak és megszűnnek. A közvetlen személyes viszonyok egy része ugyanis lényegéből fakadóan nem ölthet anyagi csereformát, szerelmet csak szerelemre, bizalmat csak bizalomra, barátságot csak barátságra lehet cserélni. „A csereérték elvont, anonim hordozójának ereje, a pénz ereje álszemélyiségeket hoz létre, pszeudokapcsolatokat alakít ki az emberek között — és ezzel ténylegesen mindennemű valódi emberi viszony tagadását jelenti”⁸. Minden kapcsolatforma csak az emberi érintkezés látszatát adja, valójában az ember embertől való elidegenülésének, elkülönülésének kifejezése. Ez a magányosság oka és társadalmi alapja.

Az elidegenült viszonyokból, eldologiasult állapotából, magányosságából az egyén nem szabadulhat ki pusztán azáltal, hogy egyedileg tiltakozik ellene, hogy egyénileg megkísérli az alkalmazkodást, mert ezek a kísérletek az önfelszabadításnak csupán fiktív formái. Csak az elkülönült, atomizált és a közösségi létből kitzasztott egyének egyesülése teremthet olyan civilizációt, amely a közösségi lét keretei között biztosítani tudja a személyek szabad fejlődését, kibontakozását.

⁷ Uo., 23. old.

⁸ Jaroszewski T. M.: Személyiség és közösség, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 105. old.

Erre történtek és történnek is kísérletek. A történelem során mind ez ideig azonban csak látszólagos közösségekbe egyesültek az egyének — állam, nemzet, vallás stb. — olyan közösségbe, amely „mindig önállósította magát velük szemben”⁹, idegen hatalommá vált, amely minden esetben az egyéni lét érdekeinek és értékeinek feladását követelte meg egy „magasabb”, elvont „eszmeiségért”. Az egyéni létnek szabad fejlődést, tág lehetőséget csak valódi közösség nyújthat, olyan közösség, amelyet az egyének szabad társulásukkal hoznak létre.

A tőkés társadalmi viszonyok megdöntése, a strukturális, politikai és gazdasági forradalom teremti meg a reális feltételeket a személyiség fejlődése, illetve a közösségi lét kialakulása számára. Ezek a feltételek azonban önmagukban még nem jelentik egyszersmind sem a személyiség megvalósult emancipációját, sem a közösségi lét létrejöttét. Fontos ezt tisztán, világosan látnunk, mert az egyén és közösség problematikája bonyolulttá válhat szocialista társadalmi viszonyok közepette is. És ha éppoly méreteket ölthet a magányosság, mint tőkés társadalmunkban, „nem kell ezt szent rémülettel tagadni”¹⁰, mert csak zavarja a tisztánlátást.

Szubjektív és objektív okok egyaránt közrejátszanak abban, amiért nincs teljes nézetazonosság marxisták között az egyén és közösség meglévő problémáinak jelentőségét illetően. A marxizmus klasszikusainak irodalmi hagyatékában fellelhető ide vonatkozó gondolatmenetek, utalások, megfogalmazások, sajátos válogatással és súlypontozással, igen eltérő interpretációkra találtak az emberről, társadalomról és a történelemről alkotott elmélet egészét és dialektikáját tekintve. A szemléletbeli és érdekellentétbeli különbségek mellett, e korra jellemző viharos tudományos-technikai és társadalmi-politikai változások is nagy mértékben éreztetik hatásukat. Ezek a változások ugyanis nem kis mértékben vonják el a figyelmet, a társadalmak anyagi és szellemi erejét, mert „fontosabbnak”, „előbbvalónak” tűnnek az egyén és közösség kérdéseinél. Azt is mondhatnánk, egyszerűbben fogalmazva és nevéen nevezve a dolgot, hogy a világ fokozódó militarizálódása árnyékot vet minden téren és szempontból az egyéni lét gondjára-bajára.

A szocializmus ideológiai ellenfelei természetesen kihasználják az

⁹ Marx—Engels Művei, Budapest, 3. köt. 38. old.

¹⁰ Csöreg Éva: Gondolatok a magányról, Világosság, 1970. 3. sz.

ily módon érzékennyé, sebezhetővé vált pontot. „Minden bizonyíték nélkül azt állítják — írja Szpirkin —, hogy az új társadalom elnyomja az embereket, hogy ebben a társadalomban az ember nem maga dönt, választ, hanem kész, minden konkrét szituáció számára érvényes sablon alakjában kívülről kapja a döntéseket.

Ezeket a rágalmakat maga az élet leplezi le — írja, majd hozzát teszi: — A szocialista társadalom minden egyén előtt szélesre nyitja a teret, hogy kifejtse erőit és kezdeményezőképességét”¹¹.

Szavak, amelyek mögött nincs kellő fedezet. A „befejezett humanizmus” látszatát kelteni, s ezt az illúziót megvédeni mai körülmények közepette igen nehéz. Nem arról van szó, hogy nem lehetünk, hogy nem kell büszkének lennünk a szocialista társadalmak óriási sikereire, hogy az alapvető fontosságú emberi viszonyokban nem humanizáltuk volna az emberi létet, csak arról van szó, hogy az egyén és közösség viszonylatában az öröklött ellentmondásokat nem tudtuk még teljesen felszámolni. Tehát „a sajátos egyéniség és a történelmileg konkrét munkásosztály belevesz a 'dolgozói tömegek' kategóriájába: az individuum beleolvad az absztrakt közösségbe, mert a közösség nyilvánvalóan nem integráisan emberi, hanem politikai és adminisztratív közösség, mert benne a viszonyrendszer az individuumok felett és ellenük áll”¹² még. Az emberek tényleges közössége helyett a maga bürokratikus apparátusával, a dolgozók „nevében” az állam hegemoniája áll.

Közösségi lét nem valósítható meg deklaratív, külső adminisztrációs eszközökkel, sem pedig a személyiség részleges „önfeladásával” valamely „felsőbb cél” érdekében. A közösségi lét formálásának útja és módja is abban nyilvánul meg, hogy lehetővé tesszük a konkrét emberi egyén számára mind a társadalmi makrostruktúrák — politikai és gazdasági viszonyok —, mind a társadalmi mikrostruktúrák — foglalkozási és helyi struktúrák — formálásában való tevételes részvételt, ha hozzásegítjük közvetlen, személyes emberi kapcsolatainak humanizálásához.

Mert hiába nyilvánítjuk ki az ehhez való jogot és szabadságot, s hiába tekinthető ez bizonyos szempontból igaznak, ha maga a

¹¹ Szpirkin A.: Tudat és öntudat, Kossuth Könyvkiadó, 1974., Budapest, 358. old.

¹² Prvoslav Ralić: Az elárult forradalmi humanizmus (A dogmatizmus mint ellenforradalom /7/), Kommunista, Magyar Szó melléklete, 1976. jan. 18.

társadalmi lét adott formájában mégsem kedvező a konkrét kivitelezés síkján. Példával illusztrálva, hiába adott a barátok, társak szabad megválasztása, ha termelési viszonyaink által megszabott helyünk, körülményeink nem kedveznek időben, pénzben, térben stb. a személyi kapcsolatok fenntartásának, folyamatos ápolásának.

Az új társadalmi viszonyoknak meg kell szüntetniük a konkrét egyének életét elszemélytelenítő viszonyokat. Ennek érdekében minden politikai és gazdasági célnak elsősorban azt kell szolgálnia, hogy lehetővé váljék az egyéni döntés azokról a viszonyokról, amelyek az egyént más egyénekkel összekötik, azokról a viszonyokról, amelyek meghatározzák szabadságának és társadalmi integrációjának kereteit.

Marx az emberi elidegenedettséget minden formájával kapcsolatban világosan megfogalmazta állásfoglalását: „A társadalmi életfolyamatoknak... alakja csak akkor veti le misztikus ködfátylát, amikor majd mint szabadon társult emberek terméke, ezek tudatos, tervszerű ellenőrzése alatt áll”¹³. Csak ennek szellemében eljárva remélhető, hogy megszüntethetjük a magányt, az ember történelmének legnagyobb paradoxonát.

¹³ Marx—Engels Művei, Budapest, 28. köt. 81. old.

DOKUMENTUMFILM ÉS VALÓSÁG

LÁDI ISTVÁN

Az ismét terebélyesedő rövidfilmművészetünk törzsét képező dokumentumfilm az idei belgrádi szemlén az alkotók örök dilemmáját vetette fel újra: hogyan ragadják meg a valóságot, hogy sem a művészi transzponálás kívánalmait, sem magát a valóságot ne hagyják cserben. Ezt a buktatót a rendezők nagy része úgy kerülte el, hogy a művészi átlényegítésben tett kisebb-nagyobb engedményeket.

A dokumentumfilmesek a valóság feltárásában elsősorban az emberre irányítják figyelmüket, és igyekeznek minél hitelesebben bemutatni társadalmi helyzetét, mindennapjait, életének kisebb-nagyobb problémáit, gondjait örömeit, mindazokat a kérdéseket, amelyekkel a magánéletben és a közéletben meg kell birkóznia gyorsan változó és egyre összetettebb világunkban. Az alkotók újra a mindennapok életében keresik és fedezik fel mondanivalójukat. Ennek a mondanivalónak a megformálása azonban gyakran a tényközlés szintjén marad, tehát elsősorban tájékoztat, és csak kivételes esetekben érzékelteti a hétköznapiok drámáját, amelynek bemutatását Robert Flaherty legfontosabb feladatának tekintette.

E dráma bemutatásának és az egyszerű informálásnak két szélsőséges példája Živko Nikolić *Ablak* és Vukoman Milovanović *A szabadság nevében* című filmje. Nikolić kifejezési eszközeiben a legigényesebb, az esztétikai szempontokat egy pillanatra sem mellőzi, a képeket szinte képzőművészeti elvek alapján komponálja, ügyelve a fény-árnyék gazdagságára és kifejezőerejére, hogy minél jobban kidomborítsa az elmaradott környezetben élő asszony sorsát, Milovanović pedig egyszerűen tényeket regisztrál, és a katonai parádéről készült felvételekben magának a felvonulásnak a lenyűgöző voltával

igyekeznek hatni a nézőre, úgyhogy csupán a gondosabban készült híradó színvonalán marad.

John Grierson a művészi megformálás és az esztétikai normák mellett szállt síkra, amikor azt mondta, a dokumentumfilm elve csupán annyit kíván meg az alkotótól, hogy bármilyen eszközzel, minél gazdagabb megfigyelőkészséggel és fantáziával vigye vászonra a korunkat foglalkoztató kérdéseket. Szerinte ez a vízió lehet közönséges riport is, de megfelelő művészi színvonalúnak és költségzetel telítettnek kell lennie, ami az alkotó luciditásától függ.

Nikolicé túllép Grierson koncepcióján, s az alkotói beavatkozást a maximumig fokozza, úgyhogy műve már eléri a dokumentumfilm és a kisjátékfilm határát. Milovanović pedig meg sem közelíti Grierson dokumentumfilmről alkotott szemléletét.

A fokozott esztétikai igényességre az *Ablak* című filmen kívül alig akad példa az évi produkcióban, annál több az egyszerű tényrögzítés, amelyben nem jut kifejezésre a rendezői állásfoglalás a témával, illetve a mondanivalóval szemben. Az olyan film, amely az élet vizsgálatában a felületet szemléli, lényegében semmit sem tár fel, nem kutatja a valóságot, megelégszik a kisebb-nagyobb epizódok regisztrálásával vagy közhelyek illusztrálásával, tehát még az igényes flimpublicisztika színvonalát sem éri el minden esetben, sokszor a híradó mércéjével sem mérhető.

Ezek a mai tárgyú filmek tematikai gazdaságuk ellenére is egyoldalúan mutatják be valóságunkat. A falusi életről, a műemlékekről, festőkről, írókról, elemi csapásokról, öregekről, betegekről, kihalt mesterségekről, a természetről szólnak, néha a városi életről és a munkásokról is. Társadalmi életünk számos megnyilvánulása, a hétköznapok sok-sok problémája, alkotóink felvevőgépeinek látószögén kívül marad, úgyhogy ezek a filmek noha a valóság felé fordulnak, paradox módon mégsem tudunk meg belőlük sokat azokról a dilemmákról, amelyek nap-nap után élénk tornyosulnak, amelyeknek megoldásától függ társadalmunk további fejlődése. Az öngazgatásért vívott mindennapos harc, a szociális problémák és mindazok a kérdések, amelyek társadalmunk fejlődését serkentik vagy gátolják, nagyrészt hiányoznak filmjeinkből. A rendezők érzékenysége mintha eltompult volna. Környezetüket nézik, és nem látják, elmerülnek a részletekben, és nem veszik észre az egészet, a jelentős és a jelentéktelen szelektálásában a könnyebb ellenállás vonalát választják, s különféle megalkuvásokat tesznek. Ez annál

inkább szembetűnő, hisz, mint említettem, jórészt csupán tényeket rögzítenek, anélkül, hogy művészi átlényegítésre törekednének.

A tények puszta rögzítésének pedig akkor van értelme, ha elég jelentős eseményt, jelenséget vagy az élet megismételhetetlen pillanatait örökíti meg, olyasmit, ami mond valamit egy korszak embe-réről és környezetéről. Egyébként értelmetlenné és feleslegessé válik. A jobbik esetben megrendelt filmmé. Szergej Drobasenko követke-zetését, hogy az életből merített anyag megválasztása és általánosí-tása a dokumentumfilm alkotásának a lényege, nagyon sok rendező megszívlelhetné. Önmagában véve azonban ez a válogatás sem ele-gendő, ha a rendező nem alkotói módon, hanem rutinfeladatként közelíti meg a témát. Ez esetben a legjelentősebb mondanivaló is hatását veszti. Így vált Bogdan Žižić *Az első munkástanács* című filmje csupán egy gyár illusztrált történetévé, amely a legkevésbé sem tudja érzékelteni az új korszakot nyitó esemény társadalmi jelentőségét.

A kritika hiánya nemcsak az életből merített anyag megválogatá-sában mutatkozik meg, hanem maguknak a filmeknek is jellemzője. Ennek pszichológiai okát Milutin Čolić, a *Politika* kritikusa az előzményekben látja. „A megtorpanás időszaka volt ez, amikor fel-mérésre, önvizsgálatra került sor, az általános számvetésre, s kide-rült, hogy egyes tételekben rettenetes a hiány, és az objektivitás mint a művészeti erkölcs legfontosabb mércéje nagy kísértésbe esett. És fordítva, amikor ennek következtében a gyorsan kimondott szó vette át a döntőbíró szerepét, ami szintén kísértés, csakhogy ellen-kező előjelű...” Az alkotók e két véglet között keresik az utat, de még nagyon bizonytalanul, s nyilván ez az oka, hogy a középszer ilyen arányban tudott kifejezésre jutni. A középszer pedig még vé-letlenül sem akar kockáztatni semmit, s inkább vállalkozik a szé-pítésre, vagy ahogy a filmmunkások szakmai tribünjén nemrégiben Belgrádban az alkotók mondták: a lakkozásra.

A művészetben, így a filmművészetben is, nem az alkotás szüle-tésének a körülményei, hanem maga a mű a legfontosabb. Dokumen-tumfilmjeinkből néhány kivételt leszámítva szinte teljes mértékben hiányzik az építő jellegű bírálat. Pedig az objektivitás szempontjából ez ugyanolyan fontos, mint amennyire káros és elítélendő a rosszindulatú kritika. Ehhez azonban a rendezők határozottabb ál-lásfoglalására, nagyobb fokú magabiztosságára van szükség. Ennek nyomai ugyan már felfedezhetőek, ami biztató ugyan, de még távol-

ról sem kielégítő. Az építő jellegű kritikai szellem ugyanis nem bontakozhat ki pusztán a tények regisztrálásában. Művészi elmélyülés, a valóság tanulmányozása, inventív hozzáállás, a kutatószellem, az ismeretlen feltárása, a sablonok, a rutinos gondolkodásmód elvetése a feltétele.

Mindez látszólag ellentmondásban van azzal, amit írásom elején mondtam. Az évi produkcióban azonban szerencsére akadnak olyan alkotások is, amelyek nem a kompromisszumok jegyében születtek. Filmek, amelyeknek alkotói „meglátták a valóság legjellegzetesebb jelenségeit, s a legdrámaibb és legszembetűnőbb pillanatában rögzítették”, és ezt a montázsasztalon átgondolt egészé formálták. Az említett két koncepciópólus: Nikolić és Milovanović műve között találta meg a művészi transzponálás és a valóságábrázolás egyensúlyát, például, Sztole Popov *Ausztrália, Ausztrália* című egész műsort betöltő műve, Krsto Papić riportja, a *Charter-repülés No...*, Vicsek Károly *Teszt*, Jože Pogačnik *Sarabande a 17. regimentnek*, Zlatko Lavanić *Raiko Maksim egy napja* című filmje... Ezekben a művekben ott parázslik vagy izzik a mindennapok drámája, ezek azok a filmek, amelyek „feltárják a mindennapiság jelentőségét”, ahogyan Lindsay Anderson, az egykori angol Free Cinema tagja annak idején megfogalmazta. Akárcsak Živko Nikolić műve, ezek az alkotások és még néhány film is az ember sorsáról nem közhe-lyek ismételtetésével szólnak. Olyan produkciók, amelyek a dokumentumfilm eredeti forrásaihoz tértek vissza, amelyek mondanak is valamit az emberről és napjaink világáról, s így képesek közvetítő szerepet betölteni az élet, a valóság és a néző között.

Nyilván az ilyen filmekben látja Vatroslav Mimica azt a törekvést, amelyet optimista hullámnak nevezett egyik nyilatkozatában, s így jellemzett: nem naiv, de nem is tudománytalan ideológiájú, hanem autentikus, ihletett, reményt keltő, nemcsak a filmen, hanem a hisztériával és dühvel elárasztott világban is. „Ez a hullám arra utal, hogy Beckett műve, A játszma vége után a játszma nyilvánvalóan nem fejeződött be és az emberek új játékszabályokat keresnek.”

EGY KÖRKÉRDÉS ANATÓMIAI VÁZLATA

BOSNYÁK ISTVÁN

A 7 *Napban* nemrég zárult Fekete Elvira tíz interjúból álló sorozata*, melyet a jugoszláviai magyar irodalom — megítélése szerinti — „legjelentősebb és legtermékenyebb prózaíróival” készített. A sorozatban helyet kapott ezenkívül a Forum Könyvkiadó főszerkesztőjével folytatott beszélgetés is.

A szerző sorozatzáró megjegyzése szerint a körkérdés „az itteni irodalmi élet jelenségeire, ezerarcú problémáira igyekezett, az interjú műfajának lehetőségein belül, választ keresni”. Maguk az interjúk viszont arról tanúsítanak, hogy a szűkebb értelemben vett *irodalmi élet* jelenségei mellett a kérdések és válaszok még két nagy problémakört is átfogtak, ti. *szépprózánk és kritikánk* jelenlegi állapotát is „diagnosztizálni” akarták.

Már csak e tág, hármasság problematika miatt sem tűnik fölöslegesnek, hogy a mintegy félszáz kérdés, és ugyanannyi válasz labirintusán végighaladva, elemeire bontsuk és összegezzük a fölvetett problémákat, nézeteket és ítéleteket. Irodalmi életünk, szépprózánk és kritikánk *egyik* lehetséges „anatómiai vázlatát” kapjuk meg ugyanis ily módon, s persze, magának a körkérdésnek a hasonló vázlatát is. Más szóval, elemző összegezésünk során nemcsak a körkérdés egészéből összeállt diagnózisra korlátozódunk, hanem szeretnénk megadni egyúttal e diagnózis — természetszerűen személyes, egyedi, egyéni, tehát vitatható — diagnózisát is.

Eközben, természetesen, magunk sem zárkózunk el a polémiától, hisz föltehetően a körkérdés is evvel a szándékkal készült. „Irodalmunkban már

* *A legnagyobb regény csakis a faluról szólhat* (Interjú Németh Istvánnal), 1975. nov. 21., 18. p.; *Az osztályöntudat hatóerejével alkotni* (Urbán János), 1975. nov. 28., 13. p.; *Kritikus kritikájáról* (Brasnyó István), 1975. dec. 12., 18. p.; *Politikamentes irodalomban nincs tisztesség* (Burrány Nándor), 1975. dec. 19., 18. p.; *Az angazsáltság mindig újból megvalósítandó terv* (Gion Nándor), 1975. dec. 26., 18. p.; *Irodalmunk szembesítése az élettel elkerülhetetlen* (Bogdánfi Sándor), 1976. jan. 9., 16. p.; *Harmonikus viszony író és olvasó között* (Fehér Kálmán), 1976. jan. 16., 16. p.; *En az iróniára szavazok . . .* (Koepeczky László), 1976. jan. 23., 16. p.; *A kritikaolvasást is meg kell tanulni* (Varga Zoltán), 1976. jan. 30., 16. p.; *Az emberi magatartás osztályrésze* (Herceg János), 1976. febr. 6., 16. p.

hosszabb idő óta a szürke, egyhangú hétköznapi »zavartalan« csendjét éljük — állapítja meg Fekete Elvira a sorozat bevezetőjében, s utolsó kérdéscsoportját is áttekintve, a lezárt sorozat távlatából nézve egészen nyilvánvalónak látszik, hogy körkérdésével épp ezt a „csendet” akarta megbolygatni, fölkavarni.

Annak ellenére, hogy irodalmunk közelmúltját és jelenét a magunk részéről közel sem tudjuk ilyen idillikusan egyhangúnak és békeségesnek, ezt a szándékot *önmagában* mindenképpen és csakis méltányolni tudjuk. Azt valljuk ugyanis, hogy az állóvíz-felületű irodalmi élet, az esztétikai és eszmei eklekticizmusra valló „békesség”, a rossz emléktű „kisebbségi egység”-re asszociáltató párbeszédhiány — amennyiben *csakugyan* jellemzővé és uralkodóvá válna — nem szolgálhatná mai irodalmunk haladásának az ügyét.

I. A KÉRDÉSFÖLTEVÉS METODOLÓGIÁJA

Mindig szálni való az olyan interjúvoló, aki kérdéseiből kitetszően magától az alanyától várja el a problémák megfogalmazását, fölvetését is, miközben passzívan vitteti-vonszoltatja sápadt, egyénietlen, tétova „magánvéleményét”, abban a jól látható reményben ringatózva, hogy beszélője majd csak „kiköt” valahol . . . Fekete Elvira kérdéseinek egy része azonban nem ilyen, ti. kiolvasható belőlük, hogy föltevőjüknek egy-egy részproblémával kapcsolatban mi a saját szilárd nézete, elképzelése, fölfogása. Ezek a kérdései az írástudói tisztesség tekintetében is a legkorrektebbek és legszimpatikusabbak, hisz arról tanúskodnak, hogy szerzőjük vállalja a *nyílt* kiállást, saját *kendőzetlen* véleményének „kipakolását” az irodalmi közvélemény és újságolvasó publikum előtt, vagyis nincs szándékában megbújni a körkérdés alanyainak véleménye mögé. Az ilyen kérdéseket aztán az olvasó még akkor is viszonylag nagyobb rokonszenvvel fogadja, ha egyébként — tartalmilag — egyáltalán nem ért velük egyet.

Fekete Elvira kérdéseinek másik — sajnos, nagyobbik — része azonban nem ilyen. Ezekben is ott van ugyan a kritikus magánvéleményének határozott nyoma, de ez a személyes vélemény ezúttal burkoltan, köntörfalazó ügyeskedéssel s azzal a jól érezhető szándékkal fogalmazódik, hogy nevezze csak néven a gyereket az alany, miért nevezzen meg én, a kérdező . . . Ha a didaktikához, illetve a módszertanhoz folyamodnánk műszóért, akkor azt is mondhatnánk, amolyan „irányító kérdések” ezek, amelyek leginkább az alsós nebulókkal való foglalatosság, különösképpen pedig az ún. „kérdeve kifejtő módszer” esetében bizonyulnak hálásnak.

A körkérdés résztvevői közül azonban, szerencsére, csak kevesen s csupán néhány mondat erejéig hagyják magukat a kritikus által *ily módon* vezetni és befolyásolni. Ennek következtében az „irányító kérdéseknek”, illetve az általuk demonstrált „kérdeve kifejtő módszernek” az lett a —

logikus, természetszerű — sorsa, hogy a kérdezettek nem el-, hanem általában *visszamondták* a leckét, olyan kritikái többlettel telítve, amelyet a föladó esetenként aligha várhatott. Sőt, olykor-olykor maga a kérdésföladó kapott a kérdezettől egy-egy új, megtanulandó irodalmi leckét, holott nem mondható, hogy a kritikus nem igyekezett írónk kedvében járni. Ellenkezőleg, az ilyen esetben természetszerű szakmai kedvesség és hivatali udvariasság határait túllépve, sorozatát teletűzdelte olyan frázisos superlatívuszokkal, amelyek olykor még a legminimálisabb jó ízlést is sértették. Urbán Jánosnak pl. azzal akart kedveskedni, hogy ő „a kutatómunkát igénylő népszerű történelemírás [...] egyik legkiválóbb művelője”; Brasnyó Istvánt egyszerűen „előléptette” a Symposion-nemzedékből, s a középnemzedék (!) „egyik legtermékenyebb alkotóegyéniségének” titulálta; Burány Nándor előtt így tisztelgett: „Őn egyike azoknak a ritka íróknak, akik az angazsált irodalmat hangsúlyozottan művelik”; Bogdánfi Sándort, „mint a jugoszláviai magyar irodalom egyik legsokoldalúbb alkotóját”, arra is emlékeztette, hogy *Bűnösök* c. drámájával egyedüli sikert ért el drámairodalomunkban s a népszerű irodalom művelése terén általában is „úttörő munkát” végez; Kopeczky Lászlót megdicsérte, hogy szerkesztői teendői miatt sokat utazik ugyan Szabadkáról Újvidékre, ám mégis Szabadkán marad, sohase kési le a Szabadkára visszainduló vonatot; Gion Nándort arra emlékeztette, hogy „prózaíróink közül csak kevesen tudnak olyan népszerűsége szert tenni, mint Őn”; Varga Zoltánt azon „kevés kivételt” képező kritikusaink közé sorolta, akik mentesek a csoportérdekektől, a nemzedéki részrehajlástól és a zsargonnyelv hajszolásától; Herceg Jánosra azt a semmitmondó általánosságot olvasta rá, hogy „az idősebb nemzedék egyik legrangosabb képviselője” ... Íróink közül még Németh István járt a legjobban, ti. megúsza avval a viszonylag legkonkrétabb, az „egyik”-es superlatívuszoktól mentes minősítéssel, hogy ő a „közismert falujáró” ... Íróink jó ízlését és hiúsággal nem gátolt kritikizmusát dicséri, hogy mindezen „legkiválóbb”, „legtermékenyebb”, „ritka”, „legsokoldalúbb”, „úttörő”, „kevés kivételt” képező „legrangosabb”, „közismert” közhely ellenére is gyakran „visszadobták a labdát” a kedveskedő kritikuskőnek.

Erre pedig objektíve csakis azért kerülhetett sor, mert az interjúvoló szuggesztív, nyíltan vagy rejtetten tendenciózus kérdései nagyon sokszor ellentmondtak irodalmi életünk, szépprózánk és kritikánk jelen valóságának, valóság-anyagának. Egységben szemlélve a föltett kérdéseket és sugallatokat, az a benyomásunk, hogy nemcsak egy feltétlenül szükséges, a kritikus munkában nélkülözhetetlen *konceptióról* tanúskodnak, hanem egyúttal egy üveglábon álló *prekonceptióról* is, mégpedig igen egyértelműen és árulkodóan.

E prekonceptiót az alábbiakban elemeire bontva, vagyis a jelzett hármas témakörre vonatkoztatva kíséreljük meg tetten érni és vázlatosan elbírálni.

II. IRODALMI ÉLETÜNK „KÖRKÉPE”

Amint már jeleztük is, a körkérdés eredeti intenciója az volt, hogy az interjú műfajának lehetőségein belül választ keressen „az itteni irodalmi élet jelenségeire, ezerarcú problémáira”. A szó *szűkebb értelmében* vett irodalmi életet ebből az ezerarcú problémaszövevényből a kritikus nyílt és köntörfalazó nézetei s néhány írónk nézete szerint is a következők jellemzik:

● *Irodalmi orgánumaink* a szépirodalom, valamint az író—olvasó viszony továbbfejlődésének az akadályaiává lettek. — Fekete Elvira ugyanis ezt írja a sorozat bevezetőjében: „A folyamatos szépírói munkát nagyban nehezíti az is, hogy két irodalmi folyóiratunk már hosszabb ideje zilált állapotban van, és rendszertelenül jelenik meg. Ugyanakkor a vajdasági sajtó irodalmi mellékletei sem problémamentesek. Szerepük az író és olvasó szempontjából csak az alapos kritikai mérlegelést követően válhat teljes értékűvé.” Ehhez röviden csak azt fűznénk hozzá, hogy bár a körkérdés beindításakor két folyóiratunk, az *Új Szimposion* és a *Híd* csakugyan rendszertelenül jelent meg, nem értjük, mit akar jelenteni az, hogy ugyanakkor „már hosszabb ideje zilált állapotban” is vannak... Lapjaink irodalmi mellékletei pedig persze hogy nem „problémamentesek”, ám a rossz mellett hogyhogy nem ötik a kérdésfeltevő szemébe a jó is: például a *Magyar Szó* irodalmi, művelődési és kritikai melléklete.

● *Íróegyesületünk* nem működik elég hatékonyan. — Bár a kritikus ennél a kérdésnél elállt a „kérdve kifejtéstől”, Brasnyó Istvántól megkapta a (pre)konceptiójába — mint látni fogjuk — szervesen beillő választ: „Az íróegyesület, mai állapotában, tudtommal semmiféle tevékenységet nem fejt ki. Természetesen, az egész társadalom szempontjából hasznos tevékenységre gondolok.” S míg Brasnyó szerint ezen nem nehéz változtatni, Urbán János már azokat az akciókat is felsorolta, amelyek az elmúlt években sokat és sokszor joggal bíralt íróegyesületben e változás szellemében fogantak.

● Kétség fér a *kommunista íróaktíva* „minden vonatkozásban” való „kezdemenyező-erejéhez”. — A kérdező ezen, Urbán Jánoshoz intézett „kérdve kifejtése” megkapta a maga adekvát, mindennemű irodalmi szektárástól éberül óvó negatív választát: „A KSZ vajdasági státútumában meghatározták a kommunista aktívák helyét, szerepét, vagyis, az aktívában tevékenykedő KSZ-tagok kötelezettségét és feladatát. Az aktíva munkája összhangban van a JKSZ politikájával, és ezzel az is megfogalmazást nyert, hogy mi a kommunista író aktíva feladata és szerepe. *Semmi esetre sem az, hogy átvegye az íróegyesület szerveinek a feladatát, munkáját.* [...] *A kommunista írók nem az íróegyesületre tartozó gyakorlati munka*

kérdéseivel foglalkoznak, hanem osztályszempontok alapján mérlegelik az irodalom helyzetét és harcolnak az öngazgatási szervezetekben a határozatok megvalósításáért." (Kiem., mint a továbbiakban is, B. I.)

● Irodalmunkban „privát jellegű csoportosulás” helyettesíti a „közöségi érdekű tömörülést” és „gátolja az írók erőteljes kibontakozását”. — Noha e tétel a maga teljességében a kritikánkkal kapcsolatos (pre)konceptióban érvényesül, a kérdező a szűkebb értelemben vett irodalmi élet „higiénijája” tekintetében is eltúlzott szerepet tulajdonít neki. A kérdezettek erre jórészt rá is világítottak. Gion Nándor például a szuggeráló kérdésre, hogy „van-e csoportosulás a jugoszláviai magyar irodalomban és kritikában, s ha igen, ez mennyiben gátolja az írók erőteljes kibontakozását”, azt felelte, hogy van, de *a csoportok jelentőségét és hatását tekintve már kétséges a létezésük*, amiért is úgy hiszi, „*néha többet beszélünk róluk, mint amennyien vannak*”. S szellemesen, diszkrét iróniával hozzáfűzte: „Mellesleg nemrég engem választottak meg egy nagy csoport, a Vajdasági Íróegyesület titkárává, avval az elsődleges céllal, hogy erőmhöz mérten segítsék mindenféle csoportszigetelőds felszámolásában. Nagyrészt a »csoport« érdekében.” Amiből az a ki nem mondott konklúzió következik, hogy *önmagában nem minden „csoport” káros*, hanem csupán akkor, ha *elszigetelődik*, s naiv dolog lenne egy irodalmat az atomizált individuumok, a semmiféle eszmei és esztétikai irányzathoz nem tartozó, quasi az irodalmi áramlatok „föltött” lebegő „szabadúszók” mechanikus összességként elképzelní... S még Brasnyó István is — akinek azt sugallta Fekete Elvira, hogy „a közösségi érdekű tömörülést még mindig a privát jellegű csoportosulás [. . .] helyettesíti” —, noha jórészt elfogadja a sugallatot, sőt „a liberalista politikai korszak szüleményei”-nek minősíti a csoportosulásokat, maga is úgy véli, hogy *ezek „nem játszanak többé szerepet művelődési életünkben”*. Amiből a sugallatnak nemcsak az affirmálása, hanem hallgatólagos árnyalása is kitetszik, hisz szerzőnk nem azt állítja, hogy a csoportosulások „privát jellegűek” voltak, hanem olyanok, amelyeknek egykor általános — művelődési életünk egészében is — szerepe volt.

● A fentiek kontextusában egyértelmű jelentést kap az Urbán Jánosnak föltett kérdés is: „Voltak-e munkagátló vitás kérdések a jugoszláviai magyar irodalomban, s tisztázódtak-e ezek a pártlevél megjelenése utáni időszakban?” Urbán János válaszából kitűnik a kérdés burkolt tendenciája, nevezetesen az, hogy mögötte, is némi túlbuzgóság és szektás türelmetlenség lapul. „Voltak, és téves lenne azt hinni, hogy ma nincsenek. Persze nemcsak a jugoszláviai magyar irodalomban, hanem más nemzeti és nemzetiségi irodalomban is voltak munkagátló kérdések” — mondta Urbán János, s miután részletesen szólt a pártlevél utáni bíráló/önbíráló folyamat eredményeiről és fogyatékoságairól, még egyértelműbben óvott a szektás túlkapasoktól: „*Nincs semmi szükség szépíteni a mai helyzetet, de semmi ér-*

telme a kapkodó, megfontolatlan indulatoknak. Önigazgatási rendszerünk minden olyan alkotónak, aki nem kerül ellentétbe alkotmányunkkal, lehetőséget nyújt, hogy tehetsége, képzettsége alapján alkosson, munkálkodjon. Ezt egyszerűen úgy fogalmazzuk meg, hogy az írónak megvan az alkotói szabadságuk, de azt nem szabad a szocialista társadalom dolgozói ellen felhasználniuk."

III. SZÉPPRÓZÁNK „DIAGNÓZISA”

● Szépprózánk egyik legfőbb hiányosságát Fekete Elvira a *témaszegénységben*, közelebbről pedig a *falú-, illetve a paraszt- és munkásélet elbanyagolásában* jelölte meg. Már a sorozatbevezetőben leszögezte: „A jelenlegi vajdasági falusors szépirodalmunk térképén például még mindig fehér folt, de nem tudunk olyan művekről sem, amelyek a munkásélet és a jellegzetes honi létformák hiteles, átfogó, esetleg szociográfiai igényű feldolgozásával kísérleteznének.” S Németh Istvánnak is azt sugallta, hogy „adósai vagyunk még a vajdasági faluélet ábrázolásának”, s annak a véleményének adott hangot, hogy „irodalmunk egyik legfőbb kérdése a »parasztkérdés« . . .” Brasnyó Istvánnak aztán e hiányérzetet már ismét kitérítve sugallta: „Milyen mértékben adósa irodalmunk a vajdasági hétköznapok, nevezetesen az újra ismeretlenségbe vesző parasztlét és az egyre inkább dinamikus munkásélet ábrázolásának?”

A körkérdés résztvevői ezt az elnagyolt problémát, e fölfújtt fogyatékosságot is visszavezették adekvát dimenzióira. Németh István például azt a meggyőződését fejezte ki ugyan, hogy a közeljövő igazán nagy regénye vagy szociográfiája nem születhetik meg a falu-problematika megkerülésével, ám ugyanakkor, egyrészt, nem abszolutizálta e hiányosságot, ti. hangsúlyozta, hogy regényirodalmunkban már történtek kísérletek e tematika megragadására, másrészt pedig a „parasztkérdés” izolált — hogy ne mondjuk: szektás — szemléletétől is óvott. Szerinte a közeljövő nagyregényének a falun élő emberről kell szólni ugyan, de nem *teljességében*, hanem csak *domináns motívumként* . . . Brasnyó István azután még erőteljesebben „visszadobta a labdát”: „Ha figyelembe vesszük irodalmunk befogadóképességét, *igazságtalanság azt hangoztatni, hogy irodalmunk fehér foltokat hagy. Minden területről íródik, vagy már íródott könyv.* Ami, persze, nem jelenti azt, hogy eleget tettünk . . .” Végül, Bogdánfi Sándor is a tematikai egyoldalúság, a „parasztkérdésbe” való programatikus belefeledkezés ellen szólott: „*És ne csak a faluról szóljon a mű, hanem a faluról és a városról együtt — ez ma Vajdaság, ez ma Jugoszlávia, ez ma a világ.*”

● A jórészt megcáfolt témaszegénységet, a nyíltan ki nem mondott fámát, hogy szépprózánk csupa intellektualisztikus témával, a parasztság és munkásság helyett az esztétikai széplelkekkel foglalkozik — Fekete Elvira

a „helyi színek” elhanyagolásának, a „külhatások” túlzott befogadásának és a „modern irodalmi irányzatok hajszolásának” emlegetésével is megpróbálta alátámasztani.

Gion Nándornak pl. ilyen kérdést tett fel: „Országos szinten egyre több szó esik arról, hogy nálunk az irodalom igen sokat foglalkozik az izmusok, a modern irodalmi irányzatok hajszolásával, és csak nagyon keveset törődik valóságunk komoly, elemző igényű, autentikus megmutatásával. Tapasztalata szerint vonatkozik-e ez az észrevétel a vajdasági magyar irodalomra is?” Gion „tapasztalata” azonban ebben a vonatkozásban „hálátlanak” bizonyult: „Én nem mernék ilyen szigorú ítéletet mondani sem országos szinten, sem tartományi szinten. Kétségtelen, hogy beszélhetünk »az izmusok, a modern irodalmi irányzatok hajszolásáról« (a vajdasági magyar irodalomban is), indokolt rosszállással is szólhatunk róla, de ez a »hajszak«, illetve *a modern irányzatok alkalmazása nem jelenti szükség-szerűen és minden esetben valóságunk megkerülését. Egyébként nem hiszem, hogy irodalmunkat az izmusokkal való birkózás jellemezné elsősorban . . .*”

Az állítólagos modernista talajtalanság és valóságidegenség vádját a Varga Zoltánhoz intézett kérdések a „helyi színek” elégtelen érvényesítésének és a „külhatások” túlzott befogadásának a tézisébe próbálta burkolni. Miközben a „külhatásokkal” mereven szembeállította a „helyi színeket” és az alkalmazásukból mintegy automatikusan következő „eredeti világgkép”, a kérdező avval az álcázott gyanúval illette irodalmunkat, hogy tartományunk határain túl azért részesül elismerésben, mert az „eredeti világgkép” helyett e famózus „külhatásokat” érvényesíti . . . Varga Zoltán azonban alapvető felvilágosítással válaszolt. Leckeszerű módszerességgel kifejtette, hogy a „helyi színek” érvényesítésének igénye egy ideje ismét jelen van ugyan irodalmunkban, ez azonban önmagában se nem örvendetes, se nem elszomorító; végeredményben a világ minden tájegységének megvannak a „helyi színei”, s mégis, mindenütt a világon születhetnek olyan, vitathatatlanul értékes művek is, amelyekben e „színek” alárendelt szerepet játszanak; amiből tehát logikusan következik, hogy *a couleur locale-nak aligha lehet érték meghatározó szerepe, következésképp: érvényre juttatására a mi irodalmunknak sem kell jobban törekednie, mint a világ bármely más irodalmának . . .*

Hasonlóan szigorú választ kapott kritikuskunk Vargától a „külhatások” és „eredeti világgkép” mechanisztikusan szembeállított tétele miatt is: „Az hiszem, *a »külhatások« kizárása éppúgy nem elhatározás kérdése, mint az »eredeti világgkép« megvalósítása, vagy a tartományunk határain túli elismerés kiérdemlése. Sőt az az író, aki minden idegen hatást ki akar küszöbölni művéből, éppoly hibát követ el, mint az, aki csakis »külhoni« példákra figyel.* Nem hiszem továbbá, hogy valamely irodalomnak mint egésznek »eredeti világgképe« lehet, az ilyesmi föltétlenül egyes írók »magántulajdona«, és csak kevesen dicsekedhetnek vele. Ha kialakul, magától alakul ki, mesterségesen nem megszerezhető.”

● A kérdezőnek a szépprózáinkkal kapcsolatos hiánylistáján azonban van egy olyan negatívum is, amely kifejezetten eszmei/politikai jellegű: *az angazsáltság és pártosság hiányolása.*

Urbán Jánosnak a nem eléggé pártos elkötelezettséget mint az író—olvasó szabad munkacseréjének kerékkötőjét szuggerálta: „Az utóbbi időben egyre több szó esik a szabad munkacsere elvén alapuló író—olvasó kapcsolat konkrét lehetőségeiről. Egyetért-e velünk abban, hogy ennek lényeges feltétele a célratörőbb és pártosabb elkötelezettségvállalás az irodalom részéről?” Brasnyó Istvánnak ezzel szemben az angazsáltság rossz pótlékként — világosan ki nem mondva, csak sejtetve, valamiféle „gyér valóság tisztelet”-et említve — alighanem a társadalom iránti apologetikus viszonyulás fámáját sugalmazta. A Gion Nándorral készített interjúban viszont a valóság állítólagos megkerülését, a „valóságunkba markoló nagyobb szépprózai vállalkozások” ritkaságát az olvasói közöny okaként sejtette. Ugyanakkor, az angazsáltság és pártosság ezen — nézetünk szerint: ismét csak eltúlzott — hiányát az abszolutizált témaszegénységgel — a paraszt- és munkásélet elhanyagolásával — társítva már a sorozat bevezetőjében is igen erőteljes *politikai* bírálatban részesítette: „E probléma komolyabb, mint gondolnánk, hiszen megléte arra enged következtetni, hogy irodalmunk az öngazgatású társadalom fejleményeivel nem tart lépést, következőképp annak kísérőjelenségeit sem tolmácsolja időben és angazsált művésztől várt kellő pártossággal.”

Ezt a csöppet sem jelentéktelen eszmei-politikai minősítést, maguk a kérdezők hatálytalanították. Nem fogadták el egészében az angazsálatlanság és pártatlanság Fekete Elvira fölkinálta „vízióját” sem.

Gion például úgy vélte, csak *viszonylag* kevés a „valóságunkba markoló nagyobb szépprózai vállalkozás”, s nem egyezett azzal sem, hogy szépprózánk olvasottságának ez az egyetlen és közvetlenül, „egyenes arányban” ható tényezője. Brasnyó szerint pedig *a jugoszláviai magyar irodalom nemcsak hogy elkötelezett, de országunk legangazsáltabb irodalmi közé tartozik*, ami gyakorlatilag abban nyilvánul meg, hogy *művelői azonosulnak a közösséggel, magukévá teszik a közösség minden gondját-baját, hűen ábrázolják a valóságot s nem számottevő azoknak a műveknek az aránya, amelyek fiktív problémákkal foglalkoznak.* Urbán János válasza viszont azt sejtette, hogy szerzőnk nemcsak hogy megkülönbözteti a közéleti és irodalmi angazsáltságot, de ellene van az irodalmi elkötelezettség szimplifikálásának is: „*Vannak közismerten elkötelezett írók [. . .] és vannak írók, akik a gyakorlati életben keveset, de alkotásaikban annál többet tesznek ennek érdekében.* A célratörőbb, pártosabb elkötelezettség tehát több megvilágítást igényel, mint amennyi egy interjúban felvetett kérdésre adható.”

A félreértések elkerülése végett, itt külön is meg kell jegyeznünk, hogy nem magának a kérdésnek a fölvetését és szorgalmazását rójuk fel a kérdezőnek. Hisz kell-e bizonygatni, hogy maguk is a kockázat- és felelősségvállaló, nemcsak esztétikailag, de politikailag is elkötelezett irodalom

hívei vagyunk, hisz úgy véljük, Veljko Vlahović szavait parafrázálva, hogy amint a marxizmus is — „fogak” nélkül nem marxizmus, ugyanúgy a szocialista szellemiségre igényt tartó irodalom sem lehet ténylegesen szocialista irányultságú — politika nélkül. (Annak taglalása, persze, nem ide tartozik, hogy a programatikuss-tételes irodalmi politikumtól a látszólag „apolitikus” irodalomig milyen széles skálája van a jó értelemben vett politizált irodalomnak!) Ilyen vonatkozásban tehát kétségtelenül egyezni lehet a politikailag is elkötelezett irodalom kérdését az interjúorozatban leginkább kielező Burány Nándor azon tételével, hogy *az ilyen irodalom nemcsak irodalmi, hanem társadalmi érdek is*, hisz tudvalevő, hogy a társadalmi fejlődés nem szükségszerűen egyenes vonalú, lehetnek visszafordulások is, tehát *a társadalmi gyakorlat felelős kritikájának a megkerülése egyúttal a hibás gyakorlat továbbélését is eredményezheti*.

Amit kifogásolunk, az tehát csupán az, hogy nézetünk szerint Fekete Elvira az angazsáltság és pártosság kérdéséhez is egy nem eléggé megalapozott, irodalmi valóságunkkal alá nem támasztható prekonceptióval közelített, s ezen, már a sorozat bevezetőjében megfogalmazott prekonceptiót — miszerint irodalmunk quasi annyira elkötelezetlen, hogy „az öngazgatású társadalom dinamikus fejleményeivel nem tart lépést, következőképp annak kísérőjelenségeit sem tolmácsolja időben és angazsált művészetétől várt kellő pártossággal” — a későbbiek során is csökönyösen védte, holott a kérdezettek — a közvetve, de tényszerűen — jócskán árnyalták már ezt az elnagyolt és elhamarkodott kvalifikációt. (Még Varga Zoltán is, aki az interjúalanyok közül a legelégedetlenebb volt szépprózánk mai elkötelezettségével, csak a *legfrissebb sütetű* prózánkról állította, hogy keresve sem lehetne benne találni olyan művet, amely „vitatna, boncolgatna, állítana vagy tagadna valamit”, míg Fekete Elvira irodalmunk „*hosszabb idő óta*” tartó állapotának kritikai vizsgálata céljából indította sorozatát...)

● Nem ennyire erőteljes eszmei és politikai „felhanggal”, de hangot kapott kritikuskunk egyik kérdésében *irodalmunk állítólagos „akademizmusának”, „akadémiai” szint-igényének* vádja is.

Brasnyó Istvánnak ti, azt sugallta a kérdező, hogy a könyv és az írott szó már csak azért sem jut el lakosságunk egyes rétegeihez, mert irodalmunk, úgymond, túlzottan igényes, valamiféle „akadémiai” szint elérésére törekszik... Brasnyó elvileg hevesen szembeszállt az irodalom „akademizálásával”, *gyakorlatilag* viszont maga is cáfolta, hogy nálunk ezért lenne kevés az olvasó: „Sokkal több potenciális olvasónk van, mint gondolnánk. Vegyük csak az újságok példányszámát. Sok író dolgozik az újságoknál: amit az újságba írnak, azt az olvasók fenntartás nélkül elolvassák. Amit könyvben írnak meg, az alig érdekelne valakit? *Sürgösen és alaposan felül kell vizsgálni az ilyen állításokat. Nem arról van-e szó, hogy a könyvvel akkor van a legkevesebb baj, és akkor legkisebb a ráfizetés, ha csak egy*

meghatározott példányszámban jelenik meg? Könyvesboltjainkban kutatni kell a hazai könyvek után. Ugyanakkor elképesztő raktárkészletekről esik szó. Beszélni könnyebb.”

● Végül, eszmei vonatkozásoktól egészében mentes, esztétikai szempontból viszont annál súlyosabb volt kritikuskunk azon sugallata, hogy *szép-prózáknak, de egész irodalmunknak is, alaposan megcsappant az értékteremtő képessége.*

Már a sorozat bevezetőjében is jelen van ez a műfaji különbség nélküli általánosítás, általános leértékelés szándéka: „Íróink, költőink nem vállalkoznak nagyobb, komolyabb tettekre, összegező, feltáró és eseményszámba menő alkotások nem születnek.” Ezt követően, Németh Istvánhoz intézett egyik kérdésében is határozottan állítja: „Tapasztalataink szerint a vajdasági irodalomban az utóbbi időben nem születtek számottevő alkotások.” A Brasnyó-interjúban kritikuskunk ál-kérdő formában állítja ugyanezt: „... mi az oka annak, hogy irodalmunkban nem születnek, vagy csak nagyon ritkán születnek eseményszámba menő alkotások?” Fehér Kálmánt nem szépírói, hanem a Kiadó főszerkesztői minőségében traktálta hasonló leértékeléssel: „Az elmúlt évek vajdasági magyar nyelvű kiadványait olvasva erősen hajlunk arra véleményre, hogy a legértékesebb szépirodalmi és egyéb művek mellett igen sok az olyan is, amely mindössze az olvashatóság igényének, sőt olykor még annak sem tesz eleget” — állítja a kritikus (nyilvánvalóan megfélemezve ellentéziséről, ama fránya „akademizmusról”, hisz hogyan lehet irodalmunk zöme egyrészt az olvashatóság határán vagy azon innen, ugyanakkor pedig „akadémiai szintű” is?), majd tovább folytatja az általános leértékelést: „Ilyen esetben látszateredményről, az olvasók körében pedig csupán látszatsikerről beszélhetünk. Irodalmunknak — kétség kívül — ezek voltak a szűk esztendői.” Végül, a Herceg Jánoshoz intézett hasonló kérdéseknek már csupán abban van az „újszerűsége”, hogy az értékteremtés eme „szűk esztendő” megcsappanását két nemzedékre, a negyvenes évek végén jelentkező íróinkra, valamint a Symposium-generációra szeretnék „ráhúzni”.

Persze, íróink sorra visszadobták ezt a „labdát” is, mégpedig nem kritikátlan önelégültséggel és hiú elfogultsággal. Egyszerűen csak irodalmunk *valós* értékeinek a kritikuskénál jobb és tárgyilagosabb ismeretében.

Németh István például fél tucat „utóbbi időben” megjelent könyvet — Böndör Pál, Pap József, Utasi Csaba, Végel László, Domonkos István, Varga Zoltán és Herceg János egy-egy kötetét — ajánlta Fekete Elvira figyelmébe, hozzátéve, hogy rajtuk kívül még más újabb könyvek is megérdemlik a figyelmet, s mindez egy olyan kis irodalomban, mint a miénk, szép és gazdag termésnek számít. Brasnyó pedig — közvetve — arra emlékeztette, hogy Fekete Elvirán kívül más, például a tartomány határain túli kritikusok is olvassák ám és értékelik a jugoszláviai magyar irodalmat: „Ma már mindennapos eseménynek számít, hogy a hazai magyar könyvek,

írások a tartomány határain túl is visszhangot keltenek. Színtelen, semmitmondó, értéketlen alkotásokkal ezt nem lehet elérni.” Fehér Kálmán véleménye szerint is az utóbbi időben mind értékesebb és értékesebb alkotások látnak napvilágot irodalmunkban, s *könyvkiadásunk jugoszláviai és közép-európai produkciókkal is vetekedhet.* Herceg János visszadobott „labdája” lepte meg, nyilván, leginkább a kérdezőt. A hozzá intézett, nemzedéki konfliktusokra számító kérdéseknek ugyanis a leértékelés egész koncepciójából következően az lett volna a „missziója”, hogy Herceg János, mint irodalmunk legidősebb korosztályának „egyik legrangosabb” képviselője, maga „vágja le”, az értéktéremtés képessége szempontjából, az utána következő két korosztályt, illetve nemzedéket. S helyett mi történt? Nem titkolt rokonszenvvel írjuk ide: az történt, hogy a várt helyeslés helyett kritikuskunk épp az ellenkezőjét kapta két tendenciózus kérdésre. — „Évekkel ezelőtt a Symposion-nemzedék indulásakor az Ön nemzedéke volt az, amelyik a legradikálisabb átértékelésben részesült, olyannyira, hogy ennek a nemzedéknek egy egész sor érdemét megkérdőjelezték. Hogy tekint erre a problémára ma?” És: „Ön mint az idősebb nemzedék egyik legrangosabb képviselője, milyennek látja irodalmunk középnemzedékének és legfiatalabb művelőinek tevékenységét? A nagyprózában megszületett-e már ez utóbbi nemzedék által beígért újveretű, az eddiginél angazáltabb és aktuálisabb témájú regény? — hangzottak az egyértelműen sugalmazó kérdések, amelyekre a kérdező nemcsak „negatív” választ kapott, hanem egy szerény felszólítást is, hogy mielőtt a kérdezett nemzedéki elfogultságára számítana, nem ártana elolvasnia azokat a pozitív kritikákat, amelyeket ő, Herceg János, a kérdező által leértékelni akart nemzedék alkotásairól írt. Szerzőnk ugyanis ezt válaszolta az első kérdésre: „Átértékelés? *Boldog vagyok, hogy ebből a csoportból [ti. a Symposion-nemzedékből] két-három kitűnő költő emelkedett ki és ugyanannyi prózaíró. Ne higgye, hogy ez kevés!* Ezekről elmondtam, amit el kellett mondanom. Ha nem félnék attól, hogy fárasztó, azt mondanám, lapozzon vissza s olvassa el, mit írtam róluk!” Nem kisebb meglepetést okozhatott a kérdezőnek az ezt követő, az előbbi értékelést irodalomtörténeti távlatból is megerősítő Herceg-válasz sem: „*Hogy irodalmunk óriási fejlődésen ment keresztül, azt már — szerencsére — nemcsak nálunk látják. S ez kétségtelven a középréteg és az előbb említettek [ti. a Symposion-nemzedék] érdeme. Erről mi Szentteleky zászlaja alatt álmodni se mertünk.* Neveket és könyvcímeiket már csak azért se mondanék, mert ez egy folyamat, s hogy kinél mi lesz a legmagasabb pont, az idő mondja meg.”

IV. „BETEG” KRITIKÁNK „EGÉSZSÉGES VÉLEMÉNYEZÉSE”

A jugoszláviai magyar irodalomkritika a szépprózához hasonló figyelemben — és elmarasztalásban részesült a körkérdésben. Pontosabban: a résztvevőkhöz intézett kérdésekben, s csak jóval kisebb mértékben szépíróink válaszaiban is. E hiánylista szembeötlő sajátysága, hogy a felsorolt fogyatékoságok legnagyobb része eszmei-politikai színezetű, de a pusztán szakmainak látszó negatívumoknak is, ha más nem, hát (a)morális színezetet adott a kérdező. Íme e hiánylista:

● Kritikánk még mindig *nem objektív*, ahogy ezt már a sorozatbevezető is leszögezi, s éppen ezért „kevésbé hat ösztönzően” a szépirodalomra.

● Az objektivitás hiánya *a csoportérdek hajszolásában* nyilvánul meg mindenekelőtt, amely „kevés kivétellel” egész kritikairodalmunkra jellemző, s ez az egyik legfőbb akadálya annak, hogy „az irodalom és az olvasótábor termékeny kapcsolatra lépjen egymással” (lásd a Varga Zoltánnal készített interjút).

● A csoportérdek hajszolásának szinonimája *a nemzedéki részrehajlás és kizárólagosság*. — „Tapasztalatunk szerint a jelenkori jugoszláviai magyar irodalomkritika túlságosan nemzedéki kizárólagosságú, és ilyen értelemben dogmatikus is” — állapítja meg nem-dogmatikus kritikuskunk a Herceg-interjúban, s ugyanott irodalomtörténetileg is konkretizálja ezt a megállapítását: a Szimposion-nemzedék évekkkel ezelőtt a legradikálisabban átértékelte Herceg János nemzedékének irodalmát, méghozzá olyannyira, hogy — mint már utaltunk is rá — „ennek a nemzedéknek egy egész sor érdemét megkérdőjelezték” . . . Varga Zoltánnak ugyancsak feladja ezt az irodalomtörténeti leckét: „Nem gondolja-e, hogy éppen az ilyen kritika igyekezett a közelmúltban egy egész írói nemzedék érdemeit jogtalanul elvitatni?”

● A nem-objektív, csoportérdeket hajszoló, nemzedéki kizárólagosságú kritikánk a kérdező szerint egyúttal *zsargonnyelv-hajszoló* is, ami sugallatai tanúságaként ismét nem pusztán-szakmai fogyatékoság. Kritikuskunk ugyanis már a sorozatbevezetőben jóval tágabb jelentést tulajdonít e fogyatékoságnak: „. . . még mindig könnyebb fellelni a zsargonban írt védőbeszéd és vádbeszéd elemeit, mint az író és az olvasó közös érdekeit szolgáló egészséges véleményezés ismérveit.” Varga Zoltánnak aztán csak megismétli a sugallatot: a csoportérdek mellett e zsargonnyelvet is hajszoló kritikánk akadálya az irodalom és az olvasótábor termékeny kapcsolatának . . .

● Az interjúvoló szerint irodalmunk jelenlegi irányzatai, törekvései kö-

zül *kritikánk leginkább a népszerű és az angazsált irodalomnak adósa.* — A dráma- és regényirodalmával egyaránt népszerű, „bevallottan az olvasónak író” Bogdánfi Sándorhoz ugyanis azt az irányító kérdést intézte, hogy kritikánk „tudja-e kellőképpen értékelni az ilyen jellegű úttörő munkát?”. (Mellesleg jegyezzük meg: kár, hogy a kérdező nem utal rá, őszintente milyen viszonyban van az ilyen jellegű úttörő munka azzal a jelenséggel, amelyet ő másutt „látszateredménynek” és „látszatsikernek” nevezett, a „mindössze az olvashatóság igényének” eleget tevő művek kapcsán.) Burány Nándortól viszont azt kérdezte, mi a magyarázata annak, hogy az angazsált művek nálunk nem találunk kellő fogadtatásra, s a maga részéről mindjárt meg is toldta e kérdést egy olyan sugallattal, amely az írott kritika mellett a kritikai tevékenység egyéb módozataira (pl. kiadói reklámra, könyvtári információkra stb.) is asszociáltat: „Nem az ennek az egyik lehetséges oka, hogy nem tudunk vagy nem akarunk termékeny »közhangulatot« teremteni az erre rászolgált művek körül?”

● Míg a fenti ítéletek csak *közvetve* minősítették kritikánkat amorálisnak — hisz mi mást jelent a csoportérdekű, nemzedékileg részrehajló, az irodalom és az olvasótábor termékeny egymásra találását gátló, s különösen a népszerű és angazsált irodalommal szemben igazságtalan szubjektivizmus? —, addig kritikuskunk egyik tétele *nyíltan, közvetlenül* is hirdeti kritikánk erkölcstelenségének vádját: „...nem gondolja-e, hogy nálunk a kritika bizonyos értelemben gerillaharc? Egyszer lerohanó, máskor visszavonuló, ismét máskor csapdát állító, helyett, hogy az alkotás erkölcsi következetességét egyútt vállalná egész szépirodalmunkkal?” (lásd a Burány Nándorral készített interjút).

Kritikánk, természetesen, éppúgy nem mentes a problémáktól, mint irodalmi életünk vagy szépprózáink. Ezt — a félremagyarázásokat elkerülendő, s a fenti kérdésekre adott írói válaszok ismertetése előtt — nyíltan és egyértelműen le kell szögeznünk.

Ami azonban Fekete Elvira kritikánkkal kapcsolatos tételeiben és szugesztíóiban különösképpen zavaró, az az, hogy maguk is — erkölcsi fedezet nélküliek. Kritikuskunk ugyanis a kritikánkról való ítékezés közben enyhén szólva úgy tesz, mintha ő a jugoszláviai magyar irodalom „ezerarcú problémái” *főltt* lebegne, vagy legalábbis egy másik irodalmi tartomány munkása volna, tehát ítéletei abszolút objektívek, a kívülállóra jellemző tárgyilagossággal bírnak, s mentesek minden szubjektivizmustól, minden csoportérdektől stb. Holott mi a való? — Fekete Elvira maga is csak „csoport” tagjaként lett kritikussá, s *ma* is egy „csoporthoz” tartozik, s igazán felelőtlenül kritikátlannak kell lenni ahhoz, hogy ne lássa be: a közelmúltban közölt kritikáiban s ebben a körkérdésben is milyen vehemensen képviseli ő maga is egy egészen konkrét, az objektív értékektől ugyancsak távol álló „csoportérdeket”.

De nézzük, hogyan reagáltak íróink a kritika befeketésére. A kérde-

zettek közül, úgy tűnik, ilyen vonatkozásban Brasnyó István, Bogdánfi Sándor és Burány Nándor bizonyult a leghálásabb beszédtársnak.

Brasnyó István részrehajló, hatalmi pozícióban tetszelgő, baráti körök-höz és irodalompolitikai szélkakasokhoz igazodó szubjektívizmust vélt jellemzőnek kritikánkra: „... keveset lendít az irodalmon, az irodalom megkerülésével mindenáron önállóságra törekszik, a hatalom szerepében tetszeleg, és gyakran gátlástalanul propagál szubjektív, tarthatatlan nézeteket, pedig helye az irodalom mellett van. [...] A kritika többet árul el a kritikusról, baráti köréről, a várható irodalompolitikai változásokról, mint a tárgyat képező műről. Emiatt nincs tekintélye.”

Bogdánfi Sándor egy szentimentális humorú elégedetlenség-kitöréssel azt a másfél évtizeddel ezelőtt kialakult, de egy-két év alatt, pontosabban: már a *Kontrapunkt* c. antológiával megcáfolt fámát „melegítette” föl, hogy nálunk azok írnak irodalmi kritikát — akik tehetségtelenek vagy művek alkotására képtelen, meddő „tehetségek”. Szerzőnk ugyanis így nyilatkozott; személyi sérelmeinek hatása alatt: „Értsünk szót: engem egyáltalán nem izgat a »levágó« kritika. Megszoktam. Örvendek, hogy olyan tehetséges reményeségek élesítik rajtam nyilaikat, akik előtt már tizenöt évvel ezelőtt nagy jövő állt, és még mindig ugyanott áll. [...] Kit fognak levágni ezek az irodalomtörténetileg elismert, mű nélküli tehetségek, ha majd én nem leszek?”

Burány Nándorhoz az interjúvoló azt a kérdést intézte, amely kritikánkat a legközvetlenebb módon nyilvánította amorálisnak („lerohanó”, „csapdát állító” stb.). Burány Nándor kritikánkkal kapcsolatos hiánylistája elég terjedelmes ugyan, de a szélsőséges, „csapdát állító” erkölcsatlenség rezisét ő sem vállalta. A végső pont, ameddig a sugallatos kérdéssel való tezonálásban elment, az — bizonyos meglepő szakmai fogyatékságok fölemlítésén túl — a kritika munkaerkölcsének, nagyobb kockázat- és felelősségvállalásának, valamint az irodalom társadalmi vonatkozásainak számonkérésében jelölhető meg: „A mi kritikánk sokszor ilyen. Nem törekszik a mű elmélyültebb elemzésére, megértésére és megértetésére, megelégszik felszínes ítéletekkel. Ez sokkal könnyebb, kevesebb munkát követel. Baj van az igényekkel, s hiányzik az a kitartás, szorgalom és tudás is, ami a magasabb igényt kielégíthetné. [...] Ha a kritikus képzetlenebb lenne, talán magabiztosabban és bátrabban nyúlna angazsált irodalmi művek elemzéséhez, s nagyobb kockázattal, felelősséggel tárná fel társadalmi vonatkozásait . . .”

Nézzük, végezetül, az affirmálás és helyeslés mellett hogyan utasították el, árnyalták vagy relativizálták írónk a kérdező egyes tételeit.

Varga Zoltán a „csoportérdek hajszolását” visszavezette realisabb dimenzióra, ugyanakkor pedig felmutatta a „csoportérdek áldozataként” sírányzó egyes írónk sérelmének valódi okát, s egyértelműen helyeselte az *esztétikai nézetek* alapján megnyilvánuló „csoportérdek” kritikai támogatását: „Kritikánkban egy időben kétségtelenül megmutatkoztak, s *elvértve*

ma is fellelhetőek még *a csoportérdek bizonyos megnyilvánulásai*. Ne feledjük azonban, hogy *írói kudarcok megérdemelten negatív kritikai visszhangja esetében bárki feltételezheti, hogy csoportérdek áldozata lett*. Emellett *a különböző esztétikai felfogások jelentkezése a gyakorlati kritikában szintén a csoportérdek látszatát keltheti — márpedig az esztétikai nézetek alapján történő [tkp. létrejövő] csoportok létezése feltétlenül használ irodalmunknak.*”

Ugyanilyen határozott és egyértelmű volt Varga akkor is, amikor a kérdező irodalomtörténetileg is bizonyítani szerette volna, hogy kritikánk nemcsak általában nem-objektív, hanem nemzedékileg is végletesen részrehajló és igazságtalan. A már többször említett sugallatot ugyanis, hogy kritikánk a közelmúltban egy egész írói nemzedék érdemeit akarta jogtalanul elvitatni, szerzőnk így passzolta vissza kritikusunkhoz: „*Ami viszont »egy egész írói nemzedék« érdemeinek jogtalan elvitatását illeti, egy egész nemzedéket emlegetni talán mégis túlzás egy kicsit*. Tagadhatatlanul volt jogtalan, de volt »jogos«, indokolt »dorongolás« is. [...] *igazi értékeket »agyonütni« mégsem lehet, voltak viszont olyan dilettáns »művek« is, amelyek megérdemelték sorsukat.*”

Herceg János szintén nem fogadta el a kritika nemzedéki elfogultságának abszolútizált tételét. Az állításra ugyanis, hogy az induló Symposium-nemzedék a „*legradikálisabb átértékelésben*” részesítette Herceg János állítólagos nemzedékét, annak „*egész sor érdemét*” is jogtalanul megkérdőjelezve, valamint az ehhez fűzött kérdésre, hogy *hogyan tekint a szerző „erre a problémára ma”*, Herceg János igen határozottan válaszolt, miközben egy kis irodalomtörténeti fölvilágosítással is szolgált a felszabadulás utáni irodalmunkban nem túlságosan tájékozódott kritikusunknak: „*Azt hiszem, [ez] már rég nem probléma*. Meg aztán hol az én nemzedékem? Szirmai hús évvel volt idősebb, mint én, Majtényi, Gál csaknem tízzel. Fehér Ferenc és Németh István viszont hússzal fiatalabb nálamnál. Ha ott voltam a nyitott kapuk mögött, hát velük voltam ott!” S a másik abszolútizáló tézist, miszerint „*a jelenkori jugoszláviai magyar irodalomkritika túlságosan nemzedéki kizárólagosságú, és ilyen értelemben dogmatikus is*”, Herceg János szintén nem fogadta el egészében, hanem szubjektív vízvonalasztót húzott értékes és értéktelen — vagy ahogy Brasnyó István mondaná, „*a várható irodalompolitikai változásokra*” kacsingató — kritika között: „*Kritikusokkal vitakozni ízléstelenség az érdekelték részéről*. Aki odaáll a nyilvánosság elé, viselje el a véleményeket és megjegyzéseket. [...] S ugyanakkor *el kell ismernem egy nagy formátumú kritikai irodalom kibontakozását*. Az elfogultakról, akiket maga dogmatikusoknak nevez, ne beszéljünk. Majd eltűnnek. Bealakulnak. Átállnak. Hiszen most is csak azt művelik.”

Mint láttuk, kritikusunk hiánylistáján szerepelt a népszerű és angazsált irodalom elégtelen támogatásának, valamint a zsargonnyelv hajszolásának a tézise is. E legelső tételét, amint már utaltunk is rá, Bogdánfi Sándor

teljes mértékben támogatta. A másodikat a kérdezett — Burány Nándor — már csak részben helyeselte, mondván, az angazsált művek elégtelen fogadtatásában a kritika mellett szerepet játszik maga az irodalom és a könyvterjesztés is, ugyanakkor pedig úgy vélte, „az *elmúlt évek folyamán nem születtek olyan [angazsált] művek, amelyek nagyobb visszhangot érdemeltek volna, mint amelyet kaptak*”. Végül, a zsargonnyelv állítólagos hajszo-lásának a kérdésében Varga Zoltán felmondta a kérdezőnek a leckét, amelyet szakkörökön kívül nem ártana gyakrabban is fölmondani: „... ellentmondásos a zsargonnyelv kérdése is. Bármennyire közérthetőbb lehetne is kritikánk, vannak olyan fogalmakat jelölő szakkifejezések, amelyek helyett hosszú magyarázó mondatokat írhatnánk, s *bármilyen népszerűen, idegen szavak nélkül írjon is a kritikus, az az olvasó, aki életében először olvas ilyen szöveget, feltétlenül nehezen érthetőnek fogja találni*. Kritikánk az eddiginél feltétlenül többet tehet azért, hogy irodalmunk alkotásai közelebb kerüljenek az olvasóhoz, de azért a *kritikaolvasást is meg kell tanulni, nemcsak a kritikairást*. Ennek érdekében talán az oktatás is tehetne valamit.”

*

Áttekintésünk végére érve, nem tűnik szükségesnek a részletes összefoglalás; az irodalmunk három részterületével kapcsolatos pro és kontra nézeteket, véleményeket és ítéleteket már eleve is összefoglaló szándékkal csoportosítottuk.

Hisszük, hogy ilyen módon adekvát — az interjúsorozat anyagával filológiaiilag is megegyező — vázlatát adtuk az irodalmi életünk, széprózánk és kritikánk közelmúltjáról és jelenéről készült kritikusírói összképnek. Hangsúlyozzuk, hogy kritikusírói összképnek, hisz ha csupán egyetlen kritikus helyzetlátásáról lett volna szó, fölöslegesnek bizonyult volna ennyi szót és teret pazarolni rája.

Ügyszintén fölöslegesnek tartjuk külön is összefoglalni, hogy a körkérdésben megnyilatkozó nézetek közül melyekkel tudtunk egyetérteni s melyekkel nem. „Menet közben”, hisszük, ezt mindenütt nyíltan, köntörfalazás nélkül demonstráltuk, ily módon saját „diagnózisunkat” is megadva a körkérdés által megrajzolt „anatómiai vázlat”-ról.

S amint már jó előre hangsúlyoztuk, a felvetett problémákkal kapcsolatos különvéleményünk személyi, tehát szintén vitatható. Polémiánk, mint láttuk, mindenekelőtt a sorozat készítőjével volt, de természetesen szépíróink azon nézeteivel is, amelyek azonosultak Fekete Elvira szerintünk vitatható ítéleteivel. S ezt külön is nyomatékosítani akarjuk: vitánk és egyezésünk, konfrontálódásunk és azonosulásunk nem *személyekkel* volt, hanem személyi nézetekkel, állásfoglalásokkal, véleményekkel; szinte a körkérdés valamennyi résztvevőjének nyilatkozatában egyaránt találtunk olyan ítéleteket, amelyekkel teljes mértékben, vagy némi korrekcióval ma-

gunk is azonosulni tudunk, s olyanokat, amelyeket egészében vagy részben el kellett utasítanunk.

Az elemeire bontott „anatómiai vázlatból” azonban az is kitűnik, hogy vitája egy-egy kérdésben voltaképpen nemcsak a sorozatban szereplő irodalmárainknak és a sorozatot „diagnosztizálni” igyekvő elemzőnek van, hanem, egyrészt, a sorozatot készítő kritikusnak és interjúalanyainak, másrészt viszont maguknak a sorozatban szereplő íróinknak *egymás között* is. Hallgatólagosan, nevek említése nélkül ti. íróink is számos esetben konfrontálódtak egy-egy kérdésben, mint ahogy más kérdésekben, ugyancsak hallgatólagosan, támogatták egymás nézetét. Azt is mondhatjuk tehát, hogy elemzésünk *négysíkú* nézetazonosságot és véleménykülönbséget fixált: az interjúvoló és az interjúvoltak; írók és írók; az interjúvoló és a sorozat elemzője, és, végül, az írók és a nyilatkozataikat analizáló alulírott közötti nézetazonosságot és véleménykülönbséget. Munkánk legfőbb rezonját épp abban látjuk, hogy e dinamikus egyezés/különbözés felmutatásával *gyakorlatilag* is cáfoltuk, hogy irodalmunk „a szürke, egyhangú hétköznapiok »zavartalan« csendjét” éli. S mivel meggyőződésünk, hogy egy hasonló vagy más tematikájú s újabb tíz-húsz írónkkal készített körkérdés is a nézetek hasonló dinamizmusáról tanúskodna, egyúttal kifejezést adhatunk azon optimizmusunknak is, hogy irodalmunk jelen valósága közel sincs annyira megterhelve az eszmei, politikai és erkölcsi problémák polgári örökségével, ahogy ezt Fekete Elvira nyíltan és burkoltan, egyedül és interjúalanyai révén bizonyítani szeretne volna. Ellenkezőleg, hisszük, hogy irodalmunknak megvan minden lényeges eszmei és esztétikai feltétele a szocialista szellemiségű, ugyanakkor pedig korszerű és értékteremtő irányvétel erőteljes kibontakoztatásához. Ami azt is jelenti — s erről a körkérdés *közvetlenül* is tanúskodott —, hogy egyúttal adva vannak azok az eszmei feltételek is, amelyek hasznos gátat vethetnek a mai viszonyaink között mindenképpen anakronisztikus „kisebbségi egység” itt-ott még ma is visszasóvárgott idilljének.

(1976 februárjában)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A JÓSÁG DIADALA, NÉMI PERLEKEDÉSSSEL

Dér Zoltán: *Örvénysodró*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.

Tücsökkel, Dér Zoltán ifjúsági regényének „fekete hajú, pöttöm” hősével egy dolgozatírás álmosító csöndjében ismerkedtem nemrég. Örömmel eredtem utána, amint „galád” társai és az otthoni nyomorúság elől kifut a Tiszára, ahol csakhamar bekapcsolódik a természet Fekete Istvánt idéző nagy körébe, amelyből minden élet születik, s amelybe minden élet visszatér. Folyóink rég lefolyt vizeinek átható illata csapta meg orrom, néhány oldal után azonban visszazuhan-tam a füstbe, és hát most épp e lehuppanás okait szeretném feltárni, kritikushoz illő hangon, természetesen.

A regény távirányított meséje rendkívül egyszerű. Tücsök elszenderedik a Tisza-parton, s álmában lelkiismerete, igazságszeretete megmintázza előtte a halak jóságos királyát, Örvénysodró, kinek (vélt) tanácsai később az ébrenlét világában is befolyásolják cselekvését. A gyermeki lelkiismeret ilyenforma aktivizálása, ha nem is új, jó ötlet, Dér Zoltán azonban nem tudott vele mit kezdeni, hiszen álombeli barátja segítségével Tücsök minden felmerülő kérdést ragyogóan megold. Előbb könnyűszerrel vidraprémekhez jut, majd miután aranyvesszőkre bukkan, melyek egy jól jövedelmező kosárfonoda létesítését teszik lehetővé, szüleivel végképp kilábal a nyomorból; kíméletlenül megbünteti a patákat szennyező vegytisztító üzem gazdáit; visszahódítja s az erkölcsi felemelkedés útjára segíti áruól szerelmét, Delinkét; lényének sugárzásától még „alattomos” társai is megnemesednek; csapatával hatalmas küzdelemben legyőzi a nápolyi fiúkat; végül pedig hűsége annyira meghatja Delinke vendégmunkás édesapját, hogy derekát beadva, ő is hazautazik velük Olaszországból. A regény eseményvilágának minden fonala a mediterrán fényességű idill felé vezet tehát, azt az alapvetően hamis és irodalmunkban már rég meghaladott „igazságot” sugallva a (fiatal) olvasóknak, hogy a jóra való törekvés szükségképpen az ember anyagi gyarapodását és szellemi győzelmeit segíti elő. Nem kétséges, hogy a naiv pedagógiai optimizmusnak ezt a csapdáját csak úgy kerülhette volna el Dér Zoltán, ha nem mossa egybe az álmot és a valóság tartományait, illetve ha az előbbi hatalmát nem terjeszti ki gépiesen az utóbbira is. Mennyivel meggyőzőbb lehetne a regény, ha Tücsök makacsul kitart Örvénysodró „külön bejáratú”

birodalma mellett, s környezetével ismételtelen megütközve, az eszmélés egy magasabb fokára jut végül, függetlenül attól, hogy kalandjai során esetleg többször is nehezen gyógyuló sebeket kap, vagy éppen térdre kényszerül. A küzdelemre felvértező lelki érésnek, fejlődésnek tehát magában Tücsökben kellett volna lejátszódnia, de nem úgy, hogy egyidejűleg minden megoldódik és idillikusan elrendeződik odakinn. Az álom és a valóság közötti távolság megtartása, persze, egész sor alkotói problémát vetett volna fel, hiszen a konfliktusok ki-kizökkenették volna a cselekményt eleve megszabott medréből, s Dér Zoltán épp ennek a kockázatát nem vállalta, midőn a jósággyőztes mechanizmus működtetése mellett döntött.

A tévesen megválasztott eszmei kiindulópont, amellet hogy súlyosan eltorzítja a mondandót, bomlasztólag hat mind a regény szerkezetére, mind pedig alakjaira. Az egyes fejezetek, Tücsök újabbnál újabb győzelmeit elősegítendő, egészen lazán, mélyebb összefüggés nélkül követik egymást. Miután hősiünk legyűri az éppem soron levő akadályt, a cselekmény menete megszakad, majd ismét valamely magaslati pont felé vesz irányt, s így megy ez mindaddig, míg a végső nagy boldogság révébe nem jutunk. A séma csak annyiban változik helyenként, hogy átmeneti kifulladás esetén a szerző anorganikus kitérőkkel bontja meg és duzzasztja fel szövegét (Öreg Ádám megható meséje, a labdarúgó-mérkőzés riportosan száraz „közvetítése”). Nem véletlen hát, hogy miközben az idill egyik zombéjkjáról a másikra kapaszkodik a történet, Tücsök alakjában indokolatlan, zavaró ellentmondások halmozódnak föl. Először amolyan mindennapi gyerekként tűnik fel, akinek „egyetlen öröme” a labdarúgás, majd később kiderül róla, hogy „fejlett fantáziájú”, sőt túl érzékeny, hiszen „megrendülés” (?) lesz rajta úrrá a horgára akadt piszle vergődése láttán. Két fejezettel később azonban ugyanez a Tücsök „az izgalomtól és az örömtől reszketve”, a szó szoros értelmében lemészárol egy egész vidracsaladót, s zsákmányával „büszkén” elevez a helyszínről. Mondanom sem kell talán, hogy örömszöklése nem pusztán előbbi, nagyon is valószerűtlen megrendülése miatt elhibázott, hanem mert a természettel való bensőséges kapcsolat, melyet Tücsök eddigre már megteremtett, a természet „egyetemes” szeretetére nevel, s mindenkor egyféle lelkifurdalást tárít a vadászszenvedélyhez, akkor is, ha a lesben állás izalmát nagy dohány reménye fokozza.

Az egyéniség-bomlasztó rövidzárlatoktól, sajnos, a mellékalakok sem menekedhettek meg. Öreg Ádám pl. érti a madarak nyelvét, szelfidített szarkát meg egy rókát tart az udvarában, „csodálatos ízű barackot olt” a vadkörtefába, ismeri a „gyógyító füveket”, egyszóval együtt lélegzik a természettel, meglepő orvhalászi gesztussal azonban mégis arra oktatja pöttöm hősiünket, hogy az ívás, a „halak lakodalma a halász aratása”. S maga a halkirály is milyen furcsa szerzet! Tücsöknek, mert ember, kegyesen megbocsátja, hogy kárt akart tenni népében, mondván: „Belátom, hogy ez a törvény. Egyik élő megeszi a másikat.”, ám amint a vidrákra terelődik köztük a szó, bölcsessége elszivárog, s a bosszúvágnak adja át helyét. Pedig tudhatná, ha mind szennyezettebb vizeinkben el nem sorvadt máig, hogy az ember, az önmagát is pusztító okos ember az összes „víziszakálnál” nagyobb ellensége.

Mindennek következtében a regény korántsem látja el azt a feladatot, amelyet Dér Zoltán rá óhajtott bízni. Egy nemrégii nyilatkozatában ugyanis megvallja, hogy azért merte a „divattal feleselve” életre kelteni Tücsököt, mert „van-
nak ilyen gyerekek, s jó volna, ha minél többen lennének”. Mindig is becültem

és tiszteltem a divattal való felelés szándékát, úgy vélem azonban, hogy egy szépírodalmi szöveg csak az esetben perlekedhet is, ha valóban *alkotás* s nem *papiroszűz tanmese*. Az *Örvénysodró* éppen ezért nemhogy nem kezdte ki a divatot, ha egyáltalán beszélhetünk divatról ifjúsági irodalmunk kapcsán, hanem csak megerősítette annak értékeit.

UTASI Csaba

EGY TOPONOMASZTIKAI ADATTÁRRÓL

Szekeres László: *Szabadkai helynevek*, Helytörténeti kézikönyv, Életjel Könyvek 6., Szabadka, 1975.

A szabadkai Életjel Könyvek sorozata — úgy látszik — törekvéseinek céljával tűzte ki a változatosságot: a szépirodalom mellett művelődéstörténeti munkák kiadására is vállalkozik. A Szabadka népoktatásának történetét tárgyaló könyv mellett kiadta a szabadkai sajtó történetének 1919-ig tartó időszakát taglaló testes kötetet is, — a művelődéstörténeti munkák harmadik darabja pedig a névtudomány körébe vágó: Szekeres László könyve Szabadka helyneveit gyűjti egybe. A három könyv három művelődéstörténeti diszciplína. Nézzük, milyen tanulságokkal szolgál e három könyv közül a legfrissebb, a Szekeres Lászlóé.

Kezdhetjük azzal, hogy a helynévgyűjtés, a toponomasztika korántsem új vizsgálódási terület; legalább százötven éve művelik eredményel. E vizsgálódási terület kérdéskörét — máig ható érvénnyel — Szabó T. Atila foglalta össze egy először 1933-ban publikált tanulmányában (*A helynévgyűjtés jelentősége és módszere*). Ez a tanulmány alapvető ismereteket és gazdag példátartat kínál mindazok számára, akik helynévgyűjtéssel kívánnak foglalkozni.

Folytathatjuk továbbá azzal, hogy a helynévgyűjtés a jugoszláviai magyar tudományos életben sem ismeretlen és mellőzött terület; a Magyar Tanszék

és a Hungarológiai Intézet nyelvészei számos kutatási részterület anyagát tették már közzé, s a kutatási projekteinkben Vajdaság toponomasztikai feldolgozása is szerepel. E munkának egyik eddig elkészült része — Topolya és környéke anyaga — sajtó alatt van, megjelenése a közeljövőben várható. A szabadkai helynévkutatás ugyancsak folyamatban van. Mindezek ismeretében fölmerülhet a kérdés az olvasóban, hogy mi készítette a nem nyelvész szakember Szekeres Lászlót arra, hogy közzétegyen egy helynévanyagot tartalmazó könyvet. A kérdés természetesen nem a kompetencia fölvetését tartja elsődlegesnek, hanem inkább azt, hogy nem lett volna-e hasznosabb, ha a toponomasztikai diakróniát, amely Szekeres László könyvében szerepel, a helynévanyag jelen állapotával szembesítve publikálták volna.

Szekeres László könyve — miként arról az Előszóban számot ad — tulajdonképpen melléktermékként állt össze; a régész irattári kutatásai és mindennapi obszervációi irányították rá figyelmét a helynévanyag egybe gyűjtésének szükségességére. Szekeres ugyanis archeológusként tudja, hogy a toponímia sok esetben nagyon fontos, a régész számára fölbecsülhetetlen értékű adatot vagy utalást tartalmaz a földben rejlő régészeti leletekkel kapcsolatban. Hogy csak a vajdasági adatokra utaljunk, tartományunkban számos Pusztatemplom elnevezésű határ rész, dűlő vagy domb van, amelyek — miként azt a régészek tapasztalata alátámasztja — szinte mindig középkori templomromokat rejtenek. Szekeres

László Előszava szerint csak Szabadka környékén tizenhét ilyen feltárandó lelőhelyre van adat! S mivel az évek során egymás után sorakoztak az áttanulmányozott iratokban, könyvekben és térképeken a helynevek, Szeke-res jónak látta összegyűjteni őket. Ez az egybegyűjtési módszer tehát nyilvánvalóan a történeti helynévanyagot tartotta szem előtt, azokat a toponímiákat, amelyekre írásos adat volt vagy van; mellőzte viszont azt az anyagot, amely az élőbeszédben használatos; nem végezte el továbbá az írásos adatok, adatközlők útján történő, ellenőrzését, ami által választ kaphatott volna arra, hogy az írásos formában föllelt nevek közül melyek azok, amelyek ma is használatosak. A toponímiák két rétegének összevetése ugyanis igen sok következtetés levonására adhat alkalmat; többek között a helyi helynévadási szokásokra is rávilágíthat.

Az észrevételek sora — Szabó T. Attilának a toponímiákkal kapcsolatban felsorolt szempontjai ismeretében — tovább folytatható; Szeke-res László azonban ezeket a követelményeknek egy részét tudatosan nem vállalja. Miként az Előszóban mondja: „A nevek, címszavak etimologizálásába és más irányú vizsgálatába érhető okoknál fogva nem bocsátkoztam. Ezt a feladatot nálamnál avatottabbak, ezen a területen jártasabb kutatókra kell bízni.” A kötetben fölhordott helynévanyag mindenképpen alkalmas lenne sokféle szempontú vizsgálatra; az *Akasztó hegy* elnevezés eredetéről például semmit sem tudunk meg, csupán helyét adja meg a szerző. Ugyancsak arra sincs adat, hogy a *Zsíroskút* elnevezés honnan veszi eredetét. Pedig az első föltehetően a város történetével kapcsolatban őrizhetett meg adatot, a másik pedig elképzelhetően a vidék geológiai arculatával kapcsolatban lenne érdekes. A *Baromvásártér*, a *Búzapiac*, a *Haltér* és a *Szénatér* igen becses adat

lehet a város gazdaságtörténetének kutatója számára, a *Sásdülő* és a *Fűzfás lapos* pedig a környék növényvilága szempontjából érdekes. A *Faoskola* címszó nyelvtörténeti érdekességgel bír, s így lehetne folytatni tovább a találgást a címszavak között. Kár, hogy ilyen és hasonló kutatásokra Szeke-res László nem vállalkozott.

„Ha a kérdéses területen ásatások folytak, az erre vonatkozó jegyzetek sem mellőzhetők” — mondja Szabó T. Attila említett tanulmányában. Szeke-res László számos címszavában eleget is tesz ennek a követelménynek. (Például a *Bajnát* címszóban.) Egyes címszavak mellett rövid, de alapos történeti áttekintést olvashatunk: pl. a *Barátok temploma* címszóban, a *Sánc utca* címszóban stb.

A toponímiákat Szeke-res László nem választotta szét a megnevezés nyelve szerint, s ezzel tulajdonképpen eleget tett annak a követelménynek, amely szerint a sokszoros népi rétegződésű és átszíneződésű területeken ez nem is lehetséges, mivel ezáltal nem kapnánk pontos adatokat a népiségtörténet tekintetében.

A *Szabadkai helynevek* című munka megjelenését nyugtázó örömről tehát nem maradéktalan; Szeke-res László könyve igen sok kívánni valót hagy maga után, egyes problémákba legfeljebb csak belekóstolt. Éppen ezért nem tartjuk talán indokoltnak a mű alcíműl választott „helytörténeti kézikönyv” minősítést. A nagyobb hányadában még árnyalásra, továbbgondolásra és további kutatásra szoruló adatok gyűjteményére inkább a helytörténeti adattár megnevezés lett volna az indokolt.

„Nem lehet tehát megelégednünk csak a jelenkori gyűjtéssel, elsősorban nyelvészeti, de más szempontból sem. Fel kell tehát kutatnunk a megközelíthető történeti forrásokat is.” — írja Szabó T. Attila. Szeke-res László e követelmény második részének kívánt

eleget tenni — az általa megszabott időbeli határig, 1919-ig. A követelmény első részének teljesítése azonban hiányzik, a munka így önmagában nem lehet teljes értékű. Bízunk azonban abban, hogy a belátható időn belül megjelenő szinkron anyag, kiegészítve Szekeres könyvének adataival, teljesebb képet ad majd Szabadka és környéke helynévanyagáról. Remélhetőleg nem csak a nyelvészet szempontjából. A toponímiák ugyanis — mint az közismert — számos diszciplína tanulmányozásában szolgáltathatnak igen értékes, nem egy esetben csak ily módon föllelhető adatokat.

JUNG Károly

AZ ÉRTELMEZÉS LEHETŐSÉGEI

Jovica Aćin: *Izazov hermeneutike*, Eseeji, Biblioteka Dob, Beograd, 1975.

A játék nyelve, a nyelv játéka, a nyelv és gondolkodás, szöveg-játékjelentés, költészet és hermeneutika, a mallarméi Könyv, írás/olvasás, a test nyelve, a nyelv teste. Jovica Aćin kritikus műhelyének, esszéírásának központi fogalmai és problémakörei ezek, amelyek első esszékötetének, *A hermeneutika kihívásának* valahány írását át-meg átszövik, de legtöbb kötetbe fel nem vett szövegében is megjelennek. Erdeklődésének fókuszában tehát olyan irodalomelméleti, szövegelméleti kérdések állnak, amelyeknek megközelítésében ma már nemcsak az irodalomtudomány, hanem a nyelvtudomány, a szemiotika, a filozófia eszköztárának, módszereinek felhasználására is lehetőség nyílik. Jovica Aćin él ezekkel a lehetőségekkel, annál is inkább, mert a felvetett kérdések jellegükből kifolyólag

éppen e diszciplínák határmezsgyéin helyezkednek el.

Aćin kritikai szemléletének alakulására mindenekelőtt azok a francia, német elméleti irányzatok, gondolkodók voltak hatással, akiknek munkáit fordításai (Foucault, Barthes, Heidegger, Gadamer stb.), tanulmányai által is igyekeznek a hazai szellemi élet aktívan ható tényezőivé tenni. E hatások közül fejlődésére kétségtelenül az új francia kritika (Derrida, Kristeva) befolyása a legjelentősebb, de sajátos módon nem kritikai módszerének, hanem látásmódjának, gondolkodásmódjának alakulásában fedezhetők fel ennek nyomai.

Abban, hogy az egzakt szövegelemzés, a tudományosság, a módszer tökéletesítésének igénye helyett mindinkább a szubjektívabb interpretáció, a kritikai olvasás fluidabb terének konstituálására helyeződik a hangsúly, olyan átkapcsolásra figyelhetünk fel, amely az utóbbi időben a francia teoretikusok munkáiban mutatkozott meg. Az első lépést ennek az átváltásnak az irányába maga Barthes tette meg (*A jelek császárságában*, *A szöveg gyönyörében*), de azoknál a kritikusoknál is megmutatkozott, akik — mint például Kristeva — még néhány évvel ezelőtt kizárólag a szöveg objektív leírása, leírhatósága mellett foglaltak állást. Az a tény, hogy ezek az új tendenciák Jovica Aćin kritikai tevékenységében is felbukkannak, arra a termékeny, dinamikus kapcsolatra irányítja a figyelmet, amely közte és a francia kritikai gondolkodás között fennáll.

Aćin írásainak legeredetibb vonása egy olyan újszerű *esszé-tér* konstituálása, amely egyfelől a problémamegközelítések jellegéből, másfelől a nyelvi minőségekből ered. Ez a nyelv kitágul, megnyílik a képszerű, metaforikus, ambivalens jelentésű kifejezésformák előtt, és a kritika, a költészet és a filozófia érintkezési pontjaiban igyekeznek meg-

valósnulni. Ha elfogadjuk Barthes megállapítását, mely szerint „*Semmi sem vált ki nagyobb ellenállást, mint az irodalom jelkódexének felújítása*”, akkor Acín írásaiból éppen az esszé, a kritika jelkódexének felrészására irányuló törekvéseket kell kiemelnünk.

Acín nem véletlenül ír éppen esszét. Ez a közlésforma bizonyul számára legmegfelelőbbnek egyrészt a költészet és a kritika, a szöveg és értelmezés, az írás és az olvasás kérdéseinek elméleti igényű megközelítésére, másrészt éppen ezeknek a látszólag különálló szellemi tevékenységeknek, területeknek aktív összekapcsolására. Acín az írás/olvasás kettős nyelvének összeolvasztásán inszisztál. Az összeolvasztás módozatait az interpretáció foglalja magában, lehetőségeit pedig maga a szöveg tartalmazza, ugyanis a szövegnek önmagában kell hordoznia megértésének, kritikai olvasásának kulcsát és értelmezésének lehetőségeit. „*Az interpretáció nem más, mint két nyelv összeolvasztását kiváltó ütközés, mely az egyiket a másikra fordítja, egyiket a másikba helyezi, míg egyidejűleg újraaktivizálja a másikat az elsőben.*” (60. o.) A szöveg és az interpretáció (mint az írás és az olvasás ekvivalensei) ezért jelentetik számára ugyanazon folyamatnak két pólusát, amelyek azonban nem egyszisztál(hat)nak olyan kettéosztottságban, ahogyan a hagyományos teóriák tételtek.

A költészet és a kritika viszonyrendszerét a filozófia oldaláról igyeksenek

megvilágítani Acínnak azok az írásai, amelyek a hermeneutikának mint az értelmezés tudományának lehetőségeivel foglalkoznak (*Költészet és hermeneutika, Heidegger és Hölderlin* stb.). „*A költészet hermeneutikai kérdése a költészet és a kritika közötti út kérdését veti fel. A hermeneutika ezáltal a Között.*”, írja Acín. Gadamer, Heidegger, Ricoeur, nézeteit szembesíti írásában, amelyben a költészet interpretálása a költészetben adott *poétikai és kritikai funkciók* tudatosításának eszközeként jelenik meg.

A hermeneutika kérdéseivel foglalkozó írások Acínnak a filozófia iránti hajlamait, érzékenységet dokumentálják, és felvázolják azt a gondolati, eszmei hátteret, amelyre esszéinek fluidabb nyelvét, világát alapozza.

Jovica Acín írásai nem mentesek elmentmondásoktól, dilemmáktól, logikai ingadozásoktól. Megoldatlan szemléleti kérdései azonban elválaszthatatlanok azoktól a szellemi horizontoktól, amelyekkel dialógust folytat, és gyakran éppen ezeknek az elméleti, gondolati elmentmondásából, megoldatlan kérdéseiből erednek. Az a törekvése azonban, amely az irodalom, a nyelv, a gondolkodás aktuális problémáinak filozófiai megalapozottságú, következetes logikájú és módszerű megragadására irányul, nyilvánvaló. S ezt a törekvést feltétlenül támogatnunk és értékelnünk kell.

THOMKA Beáta

A SIKERKÖNYVEK IDŐSZERŰSÉGE

Vázlat Ivan Kušan könyveiről

Sikerkönyvet írni, még ha mind több író próbálkozik is ezzel, egyáltalán nem könnyű vállalkozás; a legtöbb ilyen sikerkönyvnek szánt mű bántóan sematikus, felszínes és problémaköre is elavult. A jól bejáródott módszerekkel érinteni sem lehet az időszerről kérdéseket, e sikerkönyvek mindenkori kiindulópontját. Itt-ott

szólászerűen megjelennek ugyan a „mai problémák”, de ezek úgy funkcionálnak, mintha egy múlt századbeli szerelmi regénybe néhány — mai témájú — új fejezetet iktatnánk be.

Ivan Kušan a szerencsés kivételek közé tartozik. 1970-ben közölte *Toranj* (A torony) című kisregényét, amelyben egy kisváros társadalmi életének humoros-ironikus rajzát adja. Milan Grabonja Cuca, a vidék legendáris politikusa elhatározza, hogy tornyot építtet Gornji Surkovacon, a legnagyobbat a „pannón térségben”. S akcióba lépnek a községi vezetők, hadba indul a helyi sajtó, megjelenik — persze féltéken — az ellenzék, és megszületik az akcióprogram, amely figyelmeztet a torony fontosságára, jelentőségére. Rövid időn belül a Szóдавиз Kombinátus mellett elkészül a kisváros és Cuca nagy büszkesége, a torony. Igaz, hogy ferde lett, de ez nem is olyan nagy baj, mert az ünnepi szónok beszédében bebizonyítja, hogy éppen ilyet akartak... Legfeljebb a televízió felvételezőinek okoz ez a rögtönzés némi problémát, hisz az ünnepi beszéd előtt figyelmeztették őket, hogy ferdén tartsák a kamerákat, hogy a képernyőn egyenesnek lássák a torony. Hogy a toronynak semmiféle rendeltetése nincs, s hogy erről senki nem beszél (az ún. ellenzék is attól fél, hogy a torony építése miatt le kell dönteni valamilyen történelmi személyiség szobrát) — ez képezi a regény szatirikus faktúráját.

Kušan második regénye, a tavaly közreadott *Naivci* (A naivok) szintén a pannón síkság egyik fiktív kisvárosában találja meg nyersanyagát, pontosabban a naiv festők központjában, Lobašban. Lobaš pontosan olyan mulatságos, mint Surkovac, csak hogy a regény karneváli hangulatának központjában a naiv festők kérdése áll. Božo Ratković, a világszerte híres naiv festőre az egész falu irigykedik, hisz jobb festeni, mondják a parasztok, mint kapálni. S halála után mindenki rákap a festészetre, de csak egynek sikerül: az öccsének. S bár Jožo Ratković nem tud festeni, sikere egyre nagyobb, nem is csoda, hisz állítólag a bátyja szelleme festi képeit. Persze Jožo Ratković is szeretné már otthagyni a falut, mint a bátyja, de ott kell maradnia a propaganda miatt, a világ csak így fogadja el autentikusnak művészetét. Persze az a tény, hogy a szellem fest, számtalan bonyodalmat okoz, megjelennek a világlapok képviselői, a helyi vezetők harcolnak a babonák ellen, míg végül is minden jól végződik.

E motívumok ismeretében már közelebből foglalkozhatunk a sikerkönyvek titkával. E titoknak Kušan bírtokában van, hisz könyveit szétkapkodták, a regények színpadi változatait a zágrábi színházakban telt ház előtt játsszák.

Nyilvánvaló, hogy a nagy siker egyik titka témáiban rejlik. Kušan „gondűző krónikáiban” nem sablonos életjelenségekkel néz szembe, hanem olyanokkal, amelyeket az új életforma, az új társadalmi környezet vetett fel, s amelyek éppen újszerűségük miatt divatjelenségek, életreflexekké váltak. Így van ez a helyi vezetők „politikájának” kipellengérezésével, de az ősinék, a „tisztának” mondott falu-mítosz kigúnyolásával is. Kušan falvaiban, kisvárosaiban még a javasasszony is a népszerű bulvárlapok orvosi tanácsait bújja, hogy aztán alaposan kamatoztassa azokat gyakorlatában. Humorának éle éppen az újra divatba jött faluromantika ellen irányul. Kušan parasztjai nem stilizáltak, hanem olyan eleven és csavaros eszű emberek, akik falusi életformájukból egyenesen a bulvárlapok világába csöppentek. Észjárásuk van olyan fürge, és vannak olyan tájékozottak, mint bármelyik nagyvárosi. Kušan tehát a tudat sztereotíp reflexeit rombolja szét, ironikusan, hahotázva.

Ezzel meg is kerestük a sikerkönyvek egyik alapvető ismérvét: a tabu-témák

kikezdését. Az irodalomban a tabu-témával kapcsolatban legfeljebb annak társadalmi-politikai vonatkozásait firtatják, sokkal érdekesebb viszont az, hogy a legtöbb tabu saját szokásainkban, saját szemléletünkben, hétköznapi világunk egyszerű és látszólag felszínes jelenségeiben rejlik. A hétköznapi divathullámai, kodifikált viselkedésnormái például kimeríthetetlen anyagot szolgáltatnak egy modern szórakoztató olvasmány megírására.

A modernebb látásmódnak és stílusnak már-már olyan rossz híret keltették sokan, hogy eleve kialakult egy olyan vélemény, hogy a sikeres olvasmány csakis tradicionális módon megírt és megkomponált regény lehet. A gyakorlat — nemcsak Kušané — azt mutatja, hogy e kettő nem zárja ki egymást. Kušan regényeinek felépítése nem lineáris; nyelve csapongó, játékos, rendkívül áttételes, s a maga módján igen bonyolult is. Tömegével akadnak a regényben váratlan, egészen újszerű szókapcsolatok, a történetek dinamikája, fordulatossága pedig nagyon is megköveteli a modernebb regénykompozíciót; a gyors és váratlan montázstechnikát, a vázlatos jellemrajzot, a többszólamúságot. S ezek a mozzanatok azt mutatják, hogy a modern szórakoztató regény útja felfrissült, nem a műhelymunka irányában halad, de nem is kerülheti meg a modern, irodalmi irányzatok műhelyeit, hanem bőven kamatoztathatja azok eredményeit.

VÉGEL László

TEKÉZŐK ÉS BÁBOK

Vladimir Stojšin: *Kuglana*. Srpska književna zadruga, Beograd, 1975.

Stojšinnak harmadik regénye a *Kuglana* (Tekepálya). Nem jutott vele messzebbre, mint első regényével, a pont tíz évvel ezelőtt megjelent *Šlagvorrtal*. Ezt nem hangulatkeltés céljából és nem előítéletből mondom. Maga a *Kuglana* győzött meg róla.

Egy belgrádi újságíró (s milyen fontos, hogy az!) életéről, viselt dolgairól, nagy szerelméről — sőt szerelmeiről —, viszontagságairól szól ez a regény. Újságírók, színészek, egyetemisták, rendezők vonulnak fel előttünk, s így alakul ki a kép egy rétegről, magatartásáról, kificamodott, könnyelmű életmódjáról, a tarka fővárosi élet egy oldaláról. Sajnos, a szerző megelégszik a felszínre vetett pillantással, mélyebbre nem nyúl, a lényegbe nem hatol, fájó pontokat nem érint, az igazi emberi, társadalmi problémákat — melyek kétségtelenül

jelen vannak ezekben a körökben is — nem veszi észre, nem jelzi. Se bátorsága, se — úgy látszik — felkészültsége hozzá. Úgynevezett olvasmányos regényt ír, mely senkit meg (és fel) nem ráz, nem okoz senkinek gondot. Ma ez minálunk divat, keresett árucikk a könyvpiacra.

Valójában semmi fontos nem történik ebben a regényben. Minden mellékes, véletlen. A legfontosabb, amire figyelmünket a szerző irányítja: a hős ingadozása két lány között, míg — a könyv utolsó előtti lapján — véget nem vet ennek a dilemmának: az egyiket otthagya, s a másikhoz pártol. Más megoldás nem is lehetséges, ezt sejtettük, várhattuk elejétől fogva, habár lehetett volna fordítva is: itt nincsenek érvek, nincsenek ellenérvek.

Vannak a hősnek más problémái is, többek között az, hogyan juthatna Londonba lapjának tudósítójaként, meg aztán néhanapján meg kell írnia egy-két cikket, ez pedig nagyon nehezen megy neki, mert a szerelem és a társadalmi élet sok idejét és erejét elveszi. A

cikkírás motívuma fel-feltűnik a regényben, s mindig szinte lidércnyomásként nehezedik a hősrre.

És ez lenne minden. Azaz mégsem. Egy regény nemcsak cselekményből és hősökből áll. Meg hát cselekményt, bonyodalmat ki lehet agyalni, valamit a valóságban is lehet találni, szereplőket is össze lehet tákolni vagy ugyancsak az életből ellesni vagy kiemelni. Egy regénynek szövege is van, a szöveghez pedig nyelv kell.

Stojšin a köznyelv egy rétegét képező, konvencionális nyelven ír, itt-ott zsargonnal fűszerezi. Egyfajta belgrádi nyelv akar ez lenni. A nyelverteretésnek a szándéka is nagyon távol áll tőle. Vannak a könyvnek részletei, melyek középszerű újságcikkek színvonalaát érik csak el, helyenként iskolai dolgozatok, házi feladatok hangját idézik fel.

Stojšin megpróbál ismert, kopott regényírói fogásokkal élni: naplórészleteket közöl (melyekről csak azért tudjuk, hogy naplórészletek, mert a szerző föléjük biggyeszi a meghatározást), dőlt betűs szedést használ, amikor gondolatai visszatérnek a múltba; találunk egy mondatból álló fejezetet a könyvben; helyenként kövér betűs elmélkedéseket iktat be. Mímeli a modern regényírást, de még csak a külsőségeket sem sikerül elfogadhatóan megoldania. Mivel egy meghatározott környezetet szeretne bemutatni, kénytelen a realizmus módszereirez folyamadni, ahhoz azonban nincs ereje, hogy meggyőző képet fessen. Ez álrealizmus, és egyben a realizmus feltámasztására irányuló törekvések csődjének bizonyítéka. Funkciótlannul variálja témáját, hetet-havat összehord, hogy kitölthesse a regény kerekeit. (Regény, mondtam. De vajon az-e? Egy történet, egy eset fejtegetése, tárgtása, egy környezet rajzolgatása inkább; felületes vázlat csupán.)

Ne hagyjuk említés nélkül végül a mű címét sem. A tekepálya — akárcsak a lóversenytérv vagy az íróklub —

egyik színhelye a regény cselekményének. Talán szimbólum is akart lenni. Talán utalás arra, hogy az élet is tekepálya, ahol némelyek a fagolyót gurítják, s kiütik áldozataikat, mások a bábok, melyeket le kell dönteni, aztán újra felállítani, hogy ismét ledöntessenek, s ez a folyamat ismétlődik a végtelenségig.

Az olvasó pedig, aki a *Kuglanát* és a hozzá hasonló műveket olvassa, úgy érzi magát, mint egy fabáb a tekepályán. Látja, amint közeledik felé a golyó, hogy végezzzen vele, az olvasóval. Ezeket a golyókat, ezeket a regényeket, melyek egymás után fejbe vagdosák az olvasókat az utóbbi időben, ügyes tekézők fabrikálják.

Akik ügyesen gurítanak az irodalmi életnek nevezett tekepályán.

TOMÁN László

SZORONGÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK

François Mauriac: *Egy hajdani fiatalember*. Európa, Budapest, 1974.

„Nem vagyok olyan, mint a többiek” — ezzel a mondattal indul az utóbbi években elhunyt Mauriac utolsó regénye, s ezzel a tapasztalattal is fejeződik be; mivel az időközben megtett út a kamaszkori sejtést igazolja. Alainnek minden oka és feltétele megvan ahhoz, hogy különleges esetté váljon a századforduló Franciaországának egyik eldugott (Bordeaux környéki) vidékén, ahova ha nem törhetett is még be az új élet lendülete, a kértely és a szabadgondolkodás már előhírnökei a közeljövő gyökeres változásainak. A Dreyfus-affér világszenzációja Malteverne-t sem kerülheti el, mégsem a kapitalizmus világi-pozitivistája vagy éppen előremutatónan rend-

szerelemes ideológiája teszi eretnekké főhősünket, a földbirtokos csemetét, hanem a dolgokra naiv tisztasággal rácsodálkozó gyermek látásmódja; aki a lényegét nem a lehetséges, a társadalomba beépült formában szereti, hanem önmagában. Természetrajongó panteizmus, a létezés titkát fürkésző miszticizmus és az emberektől menekülő individualizmus erjed e képlékeny világnézetben, mely a maeterlincki kontemplációhoz, de a bergsoni „tartam”-hoz is hasonlóan a váratlan pillanatban kinyilatkoztatott igazságra vár; arra a pontra, amikor az élettapasztalat egészen váratlanul találkozik az egyház aranykorából származó, még nem elmeszedett igazsággal. Azonban érdekes: Mauriac mégsem e két (a dogmákból álló és a földi) világ metszéspontjait kutatja regényében, sokkal „realistább” annál; sokkal inkább érdeklődik az emberi életnek az egyéni sorsokban rejlő törvényszerűségei. Van ugyan váratlan fordulatok, hirtelen felismerések Alain útján, ezeknek azonban nincsenek homályos metafizikai magyarázataik. Inkább talán azt a — kamaszkorban különösen érvényes — tapasztalatot igyekeznek bizonyítani, hogy, mivel téveszméink rendszerint annyira áthatják gondolkodásunkat, hogy az „érzelmeink iskolájá”-ért nagyon drágán kell megfizetnünk — ezért sohasem lehetünk biztosak álláspontunk helyességében. Alain első nagy rádöbbenésére akkor kerül sor, mikor a szomszéd nagybirtokos lányának csak a halála után tudja meg, hogy az (a „Teti”) egészen más valaki volt, mint ahogy ő bűnös elhamarkodottságában, tragédiát közvetve kiváltó felelőtlenségében elképzelte. Ehhez hasonlóan arra is rá kell ébrednie, hogy anyjának a földbirtokhoz, annak bővítéséhez való ragaszkodása sem annyira beteges, mint ahogy ő csendes tüntető lázadásában, cél nélküli szorongó tiltakozásában feltéte-

lezte, mert annak leendő menyé iránti vonzalma mindennél nagyobb volt.

Az olvasót állandó bizonytalanság uralja a regény olvasása közben. Sohasem lehetünk teljesen bizonyosak abban, hogy az elbeszéltek van-e teljes valóságfedezete a főhős szempontjából vagy pedig a következő bekezdés módosítja a történet korábbi pontját, s a főhős bevallja, hogy megszépítette a dolgokat s a képzelete valóságáról számolt be, nem pedig arról a tétlen szorongásról, amely rendre elzárja előle a szókimondás és a cselekvés lehetőségét. De az is az elbizonytalantás eszköze, hogy a hős nem folyamatosan vezet naplóját (ami voltaképpen a regénnyel azonos), hanem időnként, amikor már félig elmosódtak emlékezetében a belső történetei. Elbeszélőmodorát s azt, amit élénk állít, az is befolyásolja, hogy ő voltaképpen csak mestereként tisztelt idősebb barátjának, Donzacnak ír, bár később az íróság álma sem idegen tőle. Így aztán rendszerint csak arról és csak úgy számol be, ami és ahogyan kielégítheti a nála tapasztaltabb és bátrabb barát vélt elvárásait. A főhősnek stilizálási törekvése, tetszeni akarása, helyezkedése” következtében az események és a belső élet felelevenítése a visszaemlékezés esetlegességével, valamint a tudatosodás és a megismerés relativitása által egy olyan fróji világszemléletnek leszünk tanúi, amelyet akár agnoszticizmusnak is nevezhetünk. Állításunkat a már fentebb említett két nagy felismerés is alátámasztja: a másokról való tudásunkat, benyomásainkat csupán pillanatnyi érdekünknek, sokszor tudattalan igényünknek megfelelően alakítjuk ki; s csak egy későbbi váratlan megvilágosodás ébreszt rá bennünket, hogy nem az ismeretek szabad terén állunk, hanem csupán ostoba előítéleteink hálójában vergődünk; habár e tudásunkat is csak a birtokbavétel pillanatában érezhetjük véglegesnek, mert abszolút megismerés nem létezhet. Alain számára a felnőttségért való elhagyását követően a felnőttségért való elhagyását tulajdonképpen e vi-

szonylagósságnak a tudomásulvétele jelenti. „Mindazt, amit itt feljegyzek anyámról, honnan máshonnan vettem volna, mint magamból, és abból az elképzelésből, amit anyámról alkotok magamban? Mi egyébbel kísérletezem, mióta csak ezt a naplót vezetem, mint hogy valami képzeletbeli képet nyújtsak Donzacnak Maltaverne-ről (...) ? Mi volt a valóságban? Az én jó étvágyú anyám, aki mindig nagyon ügyelt rá, hogy mit tesznek elébe...” Eszerint csak az érzékileg tapasztalható dolgokról való tudásunk megbízható, s valószínű, hogy a francia „új regény”-nek a tárgyakat leltározó programja is az emberélményből való kiábránduláson alapul. Mauriac nagysága állhatatlanságában van: utolsó regényében sem szűnik meg kutatni azt, amiről már előtte sokan lemondtak; az emberi valóság látszólagos széttöredezettsége; az érzékenység és a gondolatiság túltengése következtében érvényre jutó ab-

szurditás élménye; az evilági létezés teljes értelmetlensége ellenére is — azokat az emberi és társadalmi feltételeket, melyek az egyéni világgépeket lényegükben változtathatatlaná merévítették. Mert az ő üzenete pesszimiztikus: Alain nyíltan bevallja önmagának és egyik ismerősének is, hogy valóságossága egoizmusával azonos s idegen tőle a kereszténység szintjeinek felebaráti szeretetkultusza: azért hisz, mert a belenevelt istenfélelem köti, mert a nem-hívés erőfeszítésbe kerülne. Ha az ő kálváriája belülről tárul elénk, akkor barátja, Simon Duberc, a balzaci hősök (ezúttal regényesség nélküli) útját járja. Ő is képtelen megkapaszkodni a városi élet forgatagában — vidék és központ; feudális gazdálkodás és polgári életforma, falu és város, homály és fény távolságát eredménytelenül próbálják leküzdeni: belső terheik élehetlenségük eleve kallódásra ítélte őket.

VAJDA Gábor

S Z Í N H Á Z

MRS. HÁROMPONT

„... a felesége pedig olyan kis egérke, se csípője, se semmi” — mondja nem éppen kevés, megvető gonoszszággal Edward Albee *Nem félünk a farkastól* Marthája, ez az ősnőstény, férjének, George-nak, egy kis vidéki egyetem történelemtanárának — George „nem a történelmi tanszék, hanem csak ott van a történelem-tanszéken” —, miközben egy muri utáni hajnali órában várják vendégeiket: az izmos, jóképű fiatalembert, aki magát a jövő zenéjének nevezi, és ennek se-csípőjese semmi feleségét, akit Albee is csak így mutat be: „26 éves, kis szőke nő, elég szimpla”.

Nos, ha ennek az „elég szimpla” kis nőnek a drámabeli szerepét nézzük, könnyű szívvel, gyorsan elintézzük ennyivel: Honey afféle végszavazó figura. Talán túl könnyen is hajlunk erre. S nem is véletlenül. Mert látszólag tényleg nem több ennél. Első pillantásra valóban csak olyan dramaturgiai kellék, mint bármelyik

Edward Albee: *Nem félünk a farkastól*. Újvidéki Színház. Rendező: Vajda Tibor. Jelmeztervező: Annamária Mihajlović. Színeszek: Nagyellért János (George), Nagyellértné Kiss Júlia (Martha), Fischer Károly (Nick) és F. Várady Hajnalka (Honey).

tárgy, amelyre a színpadon szükség van, de amely önmagában nem bír különösebb értékkel, nem kelti fel figyelmünket. Holott Honey lényegében sokkal több ennél: *ember*.

Igaz, nincs benne annyi önmagát és másokat maró cinizmus, hiányzik belőle a kiegétség gonoszságáá sűrűsödő fájdalma, ami George-ot jellemzi. Nincs benne az a tömény bosszúvágy, mohón klímáxos hiúság, mint Marthában. És a férje céltudatos törtétese — „... hát én úgy képezem... hogy mindenütt megkedveltetem magam, ügyesen forgolódom egy darabig, kipuhatom a gyenge pontokat... és lassan tény leszek, amivel számolni kell, aztán pedig... szükségszerűség... átveszek egypár kurzust az öregektől, beindítok egypár speckollégiumot... bedolgozom magam néhány befolyásos asszonynál...” — szintén távol áll tőle. Honey nem határozott, erős, fekete vonalakkal kihúzott, körvonalazott alakja Albee drámájának.

Ő az emberi formát öltött bizonytalanság, az élő határozatlanság, a két lábon járó jellegtelenség. Négyük közül egyedül neki nincsen semmilyen célja, ő csak egyszerűen úgy ott van, jelen van.

Erről az állapotról árulkodik Honey replikáinak legalább nyolcvan százaléka-ban jelenlevő hárompont. A jólismert írásjel, amely attól függetlenül, hogy a mondat közepébe ékelődött vagy a végére került, kettészakítva a beszélőt vagy átadva a szót, a beszéd lehetőségét másnak, egyszerre jelzi azt a bizonyos vég-szavazó dramaturgiai funkciót és azt a többletet, ami ebből a kellék-szerepből teljes értékű drámai alakká emeli Honeyt, azaz, azt hiszem, nyugodtan nevezhetjük így, mivel az írás folyamatában ez a bizonytalanság, a tétovázás — amik Honey jellemének ismérvei is — jelle: Mrs. Hárompontot. Aki már csak azért is teljes értékű tagja az Albee-dráma kvartettjének, mert azt a bizonyos félelmet, szorongást, amiről énekelnek, hogy megszabaduljanak tőle, és könnyebben elviseljük, (akár a gyáva ember, aki, hogy ne féljen a sötétben, füttyörészik), nem magán, hanem magában, önmagában viseli. Neki is ez határozza meg egész lényét, csakhogy nála mindez másképpen mutatkozik meg.

Mrs. Hárompont nemcsak céltalanságával válik ki a többiek közül, hanem ennek megfelelően viselkedésével, gesztusaival, szokványmondatokból álló elég szegényes gondolatvilágával. Ezek — gesztusai, mondatai — jellegtelenségének mutatói, lényének igaz kifejezői...

Alighogy elhangzik azon a kissé szokatlan vendégfogadó órán a „megjöttünk... igazán késő van” helyzetmentő, mentegetőző „belépő”, Honey máris elfelejti, hogy talán illetlenség volt komolyan venni a muri utáni meghívást, s a rá jellemző naivsággal kiált föl: „Jaj, milyen szép itt!” És ebben az egyetlen mondatban sokkal több van, mint gondolnánk. Honey naivsága mellett előlegezi egész sztereotip mondatkészletét, az „Ugye, milyen muris? Olyan muris volt”, a „Feltétlenül meg kell nézned...”, a „Ne mondd”, a „Milyen izgalmas”, a „Micsoda kifejezések. Igazán...” és a hasonló sablonos, gondolkodás nélküli gondolatközlést, ami Mrs. Hárompontra annyira jellemző. Bár, ha a figura lelki dimenzióit is látjuk, ismerjük, bizonyossá lesz előttünk, hogy Honey szokványmondatai nem — illetve nem csak — a társalgási modor üres, csendet kitöltő, a legalább mondjunk valamit beidegződései, nem megtanult, hanem a jellemből fakadó sztereotípiák. Az ilyen sablonok Ionesco remek beszédparódiájának, *A kopasz énekesnő*-nek is dicséretére válhatnak. S hogy ezek a mondatok valóban azonosak Honeyval, azt rengeteg mondatkezdő „Jaj” szintén jelezheti. Akár Mrs. Jainak is

nevezhetnénk Mrs. Hárompontot, aki a legkülönfélébb emocionális töltetű és tartalmú mondatokat nyugodt természetességgel kezdi a lényét kifejező „Jaj”-jal: „Jaj, milyen késő van... Jaj, nagyon elegáns... Jaaaj... De amikor én olyan büszke vagyok rád... Jaj, én tényleg innék valamit... Jaj, hát nem isteni... Jaj, de jó lesz... Jaj, de örülök...” Jaj...

De ne feledjük, honnan indultunk. Az első „Jaj”-tól. S ebben a mondatban — „Jaj, milyen szép itt!” — nemcsak a Honeyra vonatkozó jellemző ismérvek találhatók meg, az író sajátos íróniája is felcsillan. Az előzményeket ismerő néző már jól tudja, a Honey említette szép nagyon is csúnya, hogy a George és Martha körüli dekoráció, akárcsak ők maguk, nagyon is csúnya. Honey tehát afféle ironikus kontrázó szerepet is kap. S nem véletlenül. Ő ugyanis nemcsak naivabb, gyermekibb a másik háromnál, hanem megnyilvánulásai is egészen mások.

Martha gesztusai a legharsányabbak, „kihívóan”, „undokul” tud viselkedni, még beletörődése is „dühöd”t. George — akiről, ha létezik kritikusai becsület, akkor úgy is, mint drámai alakról, s úgy is, mint ennek színpadi megvalósításáról, mindenekelőtt írni kellene — kevésbé látványos külső megoldásokat használ (ezért szinte a lehetetlenségig nehéz írni róla, ezt az alakítást filmezni kellene, csak így lehetne maradéktalanul emlékké tartósítani), több benne az intellektuális rafinéria, s kevésbé elementáris, mint felesége. A fiatal tanár, Nick Georgehoz áll közelebb. Honey valahogy mintha gesztusaiban, viselkedés tekintetében is rendhagyó lenne. Amikor belép, „kacarászik”, majd „ideges vihogás”-t hallat, „zavarban” van, amikor vidám, akkor is „kissé tanácstalanul” teszi, legtöbbször „vihog” vagy „bérgyűn mosolyog”, esetleg „tébolyultan vihogni kezd”, vagy „eszélösen”, „magan kívül visog” — ahogy a kiemelt szerzői instrukciókban áll. Mrs. Hárompont viselkedéskáláját abban a nagy jelenetben ismerjük meg igazán, mégpedig nem szórványosan, hanem néhány percbe töményítve, amelyben George úgy meséli el Honey ácterhességét, mintha nem vele, hanem valaki mással történt volna meg, s Honey csak a végén ismer önmagára. Eleinte, talán egy nagyobb dózis konyak hatására, „álmatagon” hallgatja George-ot, „imádom a jó sztorikat”, mondja majd „töprengve próbál rájönni”, hol is hallotta már ezt a rém ismerős esetet, azután „nagyon gyanakszik”, sőt „némi rettegéssel” lesi George szavait, s „falfehéren”, végül pedig „hisztérikusán”, „különös rémülettel” reagál. A jelenet vége, láthatjuk Albee instrukcióiból, kissé természetszerűen túlexponált, de azért pontosan jelzi Honeyt, főleg az első rész lehet jellegtelenségének hű képe.

Színpadon épp ezt a jellegtelenséget kell kifejezni, az a faramuci feladat vár a színészre, hogy Honeyja, azaz Mrs. Hárompont úgy legyen jelen, hogy észre vegyük ugyan, de talán a nagyjelenetet kivéve, sohasem legyen előtérben.

S ebben, a színészi játék mellett, Honey legnagyobb segítsége a ruhája. Legáltalában ebben az előadásban.

Amit első pillantásra mindannyian tévedhetlenül megállapíthatunk: a ruha bő és tarka. Később kiderül, hogy mindkét tulajdonságának fontos funkciója van. Bősége — a színésznő testének körvonalai elvesznek benne — a figura nemegyszer említett keskeny csípőjét juttatja eszünkbe, sőt Honey ácterhességét is, egy pillanatra akaratlanul felötlik, hátha megint „fölment a hasika”, de a bőséggel együtt járó határozatlan szabásvonal Mrs. Hárompont egyéniség nélküli egyéniségét is nyomatékosítja teszi. Hasonló funkciót kap az alapul szolgáló sárgás-barnás-zöldes homokszín, amely úgy segít elvesznie a környezetben, hogy

azért ne kelljen keresni, ne tűnjön el teljesen, s ugyanakkor a jellembeli bizonytalanságra, arra a bizonyos hárompontos jellemre, tétovázásra is figyelmeztet. Az utóbbit a ruha anyaga is segíti. A könnyű selyem lebegést, imbolygó határozatlanságot kölcsönöz, amilyent az efféle anyag „tud csinálni”. S ezt segíti a hosszú muszlinás is, amely nemcsak a lebegést fokozza, hanem játékkellék is a színész számára, alkalom, hogy önmagával legyen elfoglalva, a szerep szerinti önkörébe záruljon, másrészt pedig a sálra festett meleg színű árnyékszerű foltokkal a kiszolgáltatott, elmosódó körvonalú, határozatlan — Martha ruhái visszataszítóan agresszív színűek —, de éppen esendőségében rokonszenves, a figura lényében levő emberiséget juttatja eszünkbe.

Ezzel a vizuális látvánnyal van igen szoros harmóniában a színészi játék. A nyafogósan eltorzított fejhang és a mindössze néhány mozdulatra korlátozott gesztusrendszer, ami csak látszólag jelez színészi szegénységet, valójában a figura lényegi vonásait emeli ki. Ennek a Honeynek örült előnye, hogy minden eddigi látottól eltérően, nem akar méltó társa, riválisa lenni Marthának. Csak a saját játékát játssza, a saját lehetőségein belül marad, végig egy magánszámot ad elő. Vállalja azt a kockázatot, hogy észre sem vesszük, a negyedik kerék szerepét, mert tudja, hogy nélküle úgyszincs kocsi, megroggyan a dráma épülete...

GEROLD László

SZÉKEK ÉS EMBEREK

Egyáltalán nem a megengedhetetlenül gyenge előadás az egyetlen oka, hogy ezúttal kizárólag a kellékekről írok. Bár ennek a színházi estnek valóban nincs egyetlen különösképpen kiemelkedő, külön figyelmet érdemlő mozzanata sem, a székek — Ionesco azonos című művében — ettől függetlenül igazi főszereplői a drámának és az előadásnak is. Egyedül róluk érdemes írni. És kell is. Mert nemcsak főszereplői a műnek, hanem — ahogy Ionesco írta a dráma első rendezőjének — a darab „témája nem az üzenet és nem is a két öregember életének a kudarca, erkölcsi katasztrófája, hanem maguk a székek...”

Róluk szól tehát a dráma, és a színpadon is hozzájuk intézi a Szónok az Öregember világmegváltó üzenetét:

„E, Mmő, mm, mm.

Zsü, gu, u, u.

Ű, ő gü, gu, güöe”.

Ennyit présel ki magából heves gesztusok kíséretében a süketnéma Cicero, majd „szertartásosan üdvözlí az üres széksorokat...”

De tulajdonképpen mit jelképeznek ezek a székek?

Az emberiség történetében a székek régóta az ember állandó kísérői. Néma tanúk. A bútorok családjából való afféle macska hűségű háziállatok. Igen: pontosan olyanok a bútorok között, mint a macskák a háziállatok között. Baude-

Eugène Ionesco: A székek Fordította: Gera György. Újvidéki Színház. Rendező: Slobodanka Alaksic (Belgrád). Diszlettervező: Vlada Rebezov (Zrenjanin). Jelmélettervező: Vesna Radović (Belgrád). Színeszek: Ferenci Jenő (Öregember), Jordán Erzsébet (Öregasszony), Dragoslav Janković-Maks (Szónok).

laire írta valahol, hogy a macskák az „ülő életmód barátai”, a székek viszont a bútorok között az ülésre szolgálók, ahogy a lexikonok lakonikus meghatározásai egybehangzóan megállapítják — ülőbútorok. Az már részletkérdés, hogy támlások vagy karosak. Mert attól függetlenül, hogy anyagukban, megmunkálásukban esetleg különböznek — „anyaga többnyire fa, ritkábban fém”, s hogy a „fát lakkal, politúrral, furnírral vonják be, intarziával díszítik, faragják, esztergályozzák” —, s hogy fonott, hajlított, háromlábú, gördülő, kárpitozott, kerek, kerekese, négylábú, összecsucskható, párnás, táborig székről van-e szó, díszesről vagy teljesen dísztelenről, akadémiai, bírói, elnöki, fejedelmi, királyi, miniszteri, püspöki, esetleg bár-, borbély-, forgó-, hinta-, gyalog-, pót-, szuster-, szövő-, zongoraszékről, amelybe leül valaki, vagy amelyben már ülnek, amelyből felkelnek, amelyről leesnek vagy lefordulnak, amelyből leszédülnek, amelyet kirúgnak maguk alól, vagy amelyet valaki alá, esetleg elé tolnak, amellyel valakit megkínálnak vagy amellyel soha senkit sem kínálnak meg, mindettől függetlenül mindössze az lényeges, hogy ülésre szolgálnak. S épp ezért van velük, minden bútoradarabja közül, az ember a legközvetlenebb kapcsolatban. Történelme során talán csak az ággyal törődött annyit, mint a székekkel, a régi egyiptomiak négylábú, támlátlan, hajlított támlájú vagy keresztlábakkal ellátott székeiktől a görögök összecsucskható, ollószerűen keresztbe rakott lábakkal, szövetből vagy üllappal ellátott, hordozható, a középkori zsámolyszerű vagy merev hátlappal, szekrényyszerűen zárt alsórészszel bíró támlás, a polgárság korával együtt születő esztergályozott lábú vagy kárpitozott üllökéjű és támlájú, a biedermeier kecses vonalú székein keresztül a huszadik századi csőbútor-székekig vagy a habszivacsból készült kagylószékekig. A szék mindig fontos kelléke volt az embernek, ezért részült minden bútoradarabnál nagyobb figyelemben. De a székről való emberi gondoskodás csak látszólag ügyelt elsődlegesen az ülés célszerű alakítására, legalább olyan fontos volt a szék díszítése is. Az architektonikus formák, a kannelálás oszlopok, a dús faragás, a domborműszerű díszítés, a vonalak merész hajlítása, az üllapok gobelinekkel való ékesítése, a hornyolósos díszítés, a fát borító szép veretek, a vastag, fénylő szegecsekkel szegélyezett bőrborítás. A kényelem mellett vagy sokszor ezt megelőzően a szék stílusa volt a lényeges. A ruhára vonatkozó vitatható mondás a székre is érvényes lehet, valahogy ilyen formában: a szék teszi az embert.

Ezért jó választás, remek ötlet az embereket székekkel helyettesíteni, ahogy Ionesco teszi.

Mert: Ionesco székei — emberek.

Nem véletlenül olvashatjuk szerzői utasításai között: „Az Öregasszony úgy rendezi a székeket, hogy hátlapjuk a nézőtér felé essék...”

A színpadra állított széksorok tehát folytatódhatnak a nézőtérén. Csak míg itt nézők töltik meg a széksorokat — bár akadt olyan kritikus is, aki szerint Ionesco azért állított üres széksorokat a színpadra, mert ezek az ő előadásainak tátong nézőtérét idézték, bennük „rejlik az író önnön tragédiája” —, addig ott, a színpadon valóban üres széksorok láthatók. Illetve csak a két öreg képzelet népesíti be a színpadi nézőteret.

S ennek ellenére „egyetlen életre keltett költői kép — komplex, többértelmű, sok dimenziós” a telis-tele színpad azzal a rengeteg székekkel, az irdatlanul sok, összevissza szürke székekkel. A székfőmájú emberekkel, vagy a székek/emberek tömegében konkretizált magánnyal.

Hogy is írja Ionesco?

„Megkísérletem például, hogy alakjaim... szorongásának tárgyakon át adjak külső formát; hogy szóra bírjam a színpadi díszletet”.

A székek valóban beszélnek. Ürességükkel, némaságukkal, mindent beborító tömegükkel. Vádolnak — egyszerűen azzal, hogy ott vannak, elburjánzanak, mint a mérges gombák, agyonnyomják az embert.

Éppen olyan metaforái, nemcsak a konkrét műnek vagy általában az irodalomnak, hanem egész életünknek, mint például Cervantes szélmalmai.

Jelkép és valóság. A valóságból kiszakított, jelképpé emelt tárgyak, mindennapi életünk és történelmünk kísérői és néma tudói; örökös írődéakok és besúgók lehetnének. Mennyire igaza van Esslinnek, az abszurd dráma teoretikusának: „sokdimenziósak”.

Egyszerre jelentik a tömeget, a jelenlevő, a mindent megsemmisítő, a csak önmagával törődő tömeget és a teljes magányt. Nem véletlenül írta Ionesco A székek első rendezőjének: „Könyörgöm, rendelje magát alá a darabnak. Ne kívánja csökkenteni a hatását, sem a székek számát, meg a rengeteg csengetést sem, amelyek a láthatatlan meghívottak érkezését jelzik...”

Rengeteg csengetés és — mégis — láthatatlan meghívottak — ez már a teljes, a hallucinációt is magába foglaló magány. Ezt jelképezik a székek a „színpadon folyó szenilis képzelődés súlyos, kézzelfogható megnyilvánulásai”-ként. S hogy is hangzik a szerzői utasítás? Hogy kell elrendezni a színpadra hurcolt tömördek széket? Hogy a „nézőtérrel háttal álló székek szabályos sorokat” alkossanak, „mint egy előadóteremben”. Illetve mondhatnánk: mint a színházban.

A színházban?

Akkor a színházi nézőtér és színpadra állított széksorok összetartoznak. Egyetlen nézőteret, tömeget alkotnak. És akkor mi vagyunk a tömeg: a darabbeli Hölgy, Ezredes, Szépasszony, Cinkográfus, Újságírók, Felügyelők, Püspökök, Vegyészek, Rézművesek, Hegedűvirtuózok, Képviselők, Elnökök, Rendőrök, Kereskedők, Postások, Lacipecsenye-sötők, Művészek, Tudósok, Bankárok, Proletárok, Hivatalnokok, Katonák, Forradalmárok, Reakcióosok, Ideggyógyászok, Idegbajjosok, a Császár — „mind, mind, mind”, akiket az Öregember meghívott, akik eljöttek, képzeletében megjelentek. Azaz: mi éppen olyanok vagyunk, mint az a darabbeli láthatatlan és mégis jelenlevő tömeg.

Ezek szerint Ionesco Öregembere és Öregasszonya velünk beszélget. Nekünk mondja el elfojtott vágyait (nemiség, titkolt szerelem), soha valóra nem vált ábrándjait (gyerek), velünk társalognak s velünk kerülnek konfliktusba (a székek dramaturgiai funkciója!), mint Cervantes hőse a szélmalmokkal, az Öregember „belegabalyodik a székekbe”, mint az a bizonyos lovag a szélmalom lapátjaiba.

Mi vagyunk a székek.

És talán (sőt: biztos) mi vagyunk az Öregember és az Öregasszony is. S közöttünk van a mammogó, süketnéma Szónok is.

Mi vagyunk az áldozat, és mi vagyunk a hóhér.

A szónok idézett „intelve” is hozzánk szól. Nekünk kell megfejteni az értelmét.

Önmagunk érdekében.

Ezt üzeni Ionesco, s ezt üzenik a székek, történelmünk hű kísérői, az emberformájúvá és embertermészetűvé vált megleveledő ülőbútorok.

Titkaink ismerői.

FILM

IN MEMORIAM LUCHINO VISCONTI

A *Családi csoportkép* öreg professzora műtárgyakkal, festményekkel teli római lakásának zárt falai között él, s egyetlen kapcsolata már a külvilággal a művészet. A „királyi sas” retteg kinyitni zárt világának ajtóit, s amikor ezt megteszi, megrohanják a „varjak”, s végképp rádöbben, a külvilág léghőre annyira szennyezett, hogy nem lehet benne többé élni. A súlyos beteg Luchino Visconti filmvégredelete ez a „csoportkép”, de nem az utolsó műve. Mielőtt örökre eltávozott, megalkotta még az *Artatlanság (L'Innocente)* című művét. Méltóságteljesen vette fel a harcot a halállal, s ugyanilyen méltóságteljesen fogadta az elkerülhetlent. Művészetében ugyanezért az emberi méltóságért mindig megalkuvás nélkül szállt síkra.

„Az eddigi tapasztalatom arra tanított, hogy egyetlen ‚dolog’, ami megtölti a képkecskét, az az emberi lény jelentősége, jelenléte. Az emberi lény a környezetet jelenlétével élővé teszi, s ez éppen az embert mozgató szenvedélyektől nyer igazságot és jelentőséget; míg ha csak egy pillanatig hiányzik az ember a fényes filmszalagról, minden dolog élettelen jelleget ölt.” 1943-ban vallotta ezt Visconti a *Cinema* című folyóiratban, egy évvel azután, hogy megalkotta *Megszállottság* című első filmjét, amelyet nemcsak az ellenzéki olasz filmművészet legjelentősebb alkotásaként, hanem a neorealizmus kezdeteként tart számon a filmtörténet.

Tizenhét évvel később a *Rocco és fivérei* című, nem kisebb vihart keltett műve kapcsán írta a *Vie Nuove*-ban: „Vagyis számomra a hangulat, a pszichológia és a konfliktusok kulcsa mindig társadalmi, akkor is, ha a következtetések, amikhez jutok, emberiek és konkrétan csak egyes individuumokra vonatkoznak. De az az éltető vér, amely a történelemben lüktet, mindig egyéni szenvedélybe és társadalmi problémákba van oltva.”

Egyaránt vonatkozik ez *Vihar előtt* című művére is, valamint későbbi filmjeire, amelyekben a fizikai és a szellemi bomlás kötötte le figyelmét: *A párdúcban* a régi társadalmi rend haldoklása, *A Göncöl nyájas csillagaiban* a roskatag homlokzatok, az *Istenek alkonyában* az önmegsemmisítésbe rohanás kórja. Számára a történelem nem csupán a múltat képezte, mindig felfedezte benne a jelen vonatkozásait. Így váltak a történelemkönyv oldalai, az irodalmi adaptációk eleve név, maivá. A szépség szerelmese volt, de sohasem tekintette a művészetet öncélúnak.

Azt vallotta, mindenki alkot, hogy szabad és megfelelő körülmények között élhessen. „Ez vonatkozik mind a művészre, mind az iparosra és a munkásra . . .” „Mert nem létezik elhivatottság, csak saját tapasztalatunk tudata, az ember életének dialektikus átalakulása, kapcsolatban a többi emberrel.”

Amennyire tagadta a művészek kiváltságosságának koncepcióját, ugyanannyira ki nem állhatta a felületességet és a tudatlanságot, ugyanannyira utálta a sznobizmust, a kispolgári mentalitást, az önzést, az ostobaságot s mindazt, ami egykor a fasizmust életre keltette, most pedig az újfasizmus alakjában „a külvilág léghőjét szennyezté teszi”, annyira, hogy nem lehet többé benne élni.

Lázadt, és sohasem alkudott meg. Életének hetven éve alatt tizennégy filmet forgatott, kevesebbet, mint sok más rendező rövidebb idő alatt, de sohasem tett engedményeket. Akkor sem, amikor összeütközésbe került a cenzúrával, az egy-

házzal, a hatalmon levőkkel. Színházi munkásságában ugyanilyen hévvel ragaszkodott művészi koncepciójához.

Nem érdekelte, hogy művészetét nem mindenki szereti, azzal sem sokat törődött, hogy sokan a „filmművészet Dosztojevszkijének” tartották. Az élet tanulságát igyekezett minden filmjébe belesűríteni. Ezt tartotta legfontosabbnak, s erre utalt, amikor pályája elején mondta: „Olyan filmet is tudnék készíteni, ami egy puszta fal előtt játszódna, ha megtalálnám az elé helyezett emberek igazi humanitásának jellemzőit.” Művészi szemléletéhez akkor is hű maradt, amikor a tárgyak, a ritkaságok, a műalkotások iránti vonzalma alapján egyesek azt mondták róla, hogy „a filmművészet legnagyobb antikváriusa”.

LADI István

ÖRÖKBEOFAGADÁS

Hogy milyen lesz a holnapunk, a jövőnk, nagymértékben függ az emberi döntéstől, a lehetőségek közti választástól. Az úgynevezett problémafilmeink legjobbjai éppen erre mutatnak rá; valahogy azt mondják: rajtat is múlik, kell, hogy helytállj. A hétköznapi problémáira hívják fel a néző figyelmét és jobbik énünknek azt sugallják, hogy „meg kell változtatnod az életedet”. Mészáros Márta legújabb filmje, az *Örökbefogadás*, az egyedüllétről, a magányosságról vall, de egyúttal kiutat is mutat az elhagyatottságból, a rideg és fájdalmas magányból. A megérett humánumnak e szép filmje a köznapi drámák csak egyikét elemzi, és megpróbál a hétköznapi forradalmiságáról, a helytálló emberről, szólni.

Az *Örökbefogadás* a közvetlen, mindennapi életben megelérhető és szembeötölő problémák egyikéről beszél, felemelve azt a művészi általánosítás szintjére, a film nyelvén; költőien. A hétköznapi kérdéseiről szól, olyan kérdésekről, amelyeket a néző is megismert, vagy maga is átélte: mindezt a művészetekben ismert mélységgel és kinagyításokkal.

Rendező: Mészáros Márta. Forgatókönyvírók: Mészáros Márta, Hernádi Gyula, Grünwalsky Ferenc. Operatőr: Koltay Lajos. Zene: Kovács Gyula. Szereplők: Berek Katalin, Végh Gyöngyvér, Fried Péter, Szabó László.

Mészáros Márta előző filmjeihez (ez *Eltávozott naphoz* a *Holdudvarhoz* és a *Szabad lélegezethez*) hasonlóan ezúttal is olyan asszonnal és lánnyal foglalkozik, akiknek van erejük és bátorságuk, hogy vállalják önmagukat, akiknek van egyéniségük, vagy legalább törekseken annak megtalálására.

A film két történetet, két nő sorsának egy rövid, de későbbi sorsukat, életüket döntően befolyásoló és meghatározó időszakát mutatja be. Kata (Berek Katalin megformálásában) vekker-csörgésre ébred, egyedül élő negyvenhárom éves munkásnő, aki korán özvegyen, magára maradván él üres és kilátástalanul sivár világában. Maga is érzi sorsának céltalanságát, és ezért gyereket szeretne Jóska-tól, vállalva azt is, hogy egyedül kellene felnevelnie. Jóska azonban, aki nő férfi, nem egyezik bele, nem akar gyereket. A filmből kiérződik, hogy a rendező szándéka nem Kata bírálata volt a reménytelen kapcsolat fenntartása miatt, hanem magának az ilyen típusú kapcsolatnak a bírálata.

„Nem a kiszolgáltatott asszonyt, hanem az asszonyi kiszolgáltatottságot. . .”

A film tehát nemcsak a magányról, a mának erről az időszerű válságproblémájáról nyilatkozik, hanem arról is, hogy hősnőnk ráébred a hosszú évek során megszokássá kövült monotonára, sivárságra, és megpróbál kitörni ebből a légüres térből.

Az *Örökbefogadás* — annak ellenére, hogy nem mélyül bele — bepillantást enged az állami gondozott lányok sorsába, intézeti életébe is. Közülük emeli ki a film Annát (Végh Gyöngyvér), egy tizenhat éves lányt, aki szintén az intézetben nevelkedik, annak ellenére, hogy vannak szülei. Ismerősei és a maga elbeszélései alapján megtudjuk, hogy már majdnem elzüllött, de amikor megismerkedünk vele, már egy éve jár egy fiúval, aki feleségül venné és akivel boldogan és szabadon szeretne új életet kezdeni.

A film főalakjához, Katához, az egyik oldalról Jóska, a másiktól pedig Anna kapcsolódik. De míg Jóska mind jobban eltávolodik Katától, addig a két nő kapcsolata annál bensőségesebb és őszintébb lesz.

El kell mondanunk, hogy az *Örökbefogadás*ban kialakult ismeretsegek, kapcsolatok háttérének ábrázolása, azok kirajzolódásának érzékeltetése elmarad. Az előtűnik lejátszódó folyamatok érzelmi, tudati determinánsai, mindazok a tényezők, amelyek a kapcsolatok létrejöttét, alakulását mélyebben indokolnák, elmaradnak. Itt kell megemlíteni azt is, hogy nem véletlenül esett a választás Berek Katira, akinek játékában — szerintem tudatosan — érezhető versmondási technikája, stilizált beszédmodora. Vagy a „didaktikus spekulációként” ható szövegek Anna szájából: „Csak örökbe ne fogadj. Az elhagyott gyerekek mind sérültek”, vagy máskor: „Elegem van a szülőkből. Inkább férjhez mennék. Szükségem van erre a fiúra. Megszerettem.”

Szerintem mindezek, a film hibájának is felfogható, jelenségek azt a célt szolgálják, hogy Kata és Anna sorsával érzékeltessék az általános, az elvont női és egyúttal emberi sorsot. Az egész filmet éppen ezért áthatja — kezdve a cselekményvezetéstől, a meg nem magyarázott kapcsolatokon keresztül, egészen a színészi alakításig — a stilizálás szándéka a mondanivaló kinagyítása

érdekében. A részletek felnagyítása, az egész vásznat betöltő apró tárgyak (vekker, egy kézfej stb.), Kata világot mint a teljes világot akarja érzékeltetni. Ugyszintén a fekete-fehér technika a látványosság helyett a mondanivaló fontosságát húzza alá. A rendezőnek a dokumentumfilmekből szerzett tapasztalatai, a dokumentáris módszer meghatározó jelentőségű az *Örökbefogadás* nyelvére és atmoszférájára nézve.

Egy jó film megtekintése után legtöbb esetben az alkotás hangulata vagy egy kép marad meg a néző emlékezetében.

Az *Örökbefogadás*ból legtovább a két heppy endre emlékezünk majd. Egy szomorú lakodalomra, amikor Anna menyasszonytáncában átéli minden barátjának, sorstársának a fájdalmat. Valamint a filmet záró képsorokra: Kata elindul az úton Mónikával, kissé tétovázva, de erős akarással és reménnyel. Két valóban tárgyilagos kibontakozás.

HAJNAL Jenő

FOLYÓIRAT

A GYERMEKIRODALOM NYELVI VONATKOZÁSAI

Detinjstvo 1975/3.

A *Detinjstvo* kevésbé ismert folyóirataink közé tartozik: a Zmaj Játékok kiadásában jelenik meg háromhavonként, s a gyermekirodalom elméleti kérdéseivel foglalkozik. 1975. évi téli számának törzsanyagát a Zmaj Játékok keretében szervezett kerekasztal-értekezleten felolvasott tanulmányok képezik, melyek a gyermekirodalom nyelvi vonatkozású kérdéseivel foglalkoznak.

Dr. Smiljka Vasić A modern gyer-

mekköltészet szemantikai tere című írásában a nyelvészek, valamint az újvidéki és belgrádi egyetemi hallgatók egy csoportja által végzett felmérés eredményeit ismerteti. A felmérés célja az volt, hogy a kiválasztott gyermekverskötetek szókincsének elemzésével, valamint az írókkal készített interjúk alapján megállapítsák, hogy milyen mértékben tükrözi a gyermekköltészet az adott pillanatban a nyelv állapotát, fejlődését és általában korunkat. A felmérés eredményei azt bizonyítják, hogy a gyermekeknek szánt költői alkotásokban az emberi tevékenységek sokrétűsége nemcsak a szókincsben jut kifejezésre, hanem bizonyos sajátos morfológiai kategóriákban is. A költőkkel készített interjúkból kiderül továbbá, hogy az alkotók nem a szándékos „gyerekeskedés” szintjén építik fel verseiket, s hogy a szókincs vázát sem a mindenanón a gyermekek szintjére való leereszkedés képezi, hanem a gyermekvilág alapos ismeretéből fakadó nem tudatos versépités.

Svenka Savić a gyermekek köznapi nyelve és a gyermekirodalmi nyelv közötti összefüggések néhány fontos mozzanatát elemzi tanulmányában. Foglalkozik egyebek között a gyermekirodalmi alkotások létrehozóinak intencióival, a felnőtteknek az ilyen irodalmi alkotások közvetítésében betöltött szerepével, valamint azzal, hogyan fogadják a gyermekek a nekik szánt irodalmi műveket.

Mirjana Jocić A gyermekköltészet néhány morfológiai és szemantikai jelenségéről című tanulmányában két gyermekverskötetet (az egyik Zvonimir Balog, a másik Ljubivoje Ršumović és Dušan Petričić közös alkotása) elemez a szójátékok szempontjából. Megállapítja, hogy a szavakkal való, sokszor öncélúnak tűnő játék legtöbb esetben nem haszontalanság: segítségével a gyermek felfedezi a szó „hajlíthatóságát”, a kontextus és a jelentés össze-

függéseit, fejleszti továbbá a találékonyságot, képzeletet stb.

Dalibor Cvitan az általános irodalomtudományban elfogadott jellemleletet a gyermekirodalomra vonatkoztatva arra a következtetésre jut, hogy a gyermekirodalomban a fő törekvés a dolgok megnevezése, míg a felnőttek esetében az ex nihilo, a nem létező megteremtése. A felnőtteknek és a gyermekeknek szánt irodalmi alkotások közötti különbség lényegét keresi Jože Snaj is tanulmányában. Rámutat, hogy mindkét esetben azonos célokról, pszicho-szociális forrásokról beszélhetünk. „A különbséget valószínűleg ott kell keresnünk, hogy a gyermeki közvetlenség, az elementáris vonások, a külvilág iránti fokozott érzékenységből fakadó poetizáció az általánosan vett irodalomnak csupán egy mozzanatát képezi, a gyermekirodalomnak pedig tárgyát is, célját is egyidejűleg.”

Ljubica Dotlić-Petrović az iskoláskor előtti intézményekben folyó oktatói-nevelői munka során felhasznált irodalmi szövegekről szólva megállapítja, hogy a nevelők gyakran nem aknázzák ki az alkotásból eredő lehetőségeket: a szókincs gyarapítására és a kiejtés gyakoroltatására összpontosítanak, s közben megfelelnek, hogy a gyermek elsősorban azt várja az irodalmi alkotástól, hogy benne önmagára leljen.

„Miért szegényes a modern költészet, és külön a gyermekköltészet nyelve, miért nem tart lépést korunk egyre kitárulkozóbb életterével, egyszerűen: miért nincs összhangban a modern kor fejlődésének ütemével?” — e kérdésre keresi a választ tanulmányában Jovan Dundin. Az okok közé sorolja egyebek között a tudományos-fantasztikus irodalom hiányát és a gyermekirodalomban kifejezésre jutó intézményesítési törekvéseket.

JUNGER Ferenc

KRÓNIKA

KÉSZÜL A JUGOSZLÁV IRODALMI LEXIKON MÁSODIK KIADÁSA. A budapesti Akadémia Kiadó gondozásában megjelenő Világirodalmi Lexikon számára készült jugoszláv anyagból 1971-ben a Matica srpska jugoszláv irodalmi lexikont jelentetett meg. A könyv iránt akkora volt az érdeklődés, hogy példányszáma igen gyorsan elkelt, és így a Matica munkatársai már a lexikon második bővített kiadásának megjelentetésén dolgoznak. A nyomdát jövőre elhagyó könyvben mintegy 2500 jugoszláv író és majd 500 fogalom kap helyet. Az első kiadáshoz képest a most készülő kiadvány jóval terjedelmesebb lesz. A terjedelem bővítése teszi lehetővé, hogy több teret szenteljenek a jugoszláviai nemzetiségi irodalmak bemutatására is. Összehasonlításképpen: az első kiadásban 30 jugoszláviai magyar író szerepelt, a most készülõben pedig nyolcvan képviselik ezt az irodalmat. Hasonlóak az arányok más nemzetiségi irodalmak képviselőinek számbeli bemutatásánál is.

Az első kötetet pontatlanságai miatt számos jogos bírálat érte, ezért az újabb kiadás igyekszik az időközben felfedett hibákat helyreigazítani, és átírják a görögkeleti naptár szerinti dátumokat is.

Az újabb kiadás érdekessége, hogy irodalmi atlaszt is tartalmaz majd. Az atlasz gyors áttekintést nyújt legjelentősebb íróink születési helyéről és arról,

ki hol alkotott vagy írta legjelentősebb műveit.

MAGYAR—JUGOSZLÁV KULTURÁLIS KAPCSOLATOK. A budapesti Magyar Rádió és az Újvidéki Rádió irodalmi osztályainak közös vállalkozásaként a Szeged környéki Deszk községben Jovan Popović-, Újvidéken pedig Ady-estet rendeztek, Jovan Popović születésének 70., illetve Ady Endre születésének közelgő 100. évfordulója alkalmából. A deszki rendezvényen Vujićsics D. Sztoján, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa és Herceg János író, az Újvidéki Rádió szerkesztője méltatta Popović gazdag irodalmi és forradalmi munkásságát, majd budapesti és újvidéki színészek magyar és szerbhorvát nyelven szólaltatták meg az író műveit. Az újvidéki Ady-esten bevezetőt magyar részről Juhász Ferenc költő, a budapesti *Új Írás* főszerkesztője, jugoszláv részről pedig Vasilije Kalezić irodalomtörténész, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház drámaigazgatója mondott, s ugyancsak budapesti és újvidéki színészek tolmácsolták a verseket eredetiben és szerbhorvátul Krleža, Danilo Kiš és Todor Manojlović fordításában.

Nemrégiben megalakult a jugoszláv—magyar történelmi társaság. A társaság

létrejöttére azután került sor, hogy a jugoszláv országos történelmi társaság végrehajtó bizottsága elfogadta a vajdasági alosztály javaslatát, miszerint az évek óta sikeres együttműködés még szorosabbá tétele érdekében meg kell alakítani a jugoszláv—magyar történelmi társaságot. A létrehozott vegyes bizottság elnöke dr. Mirnics József, az újvidéki egyetem bölcsészkarának rendes tanára.

IVO ANDRIĆ MŰVEINEK ED-DIGI LEGTELJESEBB KIADÁSA. A belgrádi Prosveta, a szarajevói Svjetlost, a ljubljanoi Državna založba, a zágrábi Mladost, a szkopjei Mislakönyvkiadók társított erőfeszítésének köszönhetően, az őszi belgrádi nemzetközi könyvvásárra megjelenik Nobel-díjas írónk, Ivo Andrić műveinek 16 kötetből álló sorozata. A nagyszerű vállalkozás eredményeként az olvasóknak alkalmuk lesz kézbe venni olyan Andrić-műveket is, amelyek eddig nem jelentek meg nyomtatásban. Ivo Andrić alkotásainak e gyűjteményes kiadását életművének legjobb ismerői, Petar Džadžić, Muharem Perović, Vera Stojčić és Radovan Vučković rendezik sajtó alá. A sorozat a következő műveket tartalmazza: *Híd a Drinán, Vihar a völgy felett, Kisasszony, Elátkozott udvar* (regények), *Békétlen év, Szomszúság, Jelena, az asszony, aki nincs, Jelek, Gyermekék* (elbeszélések), *Utak, Arcok, Tájak* (útleírások, vázlatok), *Ex Ponto, Nyugalanságok, Líra* (lírai és prózaversek). Két kötet Andrić esszéit, kritikáit és cikkeit közli, míg bölcseleti prózáját a *Jelek az út mellett* c. kötet gyűjti össze.

THOMKA BEÁTA KAPTA A SINKÓ-DÍJAT. A Híd-díj odaítélésével majdnem egyidőben osztották ki az idei Sinkó-díjat. A Sinkó-alapítvány díját Thomka Beáta, az újvidéki egyetem

bölcsészkarának tanársegéde folyóiratunk, az *Új Symposium* és a *Magyar Szó* kritikái mellékletének munkatársa kapta.

— A díjazott az elmúlt évtized során kritikai munkásságában tematikai sokoldalúságról, alapos elméleti készütségről, elmélyült elemzőkészségről, kivételes arányérzékről és szenzibilitásról tett bizonyosságot mind irodalmi, mind képzőművészeti vonatkozású műveiben, melyek nem pusztán sajátos színfoltjai, de kiemelkedő értékei is immár esztétikai gondolkodásunknak — indokolja döntését a bizottság.

HÁROM ÉV MÉRLEGE. Három évvel ezelőtt indult az *Oktatás és nevelés* c. folyóirat, a Jugoszláviában magyar nyelven oktató pedagógusok szaklapja. Dr. Tóth Lajos az elmúlt időszak eredményeiről számol be a *Magyar Szó* olvasóinak. Cikkéből idézünk:

— Három évvel ezelőtt még az előkészítő fázis göröngyös útjait tapostuk. Nem volt semmink, csak az elhatározásunk, az akaratumk volt szilárd, hogy ezt a folyóiratot létrehozzuk, mert iskoláinknak, pedagógusainknak — iskolarendszerünk és oktató-nevelő munkánk mélyreható átalakulásának időszakában — szükségünk van egy magyar nyelven megjelenő pedagógiai folyóiraatra is. Elsősorban olyan kérdésekkel kell foglalkoznia — szögeztük le akkor —, amelyeket más folyóiratokban egyáltalán nem taglalnak, vagy amelyekkel alig foglalkoznak a magyar nyelv anyanyelv-kénti és nem anyanyelv-kénti tanításának és ápolásának kérdéseivel, a nemzeti műveltség egyéb alkotó elemét felölelő oktatási-nevelési területekkel... a környezet nyelvének oktatásával stb.

— Ez a folyóirat *nemcsak vajdasági jellegű*, hiszen a *horvátországi* magyar tanítási nyelvű tagozatok pedagógusai között is szép számú előfizetőnk van,

és a Horvát Szocialista Köztársaság megfelelő pénzelési szerve az előző évtől kezdve anyagi támogatást is biztosít számunkra, de még mindig — a magyar nyelvű oktatás szempontjából — nem tarthatjuk jugoszláviai jellegűnek. Ugyanis a *Szlovén Szocialista Köztársaság (a Murán-túl)* magyarul tanító pedagógusaival még nem tudtuk felvenni a kapcsolatot.

— Az előfizetők száma az egyetemi hallgatókkal együtt meghaladja az ezerszázat, ezenkívül a Forum üzleteiben is eladnak még 30—40 példányt. Ezzel is viszonylag elégedettek lehetünk, de itt már fehér foltok is jelentkeznek: egyes iskolákban és vidékeken alig van előfizetőnk, és ha nem is sokan, de bizonyos számú pedagógus töröltette magát az előfizetők névsorából.

— Iskolareformunk annyira kérdést vet fel, s az ilyen folyamatok minden elkerülhetetlen a melléfogás, az egyoldalúság, a forma túltengése a tartalomnak és a lényegnek a kárára. Miért nem lehet ezt mint problémát felvetni és mi gátol bennünket tapasztalataink cseréjében, a vitában? Kétségteljesen többet kellene írni a pedagógus munkájáról, gyakori nehézségeiről, dilemmáiról, az iskola életéről és munkájáról, közoktatásunk időszzerű kérdéseiről. Csak mindehhez szerzőt kell találni. Ezt inkább mint nehézséget említem, és szeretném, ha ösztönzőleg, bátorítólag hatna.

RÉGÉSZETI KIÁLLÍTÁSOK. Március második felében régészeti kiállításokat rendeztek a topolyai községben, Moravicán és Bácsotpolyán. A kiállított leletek a község területén végzett rendszeres és leletmentő ásatások során kerültek felszínre. Tudományos szempontból minden bizonnyal a Topolya közelében fekvő Bánkert lelőhely (a Méhészek völgyében) befejezés előtt álló régészeti feltárássának anyaga érdemel megkülönböztetett figyelmet. A lelőhelyről már az ötvenes években tudó-

mást szereztek a szabadkai Városi Múzeum szakemberei, de a feltárást csak 1973-ban kezdhették meg, amikor a községi képviselő-testület jelentős anyagi eszközöket hagyott jóvá a munkálatok megkezdésére. Az 1973-as ásatási idény így is leletmentéssel kezdődött, mivel a Bánkertben időközben felépült ipari vágóhíd építkezési munkálatai során számos sírt megbolygattak. 1973-tól 1975-ig három ásatási idényben folyt a föltárás, s ha az idén sikerül a munkát befejezni, tartományunk múltjának mozgalmas századaiból rendelkezünk majd fontos leletekkel. A bánkerti lelőhely tulajdonképpen szarmata—avar temető, amelyet a szarmata etnikum a II—III. század folyamán, az avarság pedig a VI—VII. század folyamán használt. A feltárási munkálatok során több mint kétszáz sírt találtak, de a sírok száma minden bizonnyal meghaladta a háromszázat is. Nagyobb számú sír feltárása azonban már nem remélhető, mivel a vágóhíd építése során sok megsemmisült, s soknak a feltárása lehetetlenné vált az épületek miatt. A sírok java részét még a népvándorlás korában kirabolták, de az előkerült leletek így is értékesek régészeti szempontból. Előkerült többek között számos teljes avar íj csontveret- anyaga; faragott és művészien díszített tegezborító csontlap; faragott csont tűtartó; bronz övveret; orsókorong és vaskés. Az ékszerleletek legértékesebb darabjai a bronztükrök, aranygyűrűk és egy bizánci arany fülönfüggő. Az egész anyag, valamint az ásatás folyamatának tudományos földolgozása folyamatban van; Szekeres László ásatásvezető régész, a szabadkai Városi Múzeum régészeti osztályának vezetője és Ritz Péter régész dolgozik rajta. A moravicai és topolyai kiállítások keretében Szekeres László vetítettképes előadásokat tartott, amelyeken a lelőhelyek történetét, a feltárási folyamatát és a leletek tudományos vonatkozásait ismertette.

HÁTTÉRBE ÉLŐ MŰFORDÍTÓ. Varga József műfordítói munkássága nem lenne szabad, hogy ismeretlen legyen előttünk. Pedig az. Ha valakinek alkalma volt, vagy van arra, hogy figyelemmel kísérje az elmúlt évtized jugoszláv folyóiratait, gyakorta találkozhatott — vagy találkozhat — szerbhorvát nyelvű műfordításaival. Ma már több százra tehető azoknak a magyar (és jugoszláviai magyar) költői, prózai és értekező prózai alkotásoknak a száma, amelyeket Varga József megszólaltatott — és közreadott — szerbhorvát nyelven. S nemcsak a tartományunkban megjelenő szerbhorvát nyelvű lapokban és folyóiratokban (*Dnevnik, Polja, Index, Rukovet*), hanem más köztársaságaink folyóirataiban is. A szarajevói *Ođjek*, a titogradi *Stvaranje*, a belgrádi *Delo és Književne novine*, továbbá a szintén fővárosi *Mostovi és Politika* ugyancsak számos műfordítását publikálta. A jugoszláviai magyar irodalom szinte minden jelentősebb alkotójának műveiből fordított, de a magyarországi magyar irodalom kiemelkedő költőinek és elbeszélőinek alkotásaiból is sokat átültetett szerbhorvátúra. A Nolit kiadónál pár évvel ezelőtt megjelent jugoszláviai magyar költői antológia fordítói között is ott volt. Az ő fordításában adta ki az újvidéki Matica srpska kiadó Szirmai Károly válogatott novelláinak szerbhorvát nyelvű reprezentatív kötetét. Kassák Lajos és Somlyó György költeményeiből egy-egy kötetre valót fordított, amelyek kiadóra várnak. A belgrádi *Politika* gyakran közli beszélőit, amelyek a jugoszláviai magyar kulturális élet eseményeivel ismertetik meg a jugoszláv olvasóközönséget. Varga József termékeny műfordító munkásságának legfrissebb eredményeit három más-más művelődési központunkban megjelenő folyóiratban olvashatjuk. A belgrádi *Mostovi* című folyóirat, amely a szerbiai műfordítók egyesületének orgánuma, tavalyi júniusi számában közölte Szirmai Károly elbeszélését

Varga József fordításában. A Szarajevóban megjelenő *Život* című irodalmi és művelődési folyóirat tavalyi november—decemberi kettős számában pedig a kortárs magyar költészet alkotóinak verseiből közölt panorámaszerű válogatást. Ez a fordításos válogatás tartalmazza Illyés Gyula, Károlyi Amy, Weöres Sándor, Somlyó György, Piliuszky János, Györe Imre, Csoóri Sándor. Eörsi István, Ladányi Mihály, Bényei József és Garai Gábor verseit. Varga József legfrissebb műfordítói teljesítménye pedig a titogradi *Stvaranje* című irodalmi és művelődési folyóiratban látott napvilágot: itt adta közre szerbhorvát nyelven Végel László: Ne legyen gondod a világra, csak az országúthoz tartsd magad című elbeszélését (*Stvaranje*, 1976. február). Tudjuk, hogy, a tiszteletreméltó kivételektől eltekintve, milyen kicsi azoknak a száma, akik a magyar (és jugoszláviai magyar) irodalom alkotásainak szerbhorvát nyelvű fordítására és megjelenítésére vállalkoznak. Éppen ezért jobban oda kellene figyelniük azok munkájára, akik mégis vállalkoznak erre a hasznos és két népet is szolgáló munkálkodásra. Varga József egyike ezeknek.

MŰZEUMOK A VAJDASÁGI KOLOSTOROKBAN. Vajdasági legtöbb kolostora komolyabb restaurálásra szorul. A közeljövőben tizenkettő rendbehozását tervezik. Nemcsak felújításukról van szó, hanem arról is, hogy a kolostorok a jövőben jobban ki legyenek használva, még inkább, mint eddig, a művelődés és a tudomány szolgálatában álljanak. A Tartományi Oktatás-Tudomány- és Művelődésügyi Titkárság javaslatára a képviselőház végrehajtó tanácsa határozatot hozott a kolostorok használatát előirányzó konkrét elaborátumok kidolgozására. Ez a munka még folyamatban van, de máris tudni, hogy a Hopovo kolostorban Do-

sitej Obradović hagyatéka kapna helyet, idővel pedig ugyancsak itt rendeznék be a vajdasági írástudási múzeumot, amely vidékünk írásbeliségének és iskolarendszerének fejlődését mutatná be. A Greteg, a Mala remeta, a Djipsi tudományos és kulturális tanácskozások színhelye, míg a Ravanica és a vrdniki kolostor rézmetszői művésztünk múzeuma lenne. A Velika remeta kolostorban kiegészítenék a már meglévő régi hangszerek gyűjteményét, a koviljiban a Jovan Rajić-gyűjtemény kapna helyet, míg a Radovac a népfelzabadtító háború dokumentációs anyagát őrizné.

A JUGOSZLÁVIAI RUSZIN ELBESZÉLŐK ANTOLOGIÁJA OROSZUL. Az uzsgorodi Karpatti könyvkiadó vállalat *Ott*, a Duna mentén címmel orosz fordításban megjelentette a jugoszláviai ruszin elbeszélők antológiáját. A könyv az újvidéki Ruske slovo kiadóvállalat és az említett szovjet kiadó közös gondozásában látott napvilágot. A szerkesztői munkát itteni ruszin irodalomtörténészek, Gyura Papharhaji, Gyura Latyak és Nikola M. Kocsis végezte, először Alekszej Misanic, az Ukrán Tudományos Akadémia főmunkatársa írt, a fordítást pedig az ismert Andrić- és Krleža-fordító, Panyko Szamen végezte. A kötetben Mihajlo Kovacs, Evgenij M. Kocsis, Vladimir Biljna, Mikola M. Kocsis, Vladimir Koszteljnijk és Gyura Latyak novellái és elbeszélései szerepelnek. Az antológia 15 000 példányban jelent meg.

ROMÁN SZÍNHÁZI NAPOK ALIBUNARON. Április első felében sorrendben negyedszer rendezték meg a vajdasági román műkedvelő színjátszók találkozóját. Az alibunari szemlén az uzdini, nikolinci, seleusi, begejci, stra-

žai, kuštilji, Banatsko Novo Selo-i, verseci, écskai és lokvei műkedvelő egyesületek színjátszó csoportjai vettek részt. A szemle külföldi vendége az aradi hivatásos román társulat volt.

RÁDIÓDRÁMA SZERBHORVÁT NYELVEN IS. Az Újvidéki Rádióban eddig csak magyar nyelvű gyermek- és felnőtteknek készült hangjátékokat sugároztak. Április 3-án Svetislav Ruškuc Rejtett erődítmény c. gyermekhangjátékának bemutatójával újabb korszak nyílt rádiónk drámaprogramjának történetében: megkezdődött a szerbhorvát nyelvű hangjáték sugárzása is. Ezentúl egyelőre minden szombaton csak gyermekeknek szólót közvetít a rádió H. műsora, szeptemberben pedig bekapcsolódnak a belgrádi, zágrábi és szarajevói stúdió közös hangjátékadásába, és időnként eredeti produkcióval jelentkeznek. Eddig Németh Istvántól, Petko Vojnić-Purčartól és Milorad Crnjanintól vásároltak hangjátékokat, újabb műveket pedig a nemrég zárult hangjáték-pályázattól várnak.

A HÍD ÉS AZ ÜZENET SZERKESZTŐINEK TANÁCSKOZÁSA SZABADKÁN. Szerkesztőségünk a *Híd* Szerkesztő Tanácsa által is elfogadott munkaprogramjában szorgalmazza a hazai, elsősorban pedig a vajdasági irodalmi folyóiratok szerkesztőinek és tanácsainak időnkénti találkozásait. E találkozások és megbeszélések célja a folyóiratok közötti közvetlen kapcsolatteremtésen túl a feladatokról és tervekről történő kölcsönös informálás. A számos nem hivatalos megbeszélés után sor került az első hivatalos megbeszélésre is. Március 29-én Szabadkán az *Üzenet* képviselőivel tanácskoztunk: kölcsönösen tájékoztattuk egymást szerkesztési koncepcióinkról és munkaprogramainkról.

A HÍD MÁJUSI SZÁMÁBÓL

Pintér Lajos regényének folytatása

Branimir Šćepanović: Hat lépés a homokon (Novella)

Rexhep Qosja: A jugoszláviai albán irodalom harminc éve

Tíz albán költő verse

Bori Ime tanulmánya Vasko Popa költészetéről

Szekeres László írása a verseci múzeumról

Bányai János: Irodalmi helyzetkép

Josip Vidmar: A drámaíró Ivan Cankar

Gerold László: Ivan Cankar művei a jugoszláviai magyar színpadon

Utasi Csaba, Végel László, Jung Károly, Vajda Gábor, Polyák Márta
és *Bordás Győző* könyvkritikái

Veljko Vlahović

A FORRADALMAK ÉS AZ ALKOTÓMUNKA

A könyv egy előadássorozat alapján készült, és olyan rendkívül izgalmas témákat dolgoz fel benne politikai és kulturális életünk nemrég elhunyt nagy teoretikusa, mint pl. a dogmatizmus elleni harc; a forradalmi változások hatása a művészi alkotómunkára; a szocializmus felelőssége a társadalom, az ember és az alkotómunka sorsáért; az alkotómunka és az állam mítosza stb.

Ára 25 dinár

VERSEK ÉVE 1975

Újfajta kiadvánnyal lepte meg a vers kedvelőit a Forum Könyvkiadó. Harminckilenc jugoszláviai magyar költő műhelykötete ez, három kiváló költőnk, Domonkos István, Pap József és Tolnai Ottó összeállításában. A szép kiállítású, fűzött kötet ára 20 dinár.

SOK AZ ESZKIMÓ, KEVÉS A MÓKA

A vajdasági magyar humoristák évkönyve '75

Az évkönyv fogalmát nem Prokrusztész-ágyként értelmezve, humor után kutatva az irodalomban és irodalom után a humorban, a SOK AZ ESZKIMÓ, KEVÉS A MÓKA anyaga úgy állt össze, hogy ne csak egyévi humortermést prezentáljon, hanem eleven, ösztönző, mércéül szolgáló tényező legyen, s nem utolsósorban szórakoztató olvasmány.

Ára 30 dinár

ÚJ KÖNYVEK

Majtényi Mihály: *Betűtánc*, 472 old., 40,— dinár

Burány Nándor: *Hadjárat*, 242 old., 30,— dinár

A társadalmi önvédelem megszervezésének és képzésének eszmei és politikai alapjai, 65 old.

Veljko Vlahović: *A forradalmak és az alkotómunka*, 176 old., 25,— dinár

Versek éve 1975, 136 old., 20,— dinár

Dr. Penavin Olga: *Kórógyi (szlavóniai) szótár*, 392 old., 70,— dinár

Sok az eszkimó, kevés a móka, 256 old., 30,— dinár

Bognár Antal: *Textília*, 112 old., 25,— dinár

Tolnai Ottó: *Versek*, 80 old., 35,— dinár

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Utasi Csaba*: A jóság diadala, némi perlekedéssel 521
Jung Károly: Egy toponomasztikai adattárról 523
Thomka Beáta: Az értelmezés lehetőségei 525
Végel László: A sikerkönyvek időszerűsége 526
Tomán László: Tekézők és bábok 528
Vajda Gábor: Szorongások és választások 529

S z í n h á z

- Gerold László*: Mrs. Hárompont 531
Gerold László: Székek és emberek 534

F i l m

- Ládi István*: In memoriam Luchino Visconti 537
Hajnal Jenő: Örökbefogadás 538

F o l y ó i r a t

- Junger Ferenc*: A gyermekirodalom nyelvi vonatkozásai 539

KRÓNIKA

Bordás Győző: Készül a Jugoszláv Irodalmi Lexikon második kiadása; Magyar–jugoszláv kulturális kapcsolatok; Ivo Andrić műveinek eddigi legteljesebb kiadása; Thomka Beáta kapta a Sinkó-díjat; Három év mérlege; Múzeumok a vajdasági kolostorokban; A jugoszláviai ruszin elbeszélők antológiája oroszul; Román színházi napok Alibunaron; Rádiódrama szerbhorvát nyelven is; A *Híd* és az *Üzenet* szerkesztőinek tanácskozása Szabadkán

Jung Károly: Régészeti kiállítások; Háttérben élő műfordító

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1976. március. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-196-os folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 50, fél évre 25, egyes szám ára 5 dinár, külföldre egy évre 100, fél évre 50 dinár; külföldön egy évre 6 dollár, fél évre 3 dollár. — Készült a Forum nyomdájában Ujvidéken.
